

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI

**KARAR VERME KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE
2003 IRAK İŞGALİ SÜRECİNDE TÜRK DIŞ
POLİTİKASI**

Yüksek Lisans Tezi

Serhat Mustafa ŞENER

İzmir, 2017

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANA BİLİM DALI

**KARAR VERME KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE
2003 IRAK İŞGALİ SÜRECİNDE TÜRK DIŞ
POLİTİKASI**

Yüksek Lisans Tezi

Serhat Mustafa ŞENER

DANIŞMAN:

Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ

İzmir, 2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi / Projesi olarak sunduğum “Karar Verme Kuramları Çerçevesinde 2003 Irak İşgali Sürecinde Türk Dış Politikası” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/03/2017

Serhat Mustafa ŞENER

İmza

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU

GÖNDEREN : Uluslararası Politik Ekonomi Ana Bilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Serhat Mustafa ŞENER ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: 28 03 2017
Sayı :

Uluslararası Politik Ekonomi Ana Bilim Dalı Başkanı

İmza *J. Arıbar. H. Alperen*
SBAR H/A

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen KARAR VERME KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE 2003 IRAK İŞGALİ SÜRECİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz.28/03/2017 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYÇOKLUĞU/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ	<i>Uludağ</i>
Üye	Yrd. Doç. Dr. Nihal KIRKPINAR ÖZSOY	<i>Nihal</i>
Üye	Yrd. Doç. Dr. Alper ARISOY	<i>Alper Arısoy</i>
Üye		
Üye		

Ek1 : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans

KARAR VERME KURAMLARI ÇERÇEVESİNDE 2003 IRAK İŞGALİ SÜRECİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Serhat Mustafa ŞENER

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı

Körfez Krizi süresince (1990-1991 yıllarında ve 2003 sonrasında krizler) Türkiye'nin 1923'ten beri uygulamaya çalıştığı komşu devletlerin içişlerine müdahale etmeme ve bölgede uzlaştırıcı, çözüm arayıcı bir dış politika izlemesi, başta Kitle İmha Silahlarını (KİS) bahane ederek Ortadoğu'ya yerleşmek niyetinde olan Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere diğer Batılı ülkelerce sürekli sorgulanmış, Türkiye Irak operasyonuna çekilmeye çalışılmıştır. Mart 2003'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından tezkere için onay verilmemesi ile sonuçlanan karar süreci sonrasında Türkiye üzerinde yoğun baskılar meydana gelmiş, Türkiye bu dönem itibarıyla Batı ile bir nevi eksen kayması yaşamıştır.

2003-2011 döneminden itibaren daha proaktif, "Komşu ülkelerle sıfır sorun" gözetilen ve dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun akademik olarak tanımladığı "Stratejik Derinlik" doktrini çerçevesinde yeni bir dış politika uygulanmaya başlanmış ve bu günümüze kadar devam etmiştir. Aynı zamanda Türkiye, meşruiyet üzerine inşa edilmiş, mevcut dengeleri dikkate alan ve kendi güvenlik ve istikrarının bölgesindeki güvenlik ve istikrara bağlı olduğunu bilen ilkeli tutumuyla gerek komşularıyla gerekse bölgesinde sürdürülebilir bir barış, güvenlik ve huzur ortamının yaratılması ve idame edilmesine yönelik bir dış politika anlayışını devam ettirmeye çalışmıştır.

Bu tez çalışmasında, asıl hedef Körfez krizi süresince bir yandan komşu ve Ortadoğu'da aynı coğrafyayı paylaşan ülkelerle barış ve huzur içinde yaşama arzusu güdülürken, diğer yandan başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere

Batı'nın bölge üzerindeki emelleri doğrultusundaki politikaları ve uygulamaları ile çatışabilecek kendi bekasının/çıkarlarının temini için muhalefet etmek zorunda kalan Türkiye'nun karar mekanizmasını işletirken karşılaştığı sorunları ve çözüm tarzlarını ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Dış Politikası

ABSTRACT

Master Thesis

TURKISH FOREIGN POLICY DURING THE 2003 IRAQ INVASION IN THE FRAMEWORK OF DECISION MAKING THEORIES

İzmir Kâtip Çelebi University

Institute of Social Sciences

International Political Economy Program

During the Gulf War, Turkey's diplomacy based on not interfering domestic issues in neighboring countries, the conducts of reconciliation and peacekeeping were questioned by the West led by the United States, which explicitly had the intension of settling down in the Middle East by claiming the imminence of weapons of mass destruction possessed by Iraq. With this approach, Turkey was tried to get involved in the Gulf War. More pressures on Turkey followed after the refusal of the bill, which was meant to send Turkish Troops to Iraq by Grand National Assembly of Turkey in March 2003. This leded an extensive landslide in Turkish Foreign Policy.

During the period of 2003-2011; a new policy called 'Strategic Depth' was implemented by foreign minister of Turkey; Ahmet Davutoglu. The goal of this 'Strategic Depth' doctrine is to have zero problem with neighboring countries which is still in effect today.

At the same time, Turkey continued to follow a foreign policy based on legitimacy of other countries. Turkey realizes that her security and peace is largely depend on the stability in the region. For that reason, Turkey seeks to improve peace and security of the neighboring countries and region.

The goal of this thesis is to show decision making problems Turkey faced and how those problems got solved by Turkish government during Gulf War . On one side, Turkish government decides to to live in peace with its neighbors ,on the other side Turkey is trying to follow up its interests in the region which could cause conflict between Turkey and USA and/or other western countries that have certain interest in region.

Key Words: Turkish Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	
ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. TÜRKİYE’NİN STRATEJİK VE JEOPOLİTİK KONUMU, TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL HATLARI.....	3
1.1. Türkiye’nin Stratejik ve Jeopolitik Konumu	3
1.1.1. Coğrafi Konum	3
1.1.2. Jeopolitik Konumu	4
1.1.3. Jeostratejik Konumu	4
1.2. Tarihi Süreçte Türk Dış Politikasının Genel Hatları.....	5
1.2.1. Batı Tercihî	5
1.2.2. Atatürk Dönemi.....	5
1.2.3. İkinci Dünya Savaşında	6
1.2.4. Soğuk Savaş Döneminde (1947-1991)	7
1.2.5. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1991 ve sonrası).....	9
1.2.6. Son Dönemde (2003-2016).....	14
1.3. Türkiye’nin Ortadoğu Politikası	17
1.3.1. Tarihi Süreç (1920-2003).....	17
1.3.2. Güncel Ortadoğu Politikası (2003-2016)	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	23
2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KARAR ALMA SÜRECİ.....	23
2.1. Karar Alma Kavramı ve Tanımı	23
2.1.1. Dış Politika Açılımı Açısından Karar Alma Kavramı	23

2.1.2. Karar Alma Kavramı ve Rasyonalite İlişkisi	25
2.2. Karar Alma Modelleri	28
2.2.1. Karar Alma Sürecini Rasyonalite İle Açıklayan Modeller	28
2.2.2. Karar Almayı Bilişsel Süreçlerle Açıklayan Modeller	32
2.3. Karar Alma Sürecini Belirleyen Unsurlar.....	34
2.3.1. Karar Alıcıya İlişkin Özellikler.....	34
2.3.2. Dışsal Çevre	39
2.3.3. İçsel Çevre	41
2.4. Türk Dış Politikası ve Karar Alma Mekanizması	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	60
3. 1990-1991 KUVEYT KRİZİ VE 2003 IRAK İŞGALİ SÜRECİNDE TÜRK DİŞ POLİTİKASI.....	60
3.1. 1990 -1991 Kuveyt Krizi ve Türkiye	60
Soğuk Savaş döneminden yeni çıkmış bir dünya ve hemen akabinde meydana gelen körfez savaşı ile birlikte dünyada sular bir türlü durulmamaktadır. Irak'ın Kuveyt'i işgali öncesi ve sonrası şeklinde ayrıntılı olarak bu bölümde ele alınmıştır.....	60
3.1.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali Öncesi Yaşanan Olaylar	60
3.1.2. Kuveyt Krizinin Nedenleri ve Uluslararası Tepkiler	67
3.1.3. Kuveyt Krizine Dair BM'nin Kararları ve TBMM'nin Aldığı Kararlar	73
3.1.4. ABD Liderliğindeki Koalisyonun Kuveyt Operasyonu ve Türkiye.....	74
3.1.5. Kuveyt Operasyonunun Aşamaları	75
3.1.6. Kuveyt Krizinde Türkiye'nin Rolü ve İç Politika	76
3.1.7. Bölge Ülkelerinin Kuveyt Krizine Yaklaşımı.....	80
3.1.8. Türkiye'nin Krize Yaklaşımı	89
3.2. BM'nin Kararları ve Irak'ın Silahsızlandırma Süreci	91
3.3. Irak'a Uygulanacak Ekonomik Yaptırımlar ve Gıda Karşılığı Petrol Programı	93
3.4. 11 Eylül 2001 Sonrası ABD'nin Değişen Dış Politikası	94
3.5. 2003 Irak İşgali ve Tezkere Krizi	96
3.6. Tezkerenin Geçmemesinin Türkiye ve Dünya Basınında ki Yansıması.....	100
SONUÇ	106
KAYNAKÇA.....	109

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İdeal ve Gerçek Karar Alma Tablosu ile Reel-politikteki Sınırlılıkları...26

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Karar Alma Süreci Modeli	26
---	----

KISALTMALAR

- a.g.e.** : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
bkz. : bakınız
Çev. : Çevirmen
Der. : Derleyen
s. : sayfa
AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri,
AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP : Anavatan Partisi
ASALA : Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu)
BAE : Birleşik Arap Emirlikleri
BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BM : Birleşmiş Milletler
BOP : Büyük Ortadoğu Projesi (Greater Middle East)
CIA : Central Intelligence Agency (Amerikan Haber Alma Ajansı)
DSP : Demokratik Sol Parti
FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü
GK : Genel Konsey
GKRY : Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IAEA : International Atomic Energy Agency (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı)
KHK : Kanun Hükmünde Kararname
KİS : Kitle İmha Silahı
MGK : Milli Güvenlik Kurulu
MHP : Milliyetçi Hareket Partisi
NATO : North Atlantic Treaty Organization
PKK : Kürdistan İşçi Partisi (Terör Örgütü)
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

UNSCOM: U.N. Special Commission (Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu)

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türkiye'nin Körfez Savaşları (1991 ve 2001) öncesi ve sonrasında uygulamaları ve karar alma süreci kapsamlı olarak incelenecektir. 1991 Körfez Savaşı nda önemli bir dönüm noktası olarak kabul edildiğinden bu dönem dış politika karar alma süreçlerinin nasıl işlediğine dair ayrıntılı inceleme yapılarak Türk Dış Politikası'nın analizini yapan literatüre katkıda bulunulacaktır.

Türkiye'nin kurulduğu günden bu yana Atatürk'ün hedef gösterdiği Batılılaşma eksenli dış politikası Türkiye Cumhuriyeti'nin en temel dış politika argümanı olmuştur. Tarih içinde Batı'nın ötekileştirme ve yalnızlaştırma gayretlerine rağmen bu argüman değişmemiştir. Soğuk Savaş döneminin kutuplaşmayı dayatan statükocu dış politikalarına rağmen Ankara bu çizgisini sürdürmüştür. Türkiye her zaman Batı'ya dönük ancak zaman zaman Doğu açılımlı olarak süre gelmiştir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte, Türkiye diğer devlet aktörler gibi yeni bir arayışına girmiş bu dönemde Avrasyacılık, Neo-Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi farklı kimlik alternatifleri Türkiye'deki karar vericilerin gündemini meşgul etmiş fakat bu arayışlar teorik ve pratik açıdan içselleştirilemediği için kalıcı olmamıştır. 2000'lerden sonra AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) hükümetleri döneminde ise özellikle "Stratejik Derinlik, Sıfır Sorun, Pro-Aktif Dış Politika" gibi kavramlar ile için yeni bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde küreselleşmenin sunduğu fırsatlardan istifade ile kalıcı barış beklentisi, konvansiyonel güvenlik sorunları dışındaki terörizm, KİS (Kitle İmha Silahları)'nın yayılması, sınır ötesi organize suçlar ve yasadışı göç gibi sorunlar nedeniyle oldukça düşük seyretmektedir. Türkiye'nin jeostratejik açıdan içinde bulunduğu bölge kararlı, ön alıcı, gerçekçi, istikrarlı, adil ve uzlaşmacı bir dış politika izlemesini zorunlu hale getirmiştir.

Bu bağlamda Türkiye'nin hedefi, meşruiyet üzerine inşa edilmiş, mevcut dengeleri dikkate alan ve kendi güvenlik ve istikrarının bölgesindeki güvenlik ve istikrara bağlı olduğunu bilen ilkeli bir dış siyaset izleyerek gerek komşularıyla gerekse bölgesinde sürdürülebilir bir barış, güvenlik ve huzur ortamının yaratılmasının önemini idrakında dış politika yapımı ve uygulamasıdır.

1991 Körfez Krizi bu hedeften sapıldığı Türkiye'nin o döneme kadar özenle kaçındığı Ortadoğu'ya mesafeli dış politikanın değiştiği bir olay olarak karşımıza çıkar.

2003 Körfez Krizi sürecinde ise Türkiye'nin komşu devletlerin işlerine müdahale etmemeye yönelik politikaları, Kitle İmha Silahlarını (KİS) bahane ederek Ortadoğu'ya müdahil olan Amerika Birleşik Devletleri tarafından sorgulanmış, Türkiye'nin Irak Operasyonuna dahil olması için baskı yapılmıştır. Mart 2003'de TBMM tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali sırasında Türkiye'deki üsleri kullanmasını içeren tezkere için onay verilmemesi ile sonuçlanan karar süreci sonrasında Türkiye Batı ile bir nevi eksen kayması yaşamıştır.

Bu tez çalışması, 1991 ve 2003 Körfez Savaşında nda karar alma süreci konu ile ilgili birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanarak incelenecektir. İkincil kaynaklar daha ağırlıklı olarak dönemi analiz eden kitap ve makaleler ile gazete haberleri ve o dönem karar alıcıların anıları olacaktır. Birincil kaynaklar ise o dönem meclisteki tartışmaları içeren meclis tutanakları ve o dönemde TSK(Türk Silahlı Kuvvetleri)'nde görevli bir kısım personel ile yapılan görüşmeler olacaktır. Tezin sorunsalı, dış politikasında batılılaşmayı kendisine şiar edinmiş Türkiye'nin yaşadığı eksen kaymasının Körfez Savaşları sırasında deneyimlenen dış politika karar alma süreçleri çerçevesinde tartışılmasıdır. Körfez Savaşına müdahil olma konusunda karar alıcıların yaşadığı ikilem ve bunun 'nda karar verme yetkisi olan kurumların nezdindeki yansımaları bu tezin sorunsalını teşkil etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKİYE’NİN STRATEJİK VE JEOPOLİTİK KONUMU, TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL HATLARI

1.1. Türkiye’nin Stratejik ve Jeopolitik Konumu

“Halford Mackinder’e göre Avrasya-Afrika kıtalarından oluşan “Dünya Adası” her açıdan en zengin kıta bileşimidir ve Türkiye bu bölgenin tam ortasında yer almaktadır. Bir kara parçası olarak düşünürsek eğer, Türkiye Akdeniz’i Karadeniz’e bağlayan, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu’yu birleştiren konumdaki bir köprüdür diyebiliriz. Yüzyıllarca farklı medeniyetlerin beşiği olan sınır ülkesi Türkiye, doğu ve batı kültürünü sentezleyen bir bölge olmakla beraber, tüm Türk Dünyası’nın da merkezi konumundadır.”¹²

1.1.1. Coğrafi Konum

Türkiye'nin toplam yüzölçümü 814.578 km².dir. Bu yüzölçümünün % 97,2'si Anadolu yarımadasında ve %2,8'i ise Trakya’da bulunmaktadır.³ Yüzölçümü itibarıyla komşu ülkelerinden İran hariç komşu ülkelerin tamamından büyük bir coğrafyada yer almaktadır. Diğer taraftan başta İngiltere ve Almanya gibi büyük ülkeler olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinden de büyük bir yüzölçümüne sahiptir.

Kuzeyden güneye sırasıyla Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz ile üç yanı denizlerle çevrilmiş olan Türkiye, batıda Yunanistan ve Bulgaristan ile, doğuda Gürcistan, Ermenistan, ve Rusya, güneyde ise İran, Irak ve Suriye ile komşudur. Marmara Denizi üzerinden Türk Boğazları (Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı) ile sırasıyla Ege Denizi’ne ve Karadeniz’e ulaşmak mümkündür. Akdeniz’in batısındaki Cebelitarık Boğazı üzerinden Atlantik Okyanusuna, Akdeniz’in güneyindeki Süveyş Kanalı üzerinden ise, Hint Okyanusuna ve Pasifik Okyanusuna erişmek mümkündür. Türkiye, kendisini çevreleyen denizler ve bunlara ulaşımı sağlayan boğazlar ile önemli su yolları üzerine konuludur. Türkiye bu jeostratejik konumu ile Avrupa ve Asya arasında, diğer bir deyişle Batı ve Doğu kültürleri arasında bir köprü durumundadır.

¹ http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/turkiye_kopru_mu_kanat_mi_merkez_mi_b4156f55-1433-4a8b-b420-0ec349a42fef.pdf

² http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/turkiye_kopru_mu_kanat_mi_merkez_mi_b4156f55-1433-4a8b-b420-0ec349a42fef.pdf

³ <http://www.nkfu.com/turkiyenin-yuzolcumu-kactir/>

1.1.2. Jeopolitik Konumu

Jeopolitik konum; ülkelerin politik konumunun, buldukları bölgenin veya ilgili ülkenin siyasetine göre ifade tarzıdır. Bu konum kriterler (coğrafi açıdan önemli siyasi uluslararası kuruluşlara olan mesafe vb) gözönünde bulundurulur. Jeopolitik konum, Siyasi temeller üzerine inşa edilmiş olan jeopolitik konum bu yönüyle, siyasetin değişkenliğine tabidir.⁴

Jeopolitik konumun belirlenmesinde, mevcut küresel güç odakları (ABD (Amerika Birleşik Devletleri), AB (Avrupa Birliği), Çin vb) kilit önem arz eder. Bahse konu küresel güç odaklarının merkezinde olan Türkiye'nin jeopolitik konumu son derece önemli olup bu durumunun meşrulaştırıcı unsuru olmuştur. Türkiye. Yunanistan ile birlikte NATO'nun güney kanadında stratejik müttefiklerindedir. Türkiye, jeopolitik konumu sebebiyle farklı kültürler (Batı, Rus, Doğu, Arap ve Afrika kültürleri) arasında da bir geçiş ülkesidir. Türkiye, Balkanlar, Güney Kafkasya, Ortadoğu üçgeni içerisinde her dönemde sıcak çatışmalara sahne olmaya devam eden sıkıntılı bir coğrafyada yer almaktadır. Ortadoğu bölgesindeki koşulları ile kıyaslandığında Türkiye fosil kaynaklar hariç yeraltı (kromit, bor, ve boksit) ve yerüstü kaynakları en önemlisi su kaynağı rezervleri açısından kendi kendine yeten bir ülkedir.

1.1.3. Jeostratejik Konumu

Jeopolitik, devletlerin coğrafi özellikleriyle politikaları arasındaki ilişkileri incelerken, jeostrateji, dış politikada siyasi ve askeri planlamanın sonuca odaklı ve tutarlı olabilmesi için bunu etkileyebilecek coğrafi etkenleri inceler. Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik açıdan; deniz ulaştırma yolları üzerinde bulunan, stratejik önem taşıyan Ortadoğu ve Kafkaslardaki petrol kaynaklarına ve bu kaynağın talebi olan bölgelerin arasında bir konumdadır. Türkiye bulunduğu coğrafyada petrol ve doğal gaz kaynaklarının Kafkaslardan Batı'ya ve Akdeniz'e ulaştırılmasında kilit ülke olma konumundadır ve bu konumundan dolayı Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Trans-Kafkasya Ulaşım Koridoru gibi enerji koridoru projelerinin merkezinde yer almaktadır.

⁴Nilüfer Köşker, "Beşeri Coğrafya ve Mekânsal Bilginin Endoktrinasyonu", 2015,s.12.

Soğuk Savaş sonrasındaki ortaya çıkan yeni dünya düzenindeki gelişmeler, Türkiye'ye yeni fırsatlar sunarken birtakım yeni meydan okumaları da beraberinde getirmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş sırasındaki kanat müttefiki ülke olma niteliğini yitirmiş dolayısıyla yeni dünya düzeninde rol arayışı içine girmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'ye Türk dış politika söyleminde Türkiye Cumhuriyetleri'ni birleştirici unsur olan ülke, Ortadoğu ve Kuzey Afrika için model ülke, medeniyetler arasında köprü ülke, enerji kaynaklarının yollarının kesiştiği transit ülke gibi farklı roller biçilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Körfez Savaşı sonrasında değişen/dönüşen dış politika eğilimleri de "eksen kayması" ve "Neo-Osmanlılık" olarak değerlendirilerek eleştirilmiştir.

1.2. Tarihi Süreçte Türk Dış Politikasının Genel Hatları

1.2.1. Batı Tercihi

Türkiye kurulduğu günden itibaren Batılılaşma gayreti ve düşüncesi içinde bulunan, kendisini bir Avrupa Devleti olarak görmekte ve Batı medeniyeti içinde hak ettiği yerini almayı hedeflemektedir. Diğer taraftan Avrupa Birliği(AB)'nin 1997 Lüksemburg kararları ile Türkiye'yi dışlaması, Türk kamuoyunda, sadece dini ve kültürel farklılıklar nedeni ile Türkiye'nin AB'ye kabul edilmediği görüşünü yaygınlaştırmıştır. Soğuk Savaşın sonrasındaki dönemde Batı'nın nezdinde stratejik değerini önemli düzeyde yitiren Türkiye'nin AB faslının kamuoyunda geniş çaplı sorgulanmasına yol açmıştır. Türk dış politikasının taviz vermeyen ve değişmeyen en önemli argümanı batılılaşma ve Batı'ya yönelmedir. Bu istikrarlı yöneliş yalnızca güvenlik ve beka endişelerine dayalı bir tercih değil, milli mücadeleden itibaren ülkenin kuruluş felsefesinin yapı taşıdır.⁵

1.2.2. Atatürk Dönemi

Milli Mücadele hareketi, tarihi misyonu sona ermiş, Batı emperyalizmi tarafından nihayete erdirilmiş Osmanlı devletinin küllerinden Batı normlarına uygun bağımsız bir devlet kurmayı hedeflemiştir. Milli Mücadele sonunda ülke sınırlarını belirlemeye yönelik olan Misâk-ı Millî mantıklı ve adil toprak bölüşümüydü. Bu nitelikleri, halen Türk Dış Politikasının belkemiğini teşkil eden Misak-ı Milli'nin

⁵ Oran Baskın, "Yeni Dünya Düzeni 'nde Ortadoğu ve Türkiye Gerçeği" cilt2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.210

Kurtuluş Savaşı sonrasındaki kabul edilebilirliğini de artırmıştır.⁶

Batı tehdidinin öne çıktığı, Rusya ile nispeten yakınlaşmanın olduğu bu dönemde dış politikada daha Doğu eksenli bir yaklaşım sergilenmiştir. Ayrıca milli mücadele Batı'nın sömürsünden bıkan İslâm ülkeleri desteğini almak üzere dini temadan da istifade etmiştir.

Milli Mücadele döneminde Atatürk'ün şekillendirdiği yeni Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş diplomasisinin bir parçası olmuştur.

Lozan Barış Antlaşması ile birlikte Türkiye, 1923'ten itibaren bağımsız, çağdaş bir devlet inşası ve uluslararası platformlarda tanınma üzerine inşa edilmiştir. Bu süreçte dış politikada öncelikli çözüm isteyen konular kapsamında, Lozan'da çözülemeyen Musul Sorunu (İngilizler ile), Suriye Sınırı Sorunu (Fransızlar ile) ve Boğazlar sorunu gayret sarf etmiştir.

Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” hedefine yönelik barışçı yaklaşım Türk Dış Politikasının temelini oluşturmuştur.

1923-30 yılları arasında Batı kaynaklı endişeler (kabul görmeme, dış politikaya dolaylı müdahale gibi endişeler) neticesinde Türkiye-Rusya yakınlaşması gözlemlenmiş fakat bu yakınlaşma Batılılaşmayı temel hedef olarak gören Türkiye'nin Avrupa'dan uzaklaşması aşamasına gelmemiş, nispeten dengeli bir ilişki yürütülmüştür. Nitekim 1930'lu yıllarda Batı ile tekrar sıkı ilişkilere başlayan Türkiye, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girerek aktif bir şekilde uluslararası işbirliğine katılmaya başlamıştır.

1.2.3. İkinci Dünya Savaşında

1939 öncesinde büyük bir ivmeyle silahlanan Almanya Versay Antlaşmasını rafa kaldırmış, Milletler Cemiyeti'ni terk etmiş, Avrupa'da Alman çoğunluğu olan bir kısım yerlerin yönetimini ele geçirmiş, İtalya ile Japonya ile müttefik olmuştur.

Almanya'nın bu tehditkar politikası Avrupa ülkelerini ve Sovyetler Birliğini önemli derecede rahatsız etmiştir. Başlangıçta Almanya'nın bu uygulamalarına Türkiye tarafsız kalmış olsa da, Çekoslovakya'nın Almanlarca, Arnavutluk'un ise

⁶Yeni Dünya Düzeni kavramı ve özellikleri, Baskın Oran, “1990–2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye”, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Ed.) Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, (Der.)

İtalyanlarca işgali üzerine yeniden durum değerlendirmesi yapmış ve dış politikasındaki tarafsızlık düsturunu revize etmek yoluna gitmiştir.

Türkiye'nin Doğu-Batı eksenindeki denge politikasına rağmen Sovyetler Birliği ile Almanya yakınlaşması, Ruslara yapılan dostça yaklaşımların ilgi görmemesi Türkiye'yi dış politikasında bir belirsizliğe itmiştir.

Netice olarak, Türkiye bu yalnızlaşmanın bir neticesi olarak 1939 yılında İngiltere ve Fransa ittifak Antlaşması gerçekleştirmiş, diğer bir deyişle yüzünü tekrar Batı'ya dönmüştür. Batı'ya olan bu yönelişinde elbette Rusları karşısına almayacak bir dengeyi de gözetmiştir.⁷

Bu dönemdeki müttefiklerinin sürekli taleplerine rağmen, toprak bütünlüğü ve tam bağımsızlığı esas olan sayesinde savaşın dışında kalabilmeyi aktif denge politikası izleyerek başarmıştır.

1.2.4. Soğuk Savaş Döneminde (1947-1991)

İkinci Dünya Savaşı neticesinde beliren iki küresel gücün önderliğinde iki bloklu yeni dünya düzeni, ülkeler arasındaki mücadelenin sıcak çatışmalardan bir nevi Soğuk Savaşa dönüşmesini sağlamıştır. Bu kutuplaşma, nda da önemli değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir. Bu dönemde Türkiye için en büyük tehdit Rusların Türkiye'den toprak talebi ve Türk Boğazlarında üs kurma talebi olmuştur. Türkiye bu dönemde Truman Planı kapsamında Amerika Birleşik Devletleri'den yardım almış olsa da bir ittifak dahilinde olmayan bu destek Türkiye'nin güvenlik endişelerini giderememiştir. Türkiye, 1949'da kurulmasından itibaren iki kere müracaat etmesine rağmen NATO'ya girebilmesi Kore Savaşı'na sağladığı destekten sonra 1952 yılında Yunanistan ile birlikte gerçekleşebilmiştir.

Sovyetler Birliği'ne karşı mihver teşkil edilmesi ve gerektiğinde askeri üs olarak kullanılabilir olması, jeopolitik açıdan önemli olan Türkiye'yi bu dönemde Batı askeri ittifakı içine alınmasının en önemli sebepleri olmuştur.⁸

NATO müttefiki olan Türkiye, bu dönemde NATO'ya ve Amerika Birleşik

⁷Selim Deringil, *"Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası"*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.48.

⁸Serhat Güvenç, *"NATO'nun evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları"*, Uluslararası İlişkiler Dergisi,12 (45), 2015, 101-123.

Devletleri'ye endeksli tek yönlü ve sınırlı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri ile adeta stratejik ortaklığa varılan bu yakınlaşma döneminde Kıbrıs sorunundaki Amerika Birleşik Devletleri'nin yaklaşımı ve Johnson Mektubu Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ekseninde ilişkilerde özellikle Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra 1974-1978 yılları arasında uygulanan silah ambargosuna kadar varan bir gerginliğin yaşandığı döneme sahne olmuştur. Buna rağmen 1979'da Afganistan'ın Ruslar tarafından işgali, İran'da İslam Devrimi ve İran-İrak savaşının patlak vermesi Türkiye'yi Amerika Birleşik Devletleri gözünde daha kritik bir konuma getirmiştir. Türkiye'nin bu artan önemi, Soğuk Savaş sonrasına kadar devam etmiştir.⁹

Türkiye'nin, her dönemde sancılı geçen AB üyeliğine kabul süreci (1996 yılından günümüze kadar olan süreç), Türkiye'nin zaman zaman hevesini kırsa da Batılılaşma hedefinden asla alıkoymamıştır. Ancak, Batılılaşmak hedefine kilitlenmiş Türkiye'nin, Batı ittifakı lehinde iyi niyetli tek yönlü politikalarının bile AB üyeliği konusunda bir kredi yaratmamış olması ülke kamuoyunda dış politikadaki başarı adına ciddi zemin ve itibar kaybı oluşturmuştur.

60'lı yılların ilk yarısında başlayan ve 1970lerin sonuna kadar süren dönemde, Kıbrıs'taki sorunların çözümü konusunda BM'in ve Batı'nın desteğini bulamayan Türkiye, uluslararası ilişkilerinde tekrar yalnızlığa bürünmüştür.¹⁰

Bu yeni dönemde Türkiye, Ruslar ile yakınlaşmanın yanında 1967 Arap-İsrail savaşında Arap tezlerine destek sağlayan duruşu sonrasında İslam ülkeleriyle de kapsamlı ilişkiler tesis etmiştir. Ancak 1973 yılında patlak veren petrol krizinden sonrasında, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik eksenlerde İslam Ülkeleri ile artan ilişkisi ve daha sonraları İslam Konferansı Örgütü'ne dahil olması büyük oranda Batı tarafından tercih edilmeme ve yalnızlaştırmanın bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Ortadoğu İslam Ülkeleri ile bu yakınlaşma Körfez krizi esnasında Türkiye'nin yeniden Batı'ya uygun politikalar izlemesi ile birlikte önemli ölçüde sona ermiştir.

Yine bu dönemde, dış politikada en hararetli konular Yunanistan-Türkiye

⁹ Baskın,,a.g.e., S.7

¹⁰ Yusuf Sarımay,<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme>

ekseninde gerçekleşmiş olup iki ülke arasında karasuları, hava sahasının kullanımı, azınlıklar ve Ege adaları konularında anlaşmazlıklar süregelmiştir. 1947 Paris Antlaşması sayesindeki toprak (Oniki Adalar) kazanımlarına rağmen Enosis maksadıyla Kıbrıs'taki sorunları körükleyen Yunanistan'ın bu saldırgan tutumu ve BM'in ilgisizliği karşısında, Türkiye 1960 Antlaşmalarından doğan garantörlük hakkını kullanarak, 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatını gerçekleştirmiş, Rumların Türklere uyguladıkları zulüme bir son vermiştir.¹¹

İnsani gerekçelerle ve uluslararası hukuka uygun olarak icra edilen bu müdahale uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin aleyhinde ciddi tepkilere yol açmıştır. Bu hareket Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirdiği en başarılı dış politika manevrası olması, Türkiye'nin haklı davalarında yer aldığı ittifaklara rağmen inisiyatif kullanabileceğinin gösterilmesi açısından büyük önemi haizdir.¹²

1.2.5. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1991 ve sonrası)

Bu dönemde SSCB (Sovyetler Birliği)'ndeki köklü değişimler sonrasında Doğu bloku içindeki Sosyalist Rejimler nihayete ermiş, yeni liberal eğilimli yapılar ortaya çıkmıştır.¹³ Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş, yeni bağımsız devletler ve beraberinde yeni küresel güçler (Çin, AB, Japonya gibi) ortaya çıkmıştır.¹⁴

Başta Avrasya olmak üzere, SSCB'nin nüfuzu altındaki bütün coğrafyada husule gelen jeopolitik ve jeostratejik güç boşluğu, tek süper güç konumunda kalan Amerika Birleşik Devletleri tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Söz konusu dönemde Amerika Birleşik Devletleri, önce Irak'ın Kuveyt İşgali sonrasında BM mekanizmasını; ardından da Bosna-Hersek krizi sürecinde, uyguladığı çifte standartlara ve tezatlıklara rağmen, NATO askeri gücünü devreye sokarak izlediği pro-aktif dış politikalar ile adeta uluslararası sistemin hakemi ve/veya denetleyicisi

¹¹Yusuf Sarmay,, a.g.e. S.5.

¹² Baskın,a.g.e., S.12.

¹³SSCB'nin çöküşü ve dağılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Zbigniew Brzezinski, Büyük Çöküş, (Çev.) Gül Keskin, Gülsev Pakkan, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000, s.77.

¹⁴Beril Dedeoglu, "Türkiye'de 90'ların Sonunda Dış Politika Davranışları ve Bu Davranışları Etkileyen Temel Faktörler", İktisat Dergisi, Sayı:386, Ocak 1999, s.5;

rolünü oynamıştır.¹⁵

Kısacası, SSCB'nin parçalanması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan Rusya'nın iç politikaya odaklanması sonucu dış politikada etken bir aktör olamaması, 1990-2000 arası dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya jeopolitiğindeki hareket serbestisini fazlasıyla arttırmış ve tek kalan süper güç olarak Amerika Birleşik Devletleri'yi küresel bir imparatorluk olma amacına yöneltmiştir. Aynı zamanda, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu jeopolitik ve jeostratejik hedef ve uygulamaları, 1990 sonrası dönemde Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu biçimindeki düşüncelerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında, tek süper güç Amerika Birleşik Devletleri'nin "yönlendirici liderliğindeki" bu dönem, uluslararası sistemde bir ara dönemi ve/veya bir geçiş dönemini ifade etmektedir. Nitekim 11 Eylül saldırıları ve sonrasındaki tarihsel süreç, Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğindeki uluslararası yapının tek kutuplu olmadığını göstermiştir.¹⁶

Tek süper güç olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin kaldığı bu yeni dönemde; Yeni Dünya Düzeni, Yeni Avrupa Mimarisi, küreselleşme (globalleşme) gibi kavramlar ön plana çıkmış ve beraberinde demokrasi, özgürlük, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerler öne çıkmıştır. Bu değerler ile birlikte Batı'nın kapitalist ekonomik sistemi Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne daha fazla hükmeden bir hale gelmiştir.

Bu dönemde ideolojilerin önemlerini yitirmesi, Soğuk Savaş döneminde azalan işbirliğinden kaynaklanan potansiyel kayıplar, artan karşılıklı bağımlılık ve demokratikleşme eğilimi gibi etkenler, bu yeni dünya düzeninde güçlü devletleri belirgin bir biçimde işbirliğine yönlendirmiştir. Yine bu dönemde bölgesel ya da global barışı tehdit eden etnik, dinsel ve diğer türden "sınır aşan" çatışmalar güçlü devletleri çözüm için bir araya getirmiştir.¹⁷

Soğuk Savaş sonrası dönemin bir başka belirgin özelliği, Doğu-Batı mücadelesinden Batı dünyasının ve onun temsil ettiği küresel kapitalist sistemin

¹⁵ Bilgehan Emeklier, "*Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi*", Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, S.3.

¹⁶ Emeklier, a.g.e. S.4.

¹⁷Faruk Sönmezoğlu, "*Türk Dış Politikası*" (İstanbul, Der Yayınları, 2006), s. 708-709.

zaferle çıkmasıdır. Bu zafer paralelinde genel olarak Batı dünyasının ve onun temsil ettiği kapitalist sistemin genişlemesinin küresel etkisi ise, hem istikrar hem de istikrarsızlık şeklinde kendini göstermiştir. Bir yandan Amerika Birleşik Devletleri'nin artan hegemon gücü, Batılı örgütlerin genişlemesi ve nicel olarak çoğalması uluslararası anarşiyi azaltarak uluslararası istikrarı pekiştirirken diğer yandan da, Batı Dünyası'na yönelik bir tepkiyi beraberinde getirmiştir. Bu tepki, daha ziyade az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ile İslam coğrafyasında yoğunlaşmaktadır. Söz konusu tepki, hem Batı'nın hegemon gücüne ve bu güç sayesinde yayılan Batı değerlerine, hem de Batı'nın ekonomik üstünlüğüne karşı bir isyanı simgelemektedir. Batıya yönelik tepkiler zaman zaman kendini çatışma şeklinde gösterebilmekte, fakat Batılı güçlerle muhalifleri arasında ciddi bir güç asimetrisi bulunduğundan, çatışma sonrası Batı üstünlüğü yeniden tescil edilmektedir.¹⁸

Soğuk Savaş sonrası dönemde insan hakları, büyük ölçüde siyasal yönetimlerin meşruiyet ölçütü olmaya başlamıştır. Dahası, genel anlamda artan uluslararası işbirliğine paralel olarak, insan haklarının kapsamı temel hak ve özgürlükler boyutunun ötesine taşmış, giderek belirginleşen bir sosyo-ekonomik boyut da kazanmıştır. Bu çerçevede, artan ölçüde iletişim, ulaşım, finans, seyahat, çevre ve hatta ciddi düzeyde ekonomik sorunların dahi insan hakları kapsamında düzenlenmeye başlandığı gözlenmektedir.

Eski düzendeki karşılıklı bağımlılık¹⁹ boyut değiştirerek Batı'ya bağımlılık haline gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin yanı sıra yeni dünya düzeninde yeni küresel güç odakları (Çin, AB vb) da kendisini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan farklı akımlar (mikro milliyetçilik vb) yeni tehdit algılamalarını da beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan eski dünya düzenindeki bloklamaya endeksli tek tip politikalar da yerini ülkeler tarafından uygulanan

¹⁸Soğuk Savaş Sonrasında “Yeni Dünya Düzeni”, Akademik Bakış, Temmuz-Ağustos- Eylül, 2009 Sayı 17, S.3-6

¹⁹Çoğulcu (Plüralist) uluslararası ilişkiler literatüründe karşılıklı bağımlılık, dünya siyasetinde ülkelerarası veya farklı ülkelerdeki aktörler arasındaki karşılıklı etkileşimin şekillendirdiği koşulları ifade etmektedir. Yani karşılıklı bağımlılık; devletler ve toplumlar arasında çok sayıda etkileşim kanalının yarattığı bağlantı ve ilişkilerin, belirli bir hiyerarşik gündemden yoksun olan uluslararası sistemde neden olduğu karmaşık koşullar bütünüdür.

bağımsız politikalara bırakmıştır.²⁰

Yeni dünya düzeni işbirliği ve uzlaşma konularında önemli fırsatlar sunarken, bulunduğu istikrarsızlığa açık coğrafya itibarıyla Türkiye'yi yeni bir çok iç ve dış tehditle de karşı karşıya bırakmıştır. Kuzey Irak'ta anılan dönemdeki tehlikeli gelişmeler Türkiye'nin bütünlüğüne ve emniyetine doğrudan zarar verecek boyuta gelmiştir.²¹ Diğer taraftan Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği açık destek ve bu konuda Yunanistan ile birlikte hareket etmesi, Türkiye'yi Suriye ile savaşa sokacak aşamaya kadar getirmiştir.

Türkiye, su rezervlerinin %90'ının kendi topraklarından kaynaklanmasına rağmen Fırat nehrinin %50 sini kullanmakta, % 50'sini Suriye ve Irak'a bırakmaktadır. Irak ve Suriye'nin talepleri ise, suyun % 70'inin kendilerine bırakılıp, Türkiye'nin % 30 ile yetinmesidir. Suriye % 11 katkısının bulunduğu Fırat nehrinden %32'sini isterken Dicle nehrine de Türkiye'nin katkısı % 50 olmasına karşılık, Suriye'nin hiçbir katkısının olmadığı halde Dicle nehri sularından ise %66'sını talep etmektedir. Suriye su sorunu konusunda lehine bir durum yaratmak için terör örgütü ASALA ve PKK'yı bu konuda bir kart olarak kullanmaya çalışmıştır. Ama gerek dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın " Suriye PKK'ya yardım ederse sularını keseriz. " açıklaması, gerekse 1996'da yapılan; "Suriye PKK'yı ve Öcalan'ı ülkesinde ve topraklarda barındırdığı sürece Türkiye Suriye'ye karşı her türlü önleme başvurma hakkına sahiptir. Türkiye bu hakkını uygun gördüğü zamanda kullanacaktır" notası, gerekse sınıra askeri sevkiyatla ciddiyetin gösterilmesi, gerekse de diğer siyasi ve askeri tedbirler, Suriye'nin geri adım atmasına sebep olmuştur ve Suriye terör örgütü PKK'nın elebaşı olan Amerika Birleşik Devletleriullah Öcalan'ı sınır dışı etmiştir. Devamında iki ülke arasında 20 Ekim 1998'de imzalanan Adana Anlaşması ile karşılıklı ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.²²

Ege Denizi'nde kaynaklanan (Kıta Shanlığı, Karasuları, Hava Sahası, aidiyeti anlaşmalarla Yunanistan'a devredilmemiş ada, adacık, kaya, kayalıkların egemenlik

²⁰ Muharrem Gürkaynak, Yalçın, Serhan, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine bir İnceleme", Uluslararası İlişkiler Dergisi, S.75.

²¹Deringil,a.g.e.,s.48

²²Talip Menekşe, "Türkiye, Suriye, Irak İlişkilerinde 'Su Sorunu'na Genel Bir Bakış" Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), "http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4034"

hakları, Kıbrıs sorunu, adaların silahsızlandırılması sorunu) Yunanistan-Türkiye arasındaki sorunlara, Yunanistan'ın Enosis eksenli Kıbrıs politikası, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni (GKRY) AB'ye bağımsız sokma gayretleri, PKK'ya açık destek sağlaması sorunları da eklendiğinde Türkiye ile Yunanistan arasında dış politika itibarıyla yoğun ve stresli bir dönem yaşanmıştır.

Bu dönemde Rusya için gerçek anlamda bir “arka bahçe” durumunda olan Güney Kafkasya'daki Türkiye komşuları Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan zayıf ve istikrarsız olduklarından Türkiye için bir tehdit teşkil etmemişlerdir. Ancak Rusya'nın bu ülkelere yeniden nüfuz etme arzu ve gayretleri düşünüldüğünde, Ermenistan ve Gürcistan'ın sınırlarının Rus askerleri tarafından korunması bu ülkelerin bir an evvel toparlanması Türkiye lehine olan bir durum olarak algılanmış ve bu kapsamda dostane ve yardıma dayalı ilişkiler sürdürülmüştür.²³

Soğuk Savaş sonrasında hakkındaki tehdit algılamaları değişen Rusya'nın milliyetçi ve tekrar nüfus kazanma endeksli bir dış politika izlemiş olması Türkiye'yi bu ülke ile ilişkilerde kontrollü bir yaklaşıma sevk etmiştir.

Türkiye ve Rusya, Kafkaslar'dan Balkanlar'a, Orta Doğu'dan Orta Asya'ya uzanan bir coğrafyada farklı bölgesel kimliklere ve çıkar algılamalarına sahip komşu ülkelerdir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde çerçeve ya da sınır oldukça hassastır ve her iki ülkenin inisiyatifinde olan bir konudur. İki ülke ilişkileri tarihindeki Kurtuluş Savaşı sırasındaki Sovyet Yardımı, 1930'lar ile 1960'lardaki sanayi alanındaki işbirliği, 1984 doğalgaz Anlaşması, 1998 yılında Öcalan konusundaki Rusya'nın tavrı, Mavi Akım projesi, 1999 yılında Ecevit'in Moskova ziyareti, 2004 yılında Putin'in Türkiye ziyareti ve nükleer santral projesinin Rusya'ya verilmesi sınırları genişleten açılımlardır. Ancak, ekonomik ilişkilerin ulaştığı seviye politik ilişkilerin garantisi değildir.²⁴

Nitekim 2015 yılında Suriye'den Türk hava sahasına bildirimsiz giriş yapan bir Rus savaş uçağının düşürülmesi sonrasında gerginleşen ilişkiler iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri kopma aşamasına getirmiş, Rusya Türkiye'ye başta ekonomik alanda olmak üzere ambargo uygulamaya başlamıştır. Bu kırılmanın önümüzdeki

²³ Yelda Demirag, “Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri”. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2005; 2(4):125-157.

²⁴Fatih Özbay, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri”i (1992-2010)”, S.70

dönemde de sözde Ermeni Soykırımı iddialarında Rusya'nın açıktan açığa taraf olacağı bir durumla devam etmesi de olasıdır.

Diğer taraftan Rus tehdidine endeksli NATO, yeni görevler arayışına gitmiş, stratejisini yenilemiş ve yapısal olarak da revizyonlara tabi tutulmuş, Doğu Bloku'ndan ayrılmış ülkeler öncelikli olmak üzere genişleme politikası gütmüş, krizlerin önlenmesi, barışı koruma ve destekleme operasyonlarına yönelmiştir. NATO'nun değişen misyonundan nasibini alan Türkiye bu organizasyon içindeki azalan önemine rağmen stratejik konumunu vurgulayan, bölgesinde ve NATO'da aktif bir ülke olarak konumunu korumaya çalışmıştır.²⁵

Tehdit algılamalarının değiştiği, Türkiye'nin kendisini Kopenhag Kriterler, doğrultusunda geliştirdiği, yenilediği bu dönemde Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin hala askıda tutulması Türk Kamuoyu'nda önemli derecede bir motivasyon eksikliği yarattığı gibi Türkiye'yi dış politikada farklı arayışlara da sevk etmiştir.

AB'nin Türkiye'yi pekiştirdiği bu yalnızlık döneminde, Türkiye Rusya'nın dağılması sonrasında oluşan başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere Orta Asya'nın yeni ülkeleri ile diplomatik ilişkiler geliştirmiş, hatta zengin enerji kaynaklarına sahip bu ülkelere çıkan petrol ve doğal gazı ilgili pazarlara aktarmak üzere köprü görevi üstlenerek bu ilişkilerini ekonomik ekseninde de pekiştirmiştir.

Türkiye, Balkanlardaki gelişmeleri yakından takip etmiş, Osmanlı döneminden kaynaklanan tarihi ve kültürel bağlarını bu coğrafyadaki yeni devletlerle güçlendirmiş, Bosna-Hersek ve Kosova olaylarında mağdurları korumaya yönelik aktif bir dış politika izlemiştir.

1.2.6. Son Dönemde (2003-2016)

Soğuk Savaş döneminin kutuplaşmayı dayatan statükocu dış politikalarına rağmen en başından beri, diğer bir deyişle Türkiye'nin kurulduğu günden bu yana Atatürk'ün hedef gösterdiği Batılılaşma eksenli dış politikası Türkiye Cumhuriyeti'nin en temel dış politika hedefi olmuştur. Tarih içinde Batı'nın ötekileştirme ve yalnızlaştırma gayretlerine rağmen bu argüman değişmemiştir. Türkiye her zaman Batı'ya doğru ancak zaman zaman Doğu açılımlı olarak

²⁵ Güvenç, a.g.e.,s.101

yaşamına devam etmiştir.

Türkiye'nin bölgesel politikalarında gözlemlenen “tıkanmışlık” ve farklı arayışlara girişmesinin bölgenin tabii olduğu yapısal dönüşüme de büyük oranda bağlı olduğu da göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

Ortadoğu'da halk hareketleri bölgesel düzeni temelden sarsmış olup yeni tehdit unsurlarını ortaya çıkarmıştır. İstikrarsızlık ve risklerin arttığı bir ortamda, çıkar üzerine inşa edilmiş birlikteliklerin idamesi güçleşmiş, bölgesel aktörler öncelik ve politikalarını değiştirmek zorunda kalmış ya da mevcut politikalarını sürdürebilmek için ağır bedeller ödemek zorunda kalmıştır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte, Türkiye bir kısım kimlik arayışlarına (Avrasyacılık, Neo-Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi) girmiş olsa da, teorik ve pratik açıdan içselleştirilemediği için kalıcı olmamıştır. Yine bu dönemde özellikle “Stratejik Derinlik, Sıfır Sorun, Pro-Aktif Dış Politika” gibi kavramlar gündeme getirilmiştir..

Yıllardır çözümsüzlüğe saplanmış Annan Planı'nın uygulanmasında gelinen son durum olan referandumda, planın Rumlar tarafından reddedilmesi ve referandumu izleyen günlerde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin adanın tamamını temsilen AB'ye kabul edilmesi itibarıyla, “Stratejik Derinlik” çerçevesinde uygulanan ilk kez Kıbrıs Sorunu'nda başarısızlığa uğramıştır.

Diğer taraftan, “Sıfır Sorun” politikası gündemde iken, ardı ardına Yunanistan, Ermenistan, Irak, İran ve Suriye ve son olarak da Rusya ile yaşanan sorunların uygulanmakta olan dış politikanın başarısız olduğu konusunda genel kabul yaratmıştır.

Tunus'ta ve Libya'da patlayan halk ayaklanmalarının ve takip eden askeri müdahalelerin ardından kurulan yeni hükümetlerle ilk diplomatik ilişki kuran ve yeni rejimleri tanıyan ülkelerin başında gelen Türkiye, Arap Baharı sürecinin son durağı Suriye'de ciddi bir başarısızlık yaşamıştır. Süreç başlamadan önce yakın ilişki içinde bulunulan Suriye, kısa bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri'ninrettiği politikalar neticesinde Türkiye tarafından dışlanmıştır.

Yine Mısır'daki Arap Baharı sırasında iktidara gelen Müslüman Kardeşler (İhvan)'e tam destek veren Türkiye, İhvan'a karşı yükselen halk hareketi karşısında

çark etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin Mısır'la ilişkileri durma noktasına gelirken Batı yeni duruma uygun politikalar izlemeye başlamıştır. Nitekim, BOP bir anlamda sona erdiğinden Türkiye'nin BOP eksenli "stratejik derinlik" perspektifi tamamen çökmüştür.

Günümüzde küreselleşmenin sunduğu fırsatlardan istifade ile kalıcı barış beklentisi, konvansiyonel güvenlik sorunları dışındaki terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, sınır ötesi organize suçlar ve yasadışı göç gibi sorunlar nedeniyle oldukça düşük seyretmektedir. Türkiye'nin jeostratejik açıdan içinde bulunduğu bölge kararlı, ön alıcı, gerçekçi, istikrarlı, adil ve uzlaşmacı bir dış politika izlemesini zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye, meşruiyet üzerine inşa edilmiş, mevcut dengeleri dikkate alan ve kendi güvenlik ve istikrarının bölgesindeki güvenlik ve istikrara bağlı olduğunu bilen ilkeli tutumuyla gerek komşularıyla gerekse bölgesinde sürdürülebilir bir barış, güvenlik ve huzur ortamının yaratılması ve idame edilmesine yönelik bir dış politika izlemektedir.

Bu çerçevede Türkiye, kurulduğu günden itibaren hedeflediği batılılaşma hedefi doğrultusunda kararlılığını korumakta, yeni görevler üstlenmiş ve genişlemiş NATO'nun yeni görev sahalarında faal olarak yer almakta, gerek Amerika Birleşik Devletleri gerekse Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmekte; tarihi ve kültürel bağlarının bulunduğu Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Güney Kafkasya, Güney Asya ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini daha da geliştirmektedir. Bunun da ötesinde, küreselleşmenin etkisiyle Afrika'nın Güneyi, Latin Amerika ve Asya-Pasifik bölgelerine yönelik açılımlarını da derinleştirmektedir.

Mevcut küresel sorunların sadece küresel işbirliğiyle çözülebileceği inanan Türkiye, bu çerçevede en meşru ve yetkili kurum olan Birleşmiş Milletler bünyesinde de etkin bir diplomasi sergilemektedir. Nitekim Türkiye en son 2009-2010 yıllarında görev aldığı BM Güvenlik Konseyi'nde 2015-2016 döneminde yeniden görev yapmak için aday olmuş, fakat seçilememiştir. Bu şekilde Türkiye, uluslararası barışın tesis ve idamesine verdiği önemi sergilemeye devam etmiştir.

Diğer taraftan, uluslararası güvenliğin önemli ölçüde kalkınma ile ilişkili olduğunu bilen Türkiye, az gelişmiş ülkeler için her on yılda bir düzenlenen BM

Zirvesine 2011 yılında İstanbul'da ev sahipliği yapmış ve bu konudaki hassasiyetini sergilemiştir.

Benzer şekilde, küresel kalıcı barış için siyasi istikrar, ekonomik refah ve kültürel uyum saç ayaklarının güçlendirilmesi gerekliliğine inanan Türkiye, G-20 gibi platformlarda aktif olarak yer almakta, üçüncü ülkelerin gerek kendi içlerindeki gerek aralarındaki sorunların çözümünde kolaylaştırıcı ve uzlaştırıcı roller üstlenmeye devam etmektedir.

Neticede Türkiye dış politikasında, Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi temelinde faaliyet göstermeye devam etmektedir.

1.3. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Ortadoğu ve Türkiye'nin, coğrafi açıdan birbirlerine göre olan durumları diğer birçok konuda (tarih, kültür, din vb) da olduğu gibi tarih boyunca onları birbirinden ayrılmaz bir ikili haline getirmiştir. Nitekim, bölgenin etnik, politik ve kültürel dokusunun iç içeliği bu sorunlu coğrafyada sürekli yaşanan savaş ortamına Türkiye'nin tarafsız kalmayacağı gerçeğini de dikte etmektedir.

Bölgedeki istikrarsızlığın birçok nedeni (etnik çeşitlilik, mezhep farklılıkları vb) arasında yer alan ve aslında bu sorunları da körükleyen en önemli istikrarsızlık nedeni zengin petrol kaynaklarıdır. Bu zenginliğe rağmen Ortadoğu'nun genelindeki etnik çeşitlilik, din ve mezhep farklılıkları, eğitim eksikliği, otokratik yönetim tarzları ve kırılabilir ilişkiler, küresel çıkarların peşindeki güç odaklarının ve özellikle Batı'nın sürekli ilgi ve müdahalelerine hedef olmaktadır.

1.3.1. Tarihi Süreç (1920-2003)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1920-1930'lu yıllarda Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış olmanın verdiği yıpranmışlık ve yaraları sarma ihtiyacı nedeniyle Türkiye uzunca bir dönem Ortadoğu Dış Politikası'nda da tarafsız olmayı tercih etmiştir. Bu politika paralelinde de komşu ülkelerle iyi ilişkiler tesis etmiştir. Tüm dış politikasında olduğu gibi Ortadoğu Ülkeleri ile olan ilişkilerinde de tam bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ilkelerini esas almıştır. Bu dönemde bölgedeki çatışmalardan olabildiğince uzak kalmak ve Arap Ülkeleri'ni kendi haline bırakmak

en önemli düstur olmuştur. Nitekim 1937 yılında İran, Irak ve Afganistan ile imzalanan Sadabad Paktı bu politikanın önemli bir göstergesi olmuştur.

Anılan dönemde sömürge durumunda olan bir kısım bölge devletleri (Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, Filistin) ile diplomatik anlamda ilişki tesis edilemediğinden bu ülkelere yönelik bir dış politika da söz konusu olmamıştır.

1940'lar sonrasında Ortadoğu'ya yönelik üç temel üzerine inşa edilmiştir. Bunlar sırasıyla, milli güvenlik, ekonomik çıkarlar ve etki alanı yaratılması.²⁶ Bu ilkeler batılılaşma yolunda ilerleyen Türkiye'nin, ilerici batı politikasının birer uzantısı niteliğindedir. Bu ilkeler Türkiye'nin bölgesindeki gücü ve etkisini Batı'ya kanıtlamak üzere dikkatle seçilmiş ve uygulanmış ilkelere dir. Ortadoğu'yu yönetmek isteyen Batılı ülkelerden farklı olarak Türkiye bizzat bu bölgenin bir ülkesi olarak daha etkili ve bölge ülkelerinde kabul edilebilirliği yüksek bir ülke olarak algılanmıştır. Bu temel yaklaşım tabanlı dış politika 1960'lı yıllara kadar devam etmiştir.²⁷

1950-1960 döneminde monarşi ile yönetilen bir kısım Arap Ülkeleri'nde darbelerle diktatörlükler kurulmuş ve bu demokratik olmayan yönetimler, Türkiye'ye kontrollü yaklaşmış, daha ziyade enerjisini Batı ile ilişkilere saklamıştır.

1960'lı yıllar boyunca Batı gözündeki imajını kuvvetlendirmek için Türkiye Ortadoğu ile yeniden yakın ilişkiler tesis etmeye başlamıştır. Bu yaklaşım özellikle Ortadoğu'da yabancılaşmış ve Kıbrıs Sorunu konusunda BM'de yalnızlaşmış Türkiye'nin imajını tazelemek için bir gayret olmuştur.

1960-1970 dönemi çok boyutlu bir dış politikanın uygulandığı yıllar olmuştur. Ortadoğu açısından bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerin daha azaldığı, ancak Arap-İsrail sorununa daha duyarlı ve dengeli yaklaşıldığı bir dönem olmuştur. Bu politika doğrultusunda Türkiye 1967 Arap-İsrail savaşında ve 1973 Yom Kippur Savaşında denge politikaları uygulamıştır. Bu dönemde Türkiye, içerideki üslerin İsrail'e yardım maksadıyla kullanılmasına izin vermemiştir.

1990'lara kadar prensipleri kapsamında, bölge ülkelerinin içişlerine karışılmaması, İsrail ile diplomatik ilişkilerin sürdürülmesi ancak Araplara politik

²⁶Stephen Larrabee (2007), "Turkey Rediscovered the Middle East," Foreign Affairs, cilt 86, no.4 (Ağustos), s.6,

²⁷Oran Baskın, a.g.e., S.17.

destek verilmesi, Türkiye'nin Ortadoğu ilişkilerinde etkisi olabileceği düşüncesiyle Batı ile sıkı ilişkilerin devam ettirilmesi ve bölgede ikili ilişkilerin geliştirilmesi hususlar dört önemli sac ayağı olmuştur.

Körfez Krizi süresince Türkiye'nin Ortadoğu Politikası yeniden tarafsızlık ve krizlere müdahale etmeme şekline dönüşmüştür.²⁸ Ancak Körfez Krizinin en hararetli dönemi 1990-1991 yıllarında Türkiye, kendisini Arap Ülkeleri arasındaki bu anlaşmazlığın ortasında bulmuştur. Yine 1990 yılında Türkiye ile Suriye arasında meydana gelen su krizi ve beraberindeki Kürt Sorunu iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Aynı dönemde Irak Kuzeyi'nde üslenen PKK Terör Örgütü'nü hedef alan sınır ötesi askeri operasyonlar her ne kadar Irak Hükümeti bilgisinde yapılmış olsa da Türkiye'nin gerçek niyetinin ne olduğu konusunda Batı'da heyecan ve endişe yaratmıştır.

Özetle 1950-1990 dönemi, dış politikasında tarafsızlığı, iç işlerine karışmamayı kendisine düstur edinmiş Türkiye, değişen tehdit ve artan güvenlik ihtiyaçları paralelinde ve bölge ülkelerinin ihtirasları, Batı'nın müdahalesi gibi dışsal etkilerle her geçen gün Ortadoğu'da daha müdahil bir politika izlemek zorunda kalmıştır.

1.3.2. Güncel Ortadoğu Politikası (2003-2016)

2003-2011 döneminde başlayan ve daha proaktif “komşularla ülkelerle sıfır sorun” gözetilen ve ana hatları “Stratejik Derinlik” olarak adlandırılan yeni bir dış politika doktrini uygulanmaya başlanmıştır. 2003 yılındaki II. Körfez Harekatı bu değişimde bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Türkiye batılılaşma yolunda ilerlerken, Batı'yı karşısına alma pahasına da olsa komşularıyla ilkeli, adil, barışçı ve uzlaşmacı bir dış politikayı sürdürme kararlılığında olduğunu beyan etmiş ve bu paralelde icraat yapmıştır. Halihazırda hükümet olan tek partinin hakim olduğu bu dönemde 550 sandalyeli TBMM'de, Irak ve Amerika Birleşik Devletleri arasında meydana gelen kriz paralelinde kriz bölgesinde kaçan mültecilerin akınının yarattığı olumsuzluklar bir yana Amerika Birleşik Devletleri ile olası bir koalisyon ile Türkiye'nin Irak ile savaşa sürüklenmesi riski kamuoyunda ve savaş karşıtı önemli bir grup aydınlar çevresinde Türkiye'nin anlamsız bir şekilde komşu bir ülkesi ile

²⁸Atak, “Körfez Krizi'nin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, s. 106.

savaşa girmesi, bir anlamda içinden çıkılması zor bir bataklığa saplanması ekseninde endişe ve tepki yaratmıştır. Bu büyüklükteki bir krize dahil olması öngörülen Türkiye'nin ilave kaynaklara ve yardıma ihtiyaç duyduğu gerçeği bir yana Amerika Birleşik Devletleri istemi doğrusunda komşu ülke ile bir savaş belirsizliğine girme hususu toplumda ciddi huzursuzluklar yaratmıştır. Bu dönemde AB tarafından yapılan bazı açıklamalar ise toplumda Sevr Ruhu'nun canlandırılması olarak algılanmış ve milli gururu inciten bir boyut almıştır. Halkın bu hassasiyeti karşısında mevcut hükümet, Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri müdahalesi öncesindeki dönemde, Körfez Krizi'nden etkilenen Irak'ın komşularına ekonomik ve insani yardım ekseninde ilişkileri geliştirmeyi öngören yeni bir inisiyatifi hayata geçirerek Irak ile komşuları arasında uzlaşma sağlamaya çalışmıştır. Bu inisiyatif kapsamında özel elçilik ve Yeniden Yapılanma ve İnsani Yardım Özel Koordinatörlüğü mekanizmaları Türkiye tarafından oluşturulmuş ve işletilmiştir.

Tüm bu gelişmelere rağmen Mart 2003'de TBMM'nde Irak'a asker gönderilmesi veya fiilen Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte sıcak çatışmaya girilmesi konusunda yapılan oylamada 251'e karşı 264 olumlu oy çıkmasına rağmen teknik bir husus nedeniyle katılım kararı çıkmamıştır. Bu durum en başından beri bu katılıma kesin gözüyle bakan ve askeri hareket planlarını buna göre yapan Amerika Birleşik Devletleri tarafında büyük bir şok yaratmıştır. Bu durum Aralık 2002 ve Mart 2003 arasındaki dönemde Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerin göz ardı edilerek Ortadoğu'daki komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi gibi bir politika değişikliğinin sonucudur. Bu değişimin bir uzantısı olarak Türkiye, Irak ile ön alıcı bir diplomasiyle krizi ve muhtemel bir Amerika Birleşik Devletleri müdahalesini önlemek üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin de davet edildiği Irak'ın Dostları Girişimi çerçevesinde görüşmeler düzenlemiş, Irak'taki farklı gruplar arasında uzlaşma sağlamaya çalışmıştır.²⁹ Türkiye bu iyi niyet girişimlerini bölgedeki diğer ülkelere de genişletmiş, İran ile Batı arasındaki sorunların çözümünde, Suriye-İsrail ve İsrail-Filistin arasındaki sorunların çözümünde uzlaştırıcı ön alıcı bir dış politika izlemiştir. Dolayısıyla, "Sıfır Sorun" temelli bu dış politika sadece Türkiye ile komşuları arasındaki bir yaklaşım değil aynı zamanda bölgesel kalıcı barışın temini

²⁹B.Özpek, Y. Demirağ ; *"Turkish Foreign Policy After the Arab Spring: From Agenda Setter State to Agenda Entrepreneur State. Israel Affairs"*, 2014; 20(3):1-19.

çerçevesinde bölgedeki tüm ülkeler arasındaki sorunların da çözümü ekseninde gözetilmiş ve uygulanmıştır.³⁰

Nitekim bu dönemde AB'nin ve özellikle Hollanda, Danimarka, Fransa ve Almanya gibi ülkelerinin Türkiye'den gittikçe artan talepleri yanı sıra Hz. Muhammed'in karikatürü ile başlayan tansiyon ve beraberindeki İslam Fobisi ve pozitif ayrımcılık, İsrail'in Gazze ve Lübnan'a orantısız güç uygulaması Türk Kamuoyu'nda Batı'ya karşı bir nefret dalgası oluşturmuştur. Gittikçe Batı'dan uzaklaşmaya başlanılan bu dönemde hükümetin, Türkiye'yi Doğu ile Batı arasında bir köprü, medeniyetler arası bir geçiş olarak nitelendiren yeni dış politikası imdada yetişmiştir. Bu dönemde Batı ile ilişkiler rutin bazda sürdürülürken Doğu'da eski Osmanlı tebası olan Ortadoğu ve Balkan ülkeleri ile Türkiye arasında "sıfır sorun politikası" uygulamaya konulmuştur. "Stratejik Derinlik" olarak adlandırılan bu yaklaşımda Türkiye'nin birkaç bölgede, özellikle Ortadoğu'da, aynı anda yapıcı, uzlaştırıcı bir liderlik yapması öngörülmüştür.

2011-2014 döneminde özellikle 2013 sonlarına doğru, daha önceleri Stratejik Derinlik konsepti ile iyi bir başlangıç yapmış olan Türkiye, Ortadoğu'daki etkisini ve inanırlılığını kaybetmeye başlamıştır. Özellikle, Arap Baharı ile başlayan ve komşusu Suriye'yi derinden etkileyen bu dönemde Türkiye bölgesinde adeta yalnızlığa terk edilmiştir. Her ne kadar bu durum dönemin hükümet yetkililerince "Değerli Yalnızlık" olarak nitelendirilmiş olsa da, Suriye konusunda sürekli değişen dış politika argümanları ve neticede izlenen Suriye karşıtı politikalar nedeniyle önce İran ile müteakiben uçak krizi sonrasında Rusya ile hâlihazırda ciddi gerginlikler yaşanmaktadır. Türkiye'nin Irak'ta Şii Başbakan Nouri El-Maliki karşısına Irak'lı Sünniler yanında yer alması ve Irak'tan kaçan Sünni lider Tarık El-Haşimi'yi Türkiye'de konuk etmesi Irak ve İran'la gerginliği artıran diğer hususlar olmuştur. Türkiye'nin Kuzey Irak Kürt Yönetimi ile imzaladığı ikili enerji anlaşması Irak ile gerginliği Kasım 2013'te en üst seviyeye çıkarmıştır.

Türkiye'nin Suriye'de rejim aleyhtarı cihatçılarla işbirliği yaptığı iddası Türkiye'nin bölgesinde daha fazla yalnızlığa itilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin

³⁰"Chomsky: Türkiye bölgesinde bağımsız bir güç olabilir",
http://www.sabah.com.tr/Gundem/2009/11/02/chomsky_turkiye_bolgesinde_bagimsiz_bir_gu_c_olabilir, Erişim Tarihi: 05.05.2016.

değişen Suriye Politikası ve Mısır'daki rejim değişikliğine yönelik politikası bölgedeki durumunu iyice kötüleştirmiştir. Nitekim, Türkiye'nin Mısır'daki Müslüman kardeşleri destekleyen politikası sadece Mısır değil tüm Körfez Ülkeleri ile ilişkilerini gerginleştirmiştir.

Türkiye'nin "sıfır sorun" hedefiyle başlayan Ortadoğu dış politikası günümüzde hemen hemen tüm komşuları ve hatta birçok körfez ülkesi (Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt haricinde) ile sorun yaşayan, derin ayrışmalara ve Türkiye'nin bölgedeki liderliğine set vuran, itibar kaybettiren bir hale dönüşmüştür.

Irak'ın parçalanması ve Suriye krizi, Türkiye'nin Ortadoğu politikasını ivmelendirmiştir. Ortadoğu'da mezhep ve etnik ayrımcılığı gözeten, sözde denge politikası uygulamaya çalışan Amerika Birleşik Devletleri ve küresel aktörler, neticede İsrail'in güvenliğini hedeflemekte ve bu nedenle Türkiye'nin Ortadoğu'da yürüttüğü politikasına destek vermemekte yalnızlaştırma politikası izlemektedirler. Aslında Irak'ın parçalanması ve Suriye'deki savaş, İsrail'in elini kuvvetlendirmiştir. Halihazırda Amerika Birleşik Devletleri kendi menfaatleri ekseninde, güvenli bir tampon bölge oluşturmanın gayreti içindedir.

2011'de başlayan Arap Devrimleri "Arap Baharı" çerçevesinde yaşanan gelişmeler karşısında Türkiye, Katar, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın karşısında İran, Suriye ve Irak merkezi yönetiminin yer aldığı bir ayrışma ortaya çıkmış ve bu tarafların özellikle Suriye'deki çatışmalarda bloklaşan tutumları Ortadoğu bölgesindeki güvenlik risklerini artırmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KARAR ALMA SÜRECİ

2.1. Karar Alma Kavramı ve Tanımı

Karar ve karar alma, İngilizcesi ise “decision” ve “decision making” olan kavramlar günümüzde yapılan birçok bilimsel araştırmada ismine sıkça rastlanılan birer inceleme konularıdır. Günümüz bilim dallarının birçoğu ile ilişkilendirilebilen bu kavramlar araştırmaya dahil edilen her bilim dalında kararların nasıl ve ne şartlar altında alındığı, karar alma konusunda nasıl davranılması gerektiği konusunda inceleme konusu haline gelmiştir. Basitçe tanımlanacak olursa, karar; bir konu hakkında belirlenen seçeneklerden o konunun çözümüne ilişkin en uygun olanın, doğru ve gerekli zaman diliminde seçilmesi anlamına gelmektedir. Ancak tek seçeneğin bulunduğu durumlarda karar alınması mümkün olmayacaktır.³¹

Genel anlamda karar alınması gerektiğinde izlenecek yol açıktır. İlk aşamada karara ilişkin öncesi ve sonrası şeklinde oluşabilecek bütün durumlar ortaya konulmalı ve bu durumlara ilişkin en uygun hareket tarzı seçilerek karar alma işlemi yerine getirilmelidir. Bunun yanında alınacak kararların sonucunda meydana gelebilecek bütün komplikasyonlar belirlenmeli ve karar alma sürecinde bu sonuçlar doğrultusunda hareket edilmelidir.

2.1.1. Dış Politika Açılımı Açısından Karar Alma Kavramı

Karar alma konusunda önemli inceleme alanlarından bir tanesi de dış politikadır. Dış politikanın belirlenmesine dair kararların nasıl alındığı, araştırmacılar tarafından realist ve rasyonel olarak iki türlü ele alınmıştır. Realizm bakış açısına rasyonel bakış açısı modellerinden olan “uluslararası konularda bütünleşik devletler temel aktörlerdir” ve “devletler rasyonel olarak davranmakta, alternatif hareket tarzlarının maliyetlerini ve faydalarını hesaplamakta ve faydalarını maksimize edecek tarzda hareket tarzını seçmektedirler” bu iki doktrini benimsemiştir. Bunun yanında realizmin üçüncü ve dördüncü temel doktrinleri ise şunlardır; “uluslararası çevre, çok tehlikeli bir orman ve burada ortaya çıkan saldırgan tavırlar dünyayı

³¹ Kenan Ural, “İstatistik ve Karar Alma”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1973,s.4

kapsayan genel bir otoritenin var olmayışından kaynaklanmaktadır” ve “tüm dünya ülkelerinin en önemli amaç ve arzuların güvenlik ve güçtür.”³²

Realist bakış açısına sahip olanlar uluslararası politika alanını tam anlamıyla çatışma ve savaş ortamı olarak benimsemişler iken, rasyonel bakış açısına sahip olanlar birden fazla egemen devletin olması ve dünyayı kapsayacak büyük bir otoritenin eksikliğinden çatışma ve savaşların çıktığını düşünmektedir. Rasyonel bakış açısına sahip olanlar uluslararası hukuk çerçevesinde büyük bir otorite olmaksızın belirli sınırların oluşturulması gerektiğini savunmaktadır.³³

Realizm Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası ilişkiler alanında temel bakış açısı olarak önem kazanmakla birlikte devletler arasında yaşanan temel problemlere kalıcı çözüm getirememesi nedeniyle çeşitli eleştirilere hedef olmuştur. Böylece klasik realizmin, amerikan akademik çevreleri tarafından son yirmi yıldır en önemli akademik alternatifi olarak görülen bakış açısı olan “neorealizm” (neorealism) veya “yapısal realizm” (structural realism) ortaya çıkmıştır. Bu alternatif bakış açısının düşünürleri kendilerini erken dönem klasik realistlerden iki boyutta ayırmışlardır: Bunların ilki “bilimsellik (scientific) arzusu” ve ikincisi “sistem düzeyli değişkenler üzerine konumlanmaya yaptıkları vurgu”dur. Klasik realizmin öncüsü Thomas Hobbes’un bakış açısından kapsayıcı bir otoritenin eksikliği ortamı anarşik yapmaktayken, neorealistler devletlerin dış politikalarının içeriğinden ve uluslararası hayatın karakterinden önemli sonuçlar çıkarma girişiminde bulunmuşlardır. Klasik realistlerin kullandığı mantık, devletlerin eğilimleri ve motivasyonlarına bağlıdır.³⁴

Örneğin klasik realistlere göre kötü dış politika eylemleri (kararları) kötü devlet adamları ve devletler nedeniyle gerçekleşmektedir. Bu bakış açısının aksine neorealistler durumun mantığına vurgu yapmaktadır. Onlara göre kötü dış politika kararları iyi devlet adamları ve devletlerin kendilerini kötü noktalarda bulmaları durumunda bile gerçekleşebilmektedir.

³² Ural, a.g.e.,s.5-9

³³ Atila Eralp, “Uluslararası İlişiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”; içinde: Devlet,Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, 2.Baskı, 1997, İstanbul, ss. 15-57, s. 47-8

³⁴ Graham T. Allison ve Philip Zelikow, Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis, 2nd ed. New York: Longman, 1999, s. 27-28

2.1.2. Karar Alma Kavramı ve Rasyonalite İlişkisi

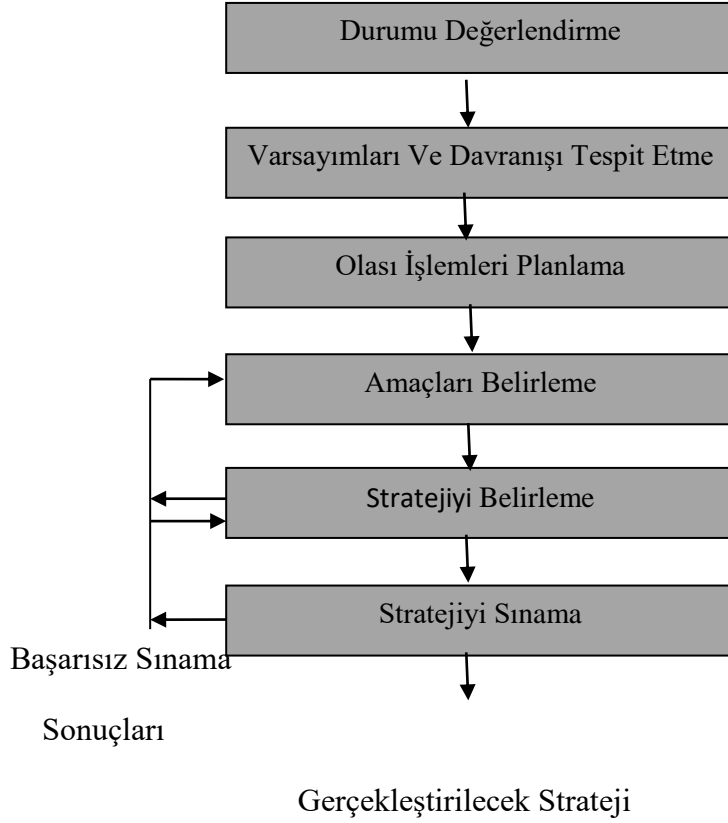
Karar alma süreci, dış politikanın belirlenmesinde pay sahibi olan kişilerle ve bu kişiler tarafından oluşturulacak olan eylem planlarının belirlenmesinde öngörülen durumlar çerçevesinde seçim yapılması sürecidir. Dış politikanın belirlenmesinde alınacak kararların ne denli etkili olabileceği, kararların sonucunda meydana gelebilecek negatif ve pozitif sonuçlar ile hangi kararın neden verilmesi gerektiği gibi konular bu sürece dâhildir. Günümüz araştırmacılarından birçoğu en rasyonel kararın en iyi karar olabileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte rasyonalite birçok araştırmacı tarafından farklı tanımlandırıldığı için kararların rasyonelliği konusunda da birçok tartışma meydana gelmektedir.³⁵

Sade bir tanımla rasyonel davranış, maksatlı olarak sergilenen ve bir maksata yönelik geliştirilen davranış tipidir. Buna göre rasyonalite fikrini benimsemiş bireyler, seçenekler arasındaki alternatifleri ve bu alternatifler arasında en doğru tercihin hangisi olabileceğini kestirebilen kişilerdir.

Karar vericiler, ideal bir kararı seçmede birçok etkeni değerlendirmek durumundadır. Buna göre alınacak kararın sebepleri ve sonuçları ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek suretiyle hayata geçirilmelidir. İdeal bir karar alma süreci Şekil 1’de gösterilmiştir.

³⁵ Xinsheng Liu, “*The Poliheuristic Theory of Decision and the Cybernetic Theory of Decision: A Comparative Examination*”; içinde: *Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making*, (edt.) Alex Mintz, 2003, Palgrave Macmillan, ss.139-159, s.139-140 9 a.g.m., s. 140-141

Şekil 1: Karar Alma Süreci Modeli³⁶

Şekil 1'den anlaşılacağı üzere standart bir karar alma sürecinde, karar verici öncelikle karar verilecek durumla ilgili bir değerlendirme yaparak durumun boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Sonrasında bu duruma karşı oluşabilecek varsayımlar ile nasıl bir davranış uygulayacağına yönelik tespit yapmaktadır. Bu tespitin sonrasında beklenti ve riskler belirlenerek planlama yapılmaktadır. Planlama işleminden sonra bu duruma karşı alınacak karara yönelik varılmak istenilen amaç belirlenir. Amaç belirlendikten sonra bu amaç doğrultusunda uygulanacak strateji belirlenerek, oluşturulan bu strateji test edilerek, sınama sonucu oluşan bilgi doğrultusunda gerekli karar alınır.

İdeal karar alma süreci çoğu araştırmacı tarafından yukarıdaki şekilde belirlenen doğrultuda kabul görmüş olsa da farklı düşünen birçok araştırmacı bulunmaktadır. Özellikle dış politika konularında alınacak kararlara ilişkin belirli bir standart oluşturulamamıştır. Zira birçok araştırmacının birbirinden farklı görüşleri bulunmaktadır. Farklı görüşlere sahip araştırmacılardan bir tanesi olan John P.Lovell

³⁶ <http://the-happy-manager.com/articles/rational-decision-making-model/>

dış politikada alınacak ideal kararları sekiz aşamaya bölmüştür. Buna göre dış politikada alınacak kararlar için öncelikle hedef belirlenmektedir. Bu hedef ulusal menfaatler, öncelikler ve ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenmektedir. Sonrasında dış politikaya ilişkin önemli bilgiler toplanarak, dış politikaya ilişkin davranış/hareket biçimi belirlenmektedir. Sonraki aşamada bu davranışın negatif ve pozitif yönlü sonuçlarına ilişkin olasılıklar değerlendirilerek belirli bir program oluşturulur. Bu aşamada pozitif yönlü getirisi yüksek olacak seçeneklere yoğunlaşarak bu yönde bir program belirlenir. Tablo 1’de John P.Lovell’in ideal karar tablosu ile reel-politikteki sınırlılıkları gösterilmiştir.

Standart bir karar alma sürecinde, karar verici öncelikle karar verilecek durumla ilgili bir değerlendirme yaparak durumun boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Sonrasında bu duruma karşı oluşabilecek varsayımlar ile nasıl bir davranış uygulayacağına yönelik tespit yapmaktadır. Bu tespitin sonrasında beklenti ve riskler belirlenerek planlama yapılmaktadır. Planlama işleminden sonra bu duruma karşı alınacak karara yönelik varılmak istenilen amaç belirlenir. Amaç belirlendikten sonra bu amaç doğrultusunda uygulanacak strateji belirlenerek, oluşturulan bu strateji test edilerek, sınama sonucu oluşan bilgi doğrultusunda gerekli karar alınır.

Dış politikada ideal karar alma sürecine bir başka açıdan bakan Mona Abul Fadl ise bu sürecin genellikle üç belirgin seviyede uygulandığını savunmaktadır. Bunlar: a) belirli devletlerde dış politika yapımının analizi; b) karar alma kategorileri planı temelinde çeşitli devletlerin dış politikalarının karşılaştırması; c) küresel şartlar bağlamında devletlerin karar alma analizlerinin genelleştirilmesidir. Fadl, karar alma sürecinin pratik biçimde kendi içinde şu aşamalara bölünebileceğini ifade etmektedir: karar öncesi aşama (pre-decisional phase), karar aşaması (decisional phase) ve karar sonrası aşama (post-decisional phase). Bununla birlikte Fadl daha spesifik olarak karar alma aşamasını başka alt başlıklarda ayırmaktadır: (i) enfomasyonun toplanması ve değerlendirilmesi, (ii) problemlerin tanımlanması, (iii) alternatif çözümlerin izlenmesi, (iv) hareket tarzının seçilmesi, (v) birimlerin koordine edilmesi, (vi) seçilen alternatifin yürürlüğe konulması, (vii) sonuçların değerlendirilmesi, (viii) yapılan eylemler üzerinde var olan problemlerin karar alma sürecinde geri besleme ile saptanması. Görüldüğü gibi dış politikada karar alma

sürecinin nasıl gerçekleştiği konusunda çeşitli yazarlar farklı kategoriler ortaya koysalar da, bu farklı kategoriler özünde birbirlerine benzemektedir.³⁷

2.2. Karar Alma Modelleri

Hasan Köni karar alma yaklaşımını “siyasal kuruluş ve güçlerin incelenmesi, uluslararası siyasetin araştırılması, kişilik ve önderliğin bireylerin ekonomik ve siyasal seçimlerini nasıl yaptıklarını ele alan bir yaklaşımdır.” şeklinde açıklamıştır. Karara alma sürecinde kuram ise önemli değişkenlerin potansiyeli hakkında bilgi elde ederek, bu bilgilerin son karar verme aşamasında kullanılması veya karar verme sürecini ne ölçüde etkilediği anlamına gelmektedir. Son yıllarda ise karar alma süreci ile ilgili olarak analiz yöntemi daha baskın bir yaklaşım olarak kendini göstermektedir.³⁸

2.2.1. Karar Alma Sürecini Rasyonalite İle Açıklayan Modeller

Karar alma ile ilgili ortaya atılan modellerde en yaygın ve kabul görmüş olan karar alma süreçlerinin rasyonel bir temele dayandığıdır. Bunun sonucu olarak rasyonel karar alma modeli geliştirilmiş ve kara almakla yükümlü olan kişiler, geliştirilecek olan hareket/davranış biçimlerinin bütün negatif ve pozitif sonuçlarını değerlendirerek aşağıdaki plana uygun olarak en uygun biçimi seçmektedir.

- Karar alıcılar ilk önce durumlardaki amaçlara açıklık getirmekte,
- Sonra amaçları önem sırasına göre düzenlemekte,
- Daha sonra amaçları başarmak için mevcut alternatifleri listelemekte,
- Listeledikleri alternatiflerin sonuçlarını araştırmakta,
- Sonuçta en iyi sonuç verecek hareket tarzını seçmektedirler.³⁹

Karar alma ile ilgili ortaya atılan modellerde en yaygın ve kabul görmüş olan karar alma süreçlerinin rasyonel bir temele dayandığıdır. Bunun sonucu olarak rasyonel karar alma modeli geliştirilmiş ve kara almakla yükümlü olan kişiler,

³⁷Mona Abul Fadl, “Analyzing Foreign Policy a Scholar Digest, The Anglo-Egyptian Bookshop”,1983, Cairo, s. 50-51

³⁸ Hasan Köni, “Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri”, ASAM Yayınları, Ankara,2001, s.66

³⁹ Christopher Pierson, “Modern Devlet”, (çev.) Dilek Hattatoğlu, 1. Baskı, Çivi Yazıları Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 251

geliştirilecek olan hareket/davranış biçimlerinin bütün negatif ve pozitif sonuçlarını değerlendirerek aşağıdaki plana uygun olarak en uygun biçimi seçmektedir.

Seçim, farklı hareketlerin yararları ve zararları kesin olmadığı için karmaşık olabilmektedir. Bu durumda karar alıcılar bir hareketin mümkün olan her bir sonucuna olasılıkları eklemek zorunda kalmaktadırlar. Bazı karar alıcılar riskleri kabul edebilirlerken, diğerleri riskten hoşlanmamakta, dolayısıyla risk almamaktadırlar. Bu değişik faktörlerin önemi, karar alıcıları çeşitli alternatif sonuçlar üzerinde bir hareketten değişik sonuçlara götürebilmektedir. Örneğin, Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal kararı alarak yüksek riski kabul ettiğini göstermiştir. Bu kararın potansiyel yararı Saddam açısından büyük olmuştur (Kuveyt'in zenginliğinin boyutu Irak'ın ekonomik problemlerini çözebilirdi) ve Saddam böyle bir fırsat üzerindeki başarısızlık ihtimalini ve zarar oranını kabul etmekte isteksiz davranmış ve böyle bir tehlikeli girişimin işe yarayabileceğini düşünmüştür. Ama aldığı bu karar onu farklı sonuçlara götürmüştür. Rasyonel karar alma modeli, bazı durumlarda olduğundan daha hızlı karar alınmasını sağlayabilmektedir. Özellikle aciliyet taşıyan durumlarda bir karar alıcı, farklı, çelişen amaçları birlikte düşünebilmektedir. Karar almaya dahil olan farklı bireylerin amaçları, farklı devlet örgütlerinin amaçlarında olduğu gibi, uyuşamayabilmektedir. Rasyonel karar alma modeli bu nedenle az çok, karar alıcıların birçok amaçları ve belirsizlikleri yüzünden karmaşık hale gelebilmektedir.⁴⁰

Graham T. Allison tarafından geliştirilen organizasyonel süreç modeli rasyonel karar alma modelinin kararları planlanmış seçimler sonucunda oluşan çıktılar olarak görmesi karşısında, alınan kararları standart işlem prosedürlerine dayalı geniş organizasyonların çıktıları olarak görmüştür. Allison'a göre hükümet hareketleri merkezi olarak kontrol edilen, tamamen bilgi sahibi ve değerleri maksimize eden karar alıcıların rasyonel ve bütüncül seçilmiş hareketleri olarak özetlenebilir. Fakat bu basitleştirme hükümetlerin yarı feodal kümeler ve benzer gevşek organizasyonlardan oluştuğu gerçeğini gizleyemez. Hükümet liderleri resmi olarak bu kümelerin tepesinde oturmaktadır. Hükümetler problemleri organizasyonel sensörleri aracılığıyla algılamaktadır. Hükümetler hesaplanmış sonuçları ve

⁴⁰ Joshua S. Goldstein, "International Relations, Brief Edition, Longman Publishers", 2002, s.96-97

belirlenmiş alternatifleri organizasyonel süreç bilgisi olarak görmekte ve bu organizasyonların yasalaşmış rutinleri gibi hareket etmektedirler. Bu yüzden hükümet hareketleri bu ikinci kavramsal modele göre daha az oranda liderlerin tasarlanmış seçenekleri olarak görülürken, daha çok oranda standart davranış modellerine sahip geniş organizasyonların çıktılarını olarak görülmektedir. Allison geniş spektrumlu problemlere cevap vermede hükümetlerin öncelikli sorumluluklarına göre özel alanlara bölünmüş geniş organizasyonlardan oluştuğunu ifade etmektedir. Ona göre özel bir takım problemlerin çözümünde yer alan her organizasyon bağımsızmış gibi davranmakta, fakat çok az önemli problem tek başına olan bu organizasyonların etki alanı içine girmektedir. Hükümet liderleri bu organizasyonların davranışlarından önemli derecede kaygı duymakla birlikte bunları tam olarak kontrol edememektedir. Yani Allison bu geniş karar alma organizasyonlarının çıktılarının dış politika eylemini yönlendirmekle birlikte, bu organizasyonların ve çıktılarının hükümet lideri tarafından kontrol edilmelerinin mümkün olmadığını düşünmektedir.⁴¹

Organizasyonel süreç modelinde her organizasyon kendi özelliklerinden kaynaklanan standart işlemsel prosedürler geliştirmekte ve uygulanması açısından nihai karar alıcıya empoze etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle, organizasyonel çıktılar bir prosedür ve teamüller dizisi sonucunda ortaya çıkmakta ve bu çerçevede en üst düzeydeki görevlilerin fikir ve tercihleri pek fazla bir önem taşımamaktadır. Başkanlar, başbakanlar gelip gitmekte, buna karşılık işler aynen sürmektedir. Goldstein'in deyişiyle organizasyonel süreç modeli, doğru dürüst nasıl yapılacağını bilmeden işin içinden sıyrılan yönetimden daha fazla dış politika sonucu elde edilmesini sağlamaktadır. Karar alma yapısı içindeki bu organizasyonlar karar alıcının harekete geçebilmesini sağlayan tek kaynağı oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı organizasyonlar her kararın bünyelerinde alınması zorunlu olan yapılardır. Organizasyonel süreç modeli karar alma açısından bireye oldukça sınırlı bir rol tanımaktadır. Bu çerçevede teoride güçlü bir başkan yada başbakanın belirli bir organizasyonel rutini kırabileceği kabul edilmekle birlikte pratikte işlerin yürüyüş biçimini tümünden değiştirmesi beklenmemektedir. Organizasyonların oluşan bu

⁴¹ Vesna Danilovic, *"The Rational – Cognitive Debate and Poliheuristic Theory"*; içinde: Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making, (edt.) Alex Mintz, 2003, Palgrave Macmillan, ss. 127-139, s. 128

teamül ve prosedürler dizisi, bir başka deyişle işlerin yürüyüş biçimi, rasyonel bir karar almayı mümkün kılabileceği gibi tam tersine engelleyici bir durum da ortaya çıkarabilmektedir. Bu durum bazen organizasyon için rasyonel olan bir kararın, ülkenin milli menfaatleri açısından rasyonel olmaması sonucunu da doğurabilmektedir. Böylece organizasyonların aldığı karar ile liderin aldığı karar çatışabilmektedir.⁴²

Graham T. Allison sosyal psikolojinin karar almada önemle üzerinde durduğu grup düşüncesinden hareketle organizasyonlar içerisinde yer alan bireylerin organizasyon kararlarına uyma noktasına dikkat çekmektedir. Allison organizasyonel süreç modelini üç ana noktada özetlemektedir: “(1) hükümet “yarı feodal gevşek müttefik organizasyon kümeleri” tarafından oluşturulmaktadır; (2) hükümete kararlar ve davranışlar rasyonel kararlar olarak değil, standart davranış modellerine göre işleyen geniş organizasyonların çıktıkları olarak anlaşılmalıdır; (3) her organizasyon kendi standart işlem prosedürleri, rutinleri veya programları ile aslında dün hareket ettiği gibi bu gün de hareket edecektir ve bu gün hareket ettiği kadar yarın da hareket edecektir” Özetle organizasyonel süreç modeli hükümet çıktılarını karar alma birimi içinde yer alan organizasyonların rutinleri olarak görmektedir. Bu işleyişi içerisinde bireylerin oynadığı rolden ziyade organizasyonların kendi çıkarları doğrultusunda oynadığı rol önem taşımaktadır. Hükümet liderlerinin aldıkları dış politika kararları da bu organizasyonların herhangi ağır basan birinin görüşleri olabileceği gibi, organizasyonlar arasından sağlanan konsensüsün nihai sonucu da olabilmektedir.⁴³

Bürokratik politik model Graham T. Allison’un tarafından ortaya atılan dış politikaya ilişkin bir diğer karar alma modelidir. Bu model, hükümet kararlarının bürokrasinin çeşitli kademelerinin çatışmaları ve pazarlıkları sonucunda alındığını savunmaktadır. Bürokratik politik modele göre karar almak için, karar alıcılar arasında pazarlık yapılmasının nedeni, karar alma organı içerisindeki değişik güç merkezlerinden kaynaklanmaktadır. Bu modelde herhangi bir hükümetin bir konuda aldığı karar, bu hükümet içinde hiyerarşik bir düzende yerleşmiş olan karar alıcılar arasındaki bir pazarlığın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu güç merkezleri

⁴² Charless Todd Kent, “Politically Rational Foreign Policy Decision-Making, A Dissertation Texas A&M University”, August 2005, s.30

⁴³ Faruk Sönmezoğlu, “Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi”, 3. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2000a, s. 195

arasındaki pazarlıklar, siyaset oyununda, karar alıcıların kendi yerlerini korumak ve kendilerine göre avantajlı gözükken özel çıkarlar sağlamak amaçlarıyla yapılmaktadır. Böylece karar, yüksek düzeyde değil, ancak aşağı düzeydeki kişi ve birimler arasındaki bir seri uzlaşmalar sonucu ortaya çıkmaktadır. Rasyonel aktör modelinin aksine bürokratik politik model, dış politikada karar alma birimini bütünleşik bir aktör olarak görmekten ziyade pek çok aktörü karar alma noktasında birer oyuncu olarak görmektedir. Modele göre oyuncular sadece bir tek stratejik konu üzerinde odaklanmamakta, aksine pek çok çeşitli uluslararası probleme odaklanmaktadır. Oyuncular sadece stratejik amaçlar seti açısından hareket etmemekte, aynı zamanda ulusal, organizasyonel ve kişisel amaçlarının çeşitli kavramlarına göre hareket etmektedirler. Oyuncular hükümet kararlarını tek başına rasyonel seçimle değil, bu politikaları çekerek ve taşıyarak gerçekleştirmektedir. Böylece oyuncular çatışmalar ve uzlaşmalar neticesinde belli bir karar almaktadırlar.⁴⁴

2.2.2. Karar Almaı Bilişsel Süreçlerle Açıklayan Modeller

Karar alma sürecinin sosyal bir tarafı da bulunduğundan bu konu ile ilgili psikologlar da birçok model geliştirmiştir. Diğer bilim dallarında olduğu gibi psikolojide de birçok görüş ayrılığı yaşanmıştır. Ancak araştırmacıların birçoğunun ortak düşüncesi karar alma sürecinin bilişsel faktörlerin etkisinde kalınan bir süreç olduğudur. Bu yaklaşım doğrultusunda Daniloviç, karar alma süreçlerinde bilişsel açıdan negatif ve pozitif sonuçları olabilecek kararların olduğu bir ortamda tek bir seçenekten bahsedilmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Ona göre, araştırma bütünü oluşturmaktansa birden fazla bilişsel etmenin bir araya getirilmesiyle ve bu sürecin yönetilmesinde bilişsel gelişim sağlanmaktadır. Bilişsel psikologlar, karar alma sürecinin oluşturulmasında “şemata” ve “höristik” olmak üzere iki farklı kavramın etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Bireylerin çevreyi ve diğer insanların hareketlerini değerlendirirken sıklıkla kullandıkları şema kavramı (önceki inançları, işleyen kodları vb. yi içerir) onların tepkilerini şekillendirmektedir. Höristikler ise bireylerin önceden var olan inançları veya şemaları ile tutarlı enformasyon süreçleri için kullandıkları basitleştirilmiş

⁴⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., s.195-196

kestirimlerden oluşan karar kurallarıdır. Şemalar ve h ristikler polih ristik karar alma modelini açıkladıkları önemli kavramlar olmaktadır.⁴⁵

Hermann'a göre çalışma çerçevesinin ilk baştaki uyarını yada girdisi sadece dış politika problemleri değildir, problemlerin özellikleri de otoriter karar birimleri ve gözden geçirilen seçenekler hakkında bazı fikirlerin saptanmasına yardım edecek bilgileri sağlamaktadır. Hermann'a göre dış politika problemleri sıklıkla ve bir birini takip eden bir takım kararlar dizisinden doğmaktadır. Politika yapıcılar genelde problemi basit bir karar alma olarak ele almamakta, yani probleme cevap vermek için geriye yaslanıp beklememektedirler. Problemler hükümetin dış politika düzeneğinin farklı parçalarının katıldığı kararlar dizisi içerisinde planlanmaktadır. Aslında dış politika problemlerine cevap verirlerken hükümetler sıklıkla birbirini takip eden kararlara katılmaktadırlar. Her seferinde birisi veya birilerinin cevap verebilmesi için cevaplamaya ve düzenlemeye ihtiyaç duyan belirlenmiş dış politika problemleri hakkında politika yapıcılar soru oluşturmaktadır.⁴⁶

Karar için sebepler politika yapıcılar tarafından genellikle ele alınmaya ihtiyaç duyulan sorular olarak algılanmaktadır. Hermann, karar için sebeplere yönelik soruların genelde üç şekilde olduğunu ileri sürmektedir: (1) gerek duyulan eylemin bu problemle ilişkisi olup olmadığı hakkında sorular ( rneğin, Irak askerleri Kuveyt sınırına doğru askeri harekete geçtiğinde harekete geçmek gereklimiydi?); (2) problemin muhtemel üzümlerini arayan sorular ( rneğin, Irak askerlerinin Kuveyt sınırına doğru hareket etmesi hakkında ne yapmalıydı); (3) kabul edilmesi gereken problemin durumunu ele alan plan yada planlar olup olmadığına dair sorular ( rneğin, Iraklılara karşı asker göndermeli mi idik veya onların bu hareketini Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile kınamalı mı idik?). Karar için sebep gözlemciler ve analistlere politika yapıcıların ve hükümetlerin dış politika problemlerinin nasıl ele aldıklarını anlamak için temel analiz birimi sağlamaktadır. Karar için sebep karar bölümlerini soyutlamaya ve araştırmaya imk n sağlamaktadır. Bölümlerin yeniden inşa edilmesinden ise kararların akışını, kararlara kimin katıldığı

⁴⁵ Danilovi , a.g.m., s. 131-132

⁴⁶ Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework Leaders, Groups, and Coalitions: Understanding the People and Processes in Foreign Policy Making", International Studies Review, Vol.3, No.2, (Summer, 2001), ss.47-81, s. 49

ile karar süreci ve gerçek seçimlerde hangi kararlar ile hangi sonuçların ortaya çıktığını öğrenmek mümkündür.⁴⁷

2.3. Karar Alma Sürecini Belirleyen Unsurlar

Karar alma süreci birbiri ile bağlantılı birçok etkenden oluşan karmaşık bir süreçtir. Karar alma sürecinde, karar alıcının özellikleri alınacak kararda son derece önemli olduğu gibi, karar alıcı dışında kararın niteliği ve çevresi ile ilgili etkenlerde bir o kadar önemlidir. Ancak bu etkenlerden her biri ancak birlikte ele alındığında karara katkı sağlamaktadır. Tek başına değerlendirilmesi mümkün değildir. Karar alma sürecine her bir etkenin belirli düzeyde etkisi bulunmaktadır. Bu etkenlerin birleşimi olarak alınacak karar ortaya çıkmaktadır.

2.3.1. Karar Alıcıya İlişkin Özellikler

Karar alıcının kişisel özellikleri alınacak kararlarda önemli bir husustur. Zira kişinin inançları, risk yönetim konusunda ki hassasiyeti, geçmiş deneyimler ve toplumsal görüşleri kararlarında etkili olmaktadır.

Karar alma sürecinin bütün etkenleri arasında karar alıcının yapısı en önemli husustur. Zira bütün süreçlerin sonucunda bu karara imza atacak kişi veya kişilerdir. Bu konuda karar alıcı bireylerin eğitim seviyeleri, bilişsel tutumları, sosyal çevresi, dini inançları, siyasi görüşler vb. hususlar karar alma konusunda ki tutumları otomatik olarak etkilemektedir. Rasyonel karar yaklaşımında her ne kadar karar alıcı bireylerin alınacak kararlara ilişkin tutumlarının rasyonaliteye uygun şekilde olacağı öngörülse de çoğu zaman bireyin kişisel özellikleri bu kararlarda belirleyici rol oynamaktadır. Örneğin dış politika ile ilgili konularda karar alıcı olan bireylerin dini inançları ile alınacak kararın dini inançlarla çatışması durumu oluştuğunda bireylerin bu konuda ki alacakları kararda dini inanç belirleyici bir etmen olabilmektedir. Bu nedenle karar alıcı bireylerin rasyonelleşmesi açısından kişisel özelliklerinin iyi araştırılması gerekmektedir. Sidney Verba dış politika ile ilgili alınacak kararlarda,

⁴⁷ Hermann,a.g.m.,s.54

karar alıcı bireylerin kişisel özelliklerinin nasıl etkilendiğine dair aşağıda ki değerlendirmeyi yapmıştır.⁴⁸

- Birey konuyla ne kadar ilgiliyse, diğer değişkenler aynı kalmak koşuluyla kişisel özelliklerin etkisi de o denli fazla olacaktır,
- Kişinin söz konusu uluslararası olay hakkındaki bilgisi ne denli fazlaysa kişisel özelliklerin etkisi o denli az olacaktır,
- Kişinin uluslararası sorun çözme yeteneği ne denli fazlaysa kişisel özelliklerin etkisi o denli az olacaktır,
- Kişi konuyu ne derece rasyonel bir değerlendirmeye tabi tutarsa bireysel özelliklerin etkisi o denli az olacaktır,
- Kişinin olayı etkileme gücünün fazla olduğunu bilmesi ölçüsünde kişisel özelliklerin etkisi azalacaktır,
- Kişinin kararlarının sonuçlarından sorumlu olması ölçüsünde kişisel özelliklerin etkisi azalacaktır,
- Konu detaylandıkça kişisel özelliklerin etkisi azalacaktır,
- Konu belirsizleştikçe ve değerlendirmeye ilişkin bilgi azaldıkça kişisel özelliklerin etkisi artacaktır,
- Grup tarafından alınan kararlarda bireylerin tek tek kişisel özelliklerinin karara etkisi azalacaktır.

Dış politikaya dair karar alma yetkisine sahip olan karar vericilerin inançları dış politika kararlarında belirleyici olabilmektedir. İnanç kavramı, bireylerin bir nesne veya olguya olan bilişsel tutumunu ifade etmektedir. İnanç duyulan nesne yada olgunun doğruluğu bireylerin bilişsel dünyalarında tartışılmayacak şeylerdir. Bu nedenle dış politika belirleyicilerinin inançları son derece önemlidir.⁴⁹

Margaret Hermann dış politikada karar alıcı bireylerin kişisel özelliklerinin karar almada ne denli etkili olduğuna dair araştırmalar yapmıştır. Hermann karar alıcıların siyasal yöndeki inançlarını felsefi ve uygulamaya yönelik olmak üzere iki

⁴⁸ Sidney Verba, “*Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System*”; içinde: *International Politics and Foreign Policy, a reader in research and theory*, (edt.) James N. Rosenau, “*New York: The Free Press*”, 1969, ss. 217- 232, s. 221-223

⁴⁹ Nuri Bilgin, “*Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar Yaklaşımlar*”, Birinci Basım, Haziran 2003, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s. 167

şekilde incelemiştir. Karar alıcı bireylerin risk alma konusunda ki deneyimleri ve tutumları, çevreden gelen önerileri dikkate alma eğilimleri karar verme aşamasında ki inanç sistemine ilişkin hareket şablonlarıdır.⁵⁰

Margaret Hermann dış politikada karar alıcı bireylerin kişisel özelliklerinin karar almada ne denli etkili olduğuna dair araştırmalar yapmıştır. Hermann karar alıcıların siyasal yöndeki inançlarını felsefi ve uygulamaya yönelik olmak üzere iki şekilde incelemiştir. Karar alıcı bireylerin risk alma konusunda ki deneyimleri ve tutumları, çevreden gelen önerileri dikkate alma eğilimleri karar verme aşamasında ki inanç sistemine ilişkin hareket şablonlarıdır.⁵¹

Yukarıda da ifade edildiği gibi inançlar bireyin belleğinde oluşan imajların toplamıdır. Karar alıcıların belleğindeki imajlar devletlerin dış politikalarında belirleyici olabilmektedir. Hasan Köni'ye göre Soğuk Savaşın ilk yıllarında Amerikalı ve Rus karar alıcıları arasında yaşananlar karar alıcının inançları ve sahip olduğu imajların dış politika çıktılarını nasıl etkilediğinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Kişiliğin karar alma davranışına etkilerini araştıran politika analizcilerinden Alexander ve Juliette L. George 1964'de Amerika Başkanlarından Woodrow Wilson'u inceledikleri bir çalışma yapmışlardır (Woodrow Wilson and Colonel House: A Personality Study). Bu inceleme, Wilson'un çocukluğunda şefkatten yoksun kalması ve sıkıntı çekmesi yüzünden yetişkinlik yıllarında başkalarına hükmetmek ihtiyacını duyduğunu ortaya çıkarmıştır. Başkan Wilson üniversite profesörü olarak devlet başkanı olduktan sonra, ortaya yeni ilkeler atmış ve yeni bir yaklaşımla dünya diplomasisini şekillendirmek istemiştir. Ancak iktidar hırsının gözlerini bağlaması, realiteleri dikkatten kaçırmasına sebep olmuş ve kendi tasarılarına göre dünyayı şekillendirme hayallerine kapılmıştır.⁵²

John Meynard Keynes, Birinci Dünya Savaşı sonrası kazanan ve kaybeden tarafları bir araya getiren 1919 Paris Barış Konferansı'nda Woodrow Wilson'u katıldığı toplantılarda yakından inceleme fırsatı bulmuş, daha sonra Wilson ile ilgili yorumlarında onu bir entellektüelden ziyade "teolojik" zihniyetli yani dinsel anlamda muhafazakar Presbyterian (İskoçya Protestan kilisesinden olan) rahibine

⁵⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s.212

⁵¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s.212

⁵² Şevket Koçsoy, "Irak Türkleri", İstanbul, 1991, Boğaziçi Yayınları, s. 60-61.

benzetmiştir. Wilson’u inceleyen bir başka yazar Charles Seymour, Keynes’in bu izlenimini doğrulamış, katı disiplinli bir Presbyterian rahibi olan babasından kalma karakter çizgilerinin Wilson’un kişiliğinden açıkça sezilebileceğini yazmıştır. Karar alma konumundaki liderlerin kişilik yapılarına ilişkin ayrıntılı tahliller yapan birçok çalışma psikoloji biliminden yararlanmıştır.⁵³

Hans Morgenthau dış politikada olayların ve politikaların her zaman kişilik özellikleri ve inançlarla koşut olarak gelişmeyeceğini vurgulamaktadır. Ona göre İkinci Dünya savaşı sırasında İngiltere Başbakanı olan Neville Chamberlain’ın dış politikası iyi niyet güdülerini taşıyan bir yatıştırma politikası (appeasement) idi. Chamberlain İngiliz Başbakanları içinde kişisel iktidar hırsı en az olanlardan birisi olmasına ve amacı barıştan yana olmasına rağmen, izlediği bu dış politika İkinci Dünya Savaşı’nı kaçınılmaz bir mecraya sokmuş ve milyonlarca insan felakete sürüklenmiştir. Yine bir diğer İngiliz Başbakanı Sir Winston Churchill daha dar ufuklu, kişisel ve ulusal güç tutkunu bir lider olmasına rağmen moral ve siyasal yönden daha üstün bir dış politika izlemiştir. Yani kişilik özelliklerinin dış politikada alınan kararı her zaman şekillendirdiğini söylemek zordur. Bazen kişilik özelliklerinin aksi dış politika kararlarının şartlar tarafından ortaya çıkarıldığı da olmaktadır.⁵⁴

Dış politika karar alıcılarının sahip oldukları inanç sistemleri, bu inanç sistemlerine dayalı imajlar ve dışarıdan gelen bilgiler alınan kararı oluşturmaktadırlar. Gelen yeni bilgilerin, karar alıcının inanç sistemleri ile uyumu, onu destekleyici, güçlendirici bir nitelik taşıması durumunda herhangi bir sorunla karşılaşmamaktadır. Fakat inanç sistemlerinin, dışarıdan gelen ve de kendi yapısına ters düşen bilgilerden etkilenmesi söz konusu inanç sistemlerinin “açık” ya da “kapalı” nitelikte olmalarına bağlıdır. İnanç sistemlerinin açık ya da kapalı nitelik taşıması durumlarında karar alıcının göstereceği muhtemel tepkiler şunlar olabilmektedir⁵⁵:

⁵³ Koçsoy, a.g.e., s. 60-61.

⁵⁴ Koçsoy, a.g.e., s. 60-61.

⁵⁵ Behçet Kemal Yeşilbursa, “*The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East 1950-1959*”, Routledge, London-New York, 2005

- Karar alıcı kendisini sorunun dışında tutarak uyumsuzluk durumunu görmezlikten gelebilmekte,
- Gelen bilgileri tamamen reddederek veya bunların değersizliklerini ispatlamaya uğraşarak mevcut inançlarını korumaya çalışabilmekte,
- Yada gelen bilgileri kabul ederek inançlarını değiştirebilmekte ve konuya ilişkin imajlarda ve bu imajlara dayanan tutum ve davranışlarda da belirli değişiklikler ortaya çıkabilmektedir.

Türk dış politikasının psikolojik boyutunu inceleyen Ali Yaşar Sarıbay; Bülent Ecevit, Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in izledikleri dış politikayı daha önceki yaptıkları görevlerle ilişkilendirmektedir. Sarıbay'a göre Özal'ın Dünya Bankası'ndaki yurt dışı deneyimi birinci körfez savaşı sırasındaki revizyonist politikalarında etkili olmuştur. Yine Ecevit'in yurt dışında basın ataşeliği görevinde bulunması Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmesindeki cesur adımlarını etkilemiş olabilir. Çünkü ona göre bu iki lider yurt dışı görevlerinde bulunmuşlar ve dış politikayla yakından ilgilenmişlerdir. Ama yurt dışı tecrübesi bulunmayan Demirel dış politikayı daha çok Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e bırakmıştır. Sarıbay, Demirel'in bu ilgisizliğine ve buna bağlı olarak statükocu dış politikalarına, 1967 yılında başbakanlık görevini yürütürken Kıbrıs'a çıkartma yapılması kararının alınmasına karşın çıkarma gemilerinin yarı yoldan döndürülmesini örnek göstermektedir. Atatürk'ün bir ulusu yaşadığı çetin savaşlar neticesinde yeniden ayağa kaldırması da daha sonra izlediği dış politikayı etkilemiştir. Savaşın zor şartlarını yaşayan birisi olarak Atatürk savaş sonrasında daha barışçıl ve diplomasiye güvenen bir dış politika izlemiştir.⁵⁶

Günümüzde iktidarda ki liderlerin özelliklerinin devletlerin uluslararası politikada oynadığı rolleri etkileyebileceği uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından sık sık vurgulanmaktadır. Günümüz lider tipleri şahinler/güvercinler, dışa açıklar/tecrit yanlıları, tek tarafçılar/çok tarafçılar, bölgesel/global politika yanlıları, pragmatikler/radikaller şeklinde sınıflandırmalara tabi tutmak mümkündür. Devletin değerlerinin tehdit altında olduğu ve karar alma süresinin sınırlı olduğu durumlarda

⁵⁶ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, "Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971", İstanbul, 1976, s. 132. ve ondan naklen Faruk Sönmezoğlu, "Türk Dış Politikasının Analizi", İstanbul, 1998, Der Yayınları, s. 108-109.

ortaya çıkan uluslararası krizler sırasında, karar alma yetkisinin hükümeti iktidarda tutmakta nihai sorumluluğuna sahip kişiler ya da gruplar tarafından üstlenildiği gözlenmektedir. Bu nihai sorumluluğu üstlenenlerin sorunları nasıl yorumladıkları devletin vereceği tepkileri belirlemektedir. Karar almaya yetkili kişilerin deneyimleri, korkuları, çıkarları ve beklentileri bağlayıcıdır ve yapılan her hareketi etkilemektedir.⁵⁷

Yani karar alıcının liderlik özellikleri devletlerin dış politika kararlarını şekillendirmektedir. Dış politika kararlarında karar alıcıya etkileyen bir başka unsur da siyasal kültürdür. Karar alıcının sahip olduğu siyasal kültür dış politika kararlarını etkilemektedir. Siyasal kültür, siyasal sistemin yerleştirdiği davranışlar, tavırlar ile bunlara dayanak teşkil eden ve yaygın bir şekilde paylaşılan inançlar, değerler ve açıklayıcı semboller bütünü veya tarihsel birikimin algılanışına, bireyin kimlik ve bağlılıklarının oluşumuna biçim veren, ulusların yahut grupların uzun tarihsel süreçler sonucu elde ettikleri siyasal bilgi ve deneyimler anlamına gelmektedir. Kısacası siyasal kültür bir siyasal sistem içindeki normlar, inançlar, değerler ve tutumların bütünüdür. Ülkedeki siyasal ve diplomatik kültürün ülke insanların gerek kendilerini tanımlamalarında, gerekse güvenlik, barış ve istikrar kavramlarını yorumlamalarında etkili olması ülkenin kaçınılmaz olarak dış ve iç güvenlik politikasını etkilemektedir. Ülkedeki siyasal ve diplomatik kültür, karar alıcılara çeşitli durumlarda ne yapmaları gerektiği konusunda yol gösterici olmaktadır. Bu anlamda siyasal kültür bir ülkede benzer olaylar karşısında ne yapılması gerektiği konusunda yol gösterici olan birikimlerden doğmuş ve çeşitli tarihsel olayların etkisiyle yerleşmiş ortak toplumsal bilincin, paylaşılan inançların ve değerlerin bütünüdür. Siyasal kültür bir ülkenin ve karar alıcılarının dış politikayı belirlemede çok önemli olan ülke imajının oluşumunda fazlasıyla etkili olmaktadır.⁵⁸

2.3.2. Dışsal Çevre

Dışsal çevre, devletin sınırları dışında olup biten gelişmeler ve diğer devletlerin ve toplumların eylem ve karşı eylemlerinin yer aldığı fiziki çevreyi ifade etmektedir

⁵⁷ Rafet Ballı, “Kürt Dosyası”, İstanbul, 1992, Cem Yayınları, s. 432-433.

⁵⁸ Hasan Mazin, “Irak’ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler”, Stratejik Analiz Dergisi, Nisan 2003, s. 35-37.

ve buradaki gelişmeler devletin davranışlarını etkilemektedir. Dış çevre, tüm uluslararası sistemi ve bunun içindeki güç ilişkilerini içermektedir. Geniş uluslararası, bölgesel veya küresel sistemler karar alıcının temelde göz önünde bulundurmak zorunda olduğu yapılardır. Örneğin; dünyanın iki baskın unsurdan oluşması birbirine eşit güçte olan dört veya beş gücün dünyasından pek çok önemli yönden farklılık göstermektedir. Dünyanın iki süper gücü diğer iki devlet arasındaki korku ve düşmanlıklara odaklanmaya eğilimli iken dünyanın pek çok eşit güçteki devleti kalıcı düşmanlıklar yaratmadan güçleri dengeye getirmek için kurulan koalisyon veya ortaklıklarda muhtemel değişiklikleri izlemeye eğilimlidirler. Bu durum da karar alıcının tercihlerini yakından etkilemektedir. Soğuk Savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetlerin karar alıcıları kararlarını korku ve düşmanlıklar üzerine oturtmuşken, günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nin hakim güç olduğu tek kutuplu sistemden AB, Çin, Rusya ve İran gibi birlik ve ülkelerin yeni güçler olarak ortaya çıkması neticesinde müzakere ve istikrarın daha çok arzulandığı güç dengesi sistemine doğru kayılması, karar alıcıların diplomasiye ve rasyonel karar almaya daha çok yönelmelerine sebep olmaktadır.⁵⁹

Dış çevrenin karar alma mekanizmasına etkisi yeni egemenlik anlayışının sınırlarını çizmektedir. Günümüzde egemenlik anlayışı devletlerin fiziki sınırları içerisine hapsedilememektedir. Örneğin; artık devletler egemenliklerini bağlı buldukları örgütlerle de paylaşmak durumunda kalmaktadırlar. Yani devlet egemenliğinin bir kısmını kendi rızasıyla kurucusu olduğu devletlerarası örgüte devreden konuma gelmiştir. Örneğin; Türkiye'nin Avrupa Birliğiyle Gümrük Birliği anlaşması imzalaması sonucu Avrupa Birliği üçüncü ülkelere karşı uygulanacak gümrükleri Türkiye adına kendisi belirlemektedir. Türkiye'nin Ege Ordusu dışındaki güçleri NATO'ya bağlıdır. Görüldüğü gibi dış çevre unsurları karar alıcılar tarafından göz önünde tutulması gerekli zorunluluklar haline gelmişlerdir. Karar alıcıları en çok etkileyen dış çevre unsurları ise 'jeopolitik ve jeoekonomi', 'askeri kapasite' ve 'ekonomik kalkınmışlık'tır.⁶⁰

⁵⁹ Mehmet Gönübol ve Ömer Kürkçüoğlu, "*Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1915)*", İstanbul, 1995, Siyasal Kitabevi Yayınları, s. 300

⁶⁰ Gönübol ve Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 300-301.

Dış politika kararlarını en çok etkileyen unsurların başında devletlerin bulunduğu coğrafi konum gelmektedir. Örneğin, iki büyük okyanusun ortasında yer alan Amerika Birleşik Devletleri çevresinde güçlü komşuları olmadığı için harcamalarını endüstri üzerine toplayarak dev bir endüstri ülkesi durumuna gelebilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri coğrafi konumunun sağladığı bu avantajla yalnızlık politikası izleyebilmiş ve yaklaşık yüz elli sene kadar onu tehdit edebilecek hiçbir güçle uğraşmamıştır. Bu örnekleri arttırmak mümkündür. İngiltere de kıta Avrupa'sından deniz yoluyla ayrı olduğu için her zaman daha rahat bir dış politika izlemiş, aradaki deniz bir nevi İngiltere için doğal set görevi görmüştür. Bu durum İngiltere'nin korunmasını da kolaylaştırmış ve askeri harcamalarını azaltmasına neden olmuştur. Ters bir örnek ise Almanya'dır. Almanya Avrupa'nın göbeğinde yer aldığı için tarih boyunca güçlü ordular beslemek ve çok yönlü bir diplomasi izlemek zorunda kalmıştır.⁶¹

2.3.3. İçsel Çevre

İçsel çevre, devletin ve hükümetin yapısı, yasama, bürokrasinin örgütleniş biçimi, kamuoyu gibi yapıları kapsamaktadır. Bu unsurların tamamı dış politikada karar alma mekanizması üzerinde çeşitli şekillerde etkide bulunmaktadır. İçsel çevre unsurlarının dışında dış politikayı dolaylı yollardan etkileyen üniversiteler, sivil toplum örgütleri, düşünce kuruluşları olarak nitelenebilecek think-tanklar da dış politikada karar alıcıları çeşitli şekillerde etkilemektedirler. Özellikle düşünce kuruluşlarının Amerika'da yoğun bir etkinliği vardır. Bu kuruluşların bazıları çıkar gruplarının desteğiyle faaliyet gösterirken bazıları da üniversitelerce desteklenmektedir.⁶²

Robert D. Putnam mevcut literatürün pek çoğunun hem iç ve dış olaylar arasındaki ilişkilerin hem de bilhassa dış politika üzerindeki iç etkilerin veya uluslararası ve ulusal olaylarla bir şekilde bağlantılı genel gözlemlerin pek çoğunun sıralanmasından oluştuğunu gözlemlemiştir. Putnam, dış politika üzerine yapılan araştırmalarda iki eksiklik tanımlamıştır. Bu eksiklerden ilki, yapılan çalışmaların politik ve örgütsel (organizasyonel) politik açıklamaları ihmal etmeyi tercih

⁶¹ Rabia Kocaman Aydın, "Iraklı Türklerin Sosyal Hayatı", Türkler, Cilt: 20, Ankara, 2002, s. 620-621.

⁶² Sinan Marufoğlu, "Irak Türkleri", Türkler Cilt 20, Ankara 2002, s. 606-607.

etmesidir. Putnam'a göre; "Dış politikanın iç belirleyenleri (partiler, toplumsal sınıflar, çıkar grupları (ekonomik ve ekonomik amaçlı olmayanların her ikisi de), kanun koyucular ve hatta kamuoyu ve seçimler) hesaplanabildiği kadar, uluslararası ilişkiler politikalara vurgu yapmak zorundadır, sadece yönetici kadrolar ve yasal düzenlemeleri dikkate /almamalıdır". İkinci eksiklik olarak Putnam çok az teorinin iç politika ile uluslararası politikayı bağlamasını ileri sürmektedir. Putnam'a göre; "iç politik faktörlerin uluslararası olayları veya -tam tersi şekilde- nasıl etkilediğinin gözlemlenmesi ve böylesine etkilerin örneklerinin basit kataloglarının ötesine hareket etmeye, her iki alanı birleştirecek, karmaşıklığı hesaplayacak bir teori aramaya ihtiyacımız var". Kısaca Putnam; mevcut çalışmaların politik ve örgütsel açıklamalar ile iç aktör faktörünü göz ardı ettiğini ileri sürmektedir. Devletlerin örgütleniş yapıları, siyasal karar alma yetkisinin yerel ve merkezi organlar tarafından kullanılmasına göre konfederal, federal ve üniter yapıda olmak üzere üç değişik biçimde incelenmektedir. Bu farklı örgütleniş biçimleri karar alma süreçlerinde farklılıkların oluşmasına neden olmaktadır. Örneğin, konfederal yapılarda merkezi organlar siyasal yönetme yetkilerinin çok daha azını kullanırlarken, bu yetkilerin büyük bir kısmı konfederal yapıyı oluşturan birimlerin organları tarafından kullanılmaktadır. BDT (Birleşik Devletler Topluluğu), AB (Avrupa Birliği) ve BM (Birleşmiş Milletler) gibi konfederal yapılarda tüm siyasal kararlar merkezi organlar tarafından verilmemekte hatta yetkilerin çok daha büyük bir kısmı bu tür siyasal birlikleri oluşturan üniteler tarafından verilmektedir. Federal devlet yapılarında ise siyasal karar alma yetkisinin bir kısmı yerel otoritelere (eyaletlere) devredilmekle beraber merkezi organlar konfederal devletlere göre daha fazla yetki kullanmaktadır. Üniter yapılarda ise hemen hemen bütün kararlar merkezi organlar tarafından alınmakta ve bütün yetkiler merkezi organlar tarafından kullanılmaktadır. Yerel birimlere ise merkezi organlar tarafından alınan kararların uygulanması bırakılmakta, hatta bu aşamada bile uygulamada izlenecek prosedür merkezi organlar tarafından ayrıntılarıyla ortaya konmaktadır. Devletlerin bu farklı örgütleniş biçimleri karar alma aşamalarının farklılaşmasına da neden olmaktadır. Üniter yapıdaki devletlerde karar alıcıya fazla bireysel inisiyatif verilmemekte beraber, federal devletlerde karar alıcı daha geniş karar alma özgürlüğüne sahip olabilmektedir.⁶³

⁶³ Suphi Saatçi, "Irak'ta Türk Varlığı", İstanbul, 1996, Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyonlar

Diğer taraftan, hükümetlerin siyasal rejimden kaynaklanan örgütlenme yapıları da karar alma süreci analizlerinde önem taşımaktadır. Bu anlamda başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistemlere ayrı ayrı değinmek gerekirse, başkanlık sistemlerinde aynı zamanda devlet başkanı olan başkan tüm icra yetkilerini elinde bulundurmakta ve daha etkin bir konumda yer almaktadır. Ayrıca bu tür sistemlerde başbakanlık kurumu bulunmamakta ve bunun işlevini de başkan yerine getirmektedir. Oysa klasik parlamenter sistemlerde devlet başkanı (cumhurbaşkanı, kral veya kraliçe) daha sembolik yetkiler kullanırken icra yetkileri başbakanda toplanmaktadır. Bu ikisi arasında ve birazda bu iki sistemin karması gibi görünen yarı başkanlık sistemlerinde ise devlet başkanı olan cumhurbaşkanı ile başbakan icra yetkilerini birlikte kullanmaktadırlar. Türkiye gibi parlamenter sisteme sahip ülkelerde dış politika kararları başbakanın nihai şekillendirmesi ile oluşmakta ve cumhurbaşkanlığı makamı daha çok sembolik görevler yüklenmekte, Amerika Birleşik Devletleri gibi başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde başkan ülkenin iç politikasında olduğu gibi dış politikasında da çok etkili olmaktadır. Fransa gibi yarı başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerde cumhurbaşkanı dış politikayı kendi alanı olarak görürken, başbakan daha çok ülke içi sorunlarla uğraşmaktadır.⁶⁴

Daha önce yapılan pek çok geleneksel uluslararası ilişkiler araştırması karar alma sürecinin temel ulusal ve politik sistemin özellikleri tarafından belirlendiğini varsaymıştır. Böylece, batı demokrasileri çoğulcu süreçlere sahip olarak görülmüşken, otoriter politik sistemler hiyerarşik ve yüksek derecede uyum içinde görülmüştür ve üçüncü dünyadaki hükümetin örgütlenme şeklinin baskın liderlerin kişisel eğilimleri tarafından belirlendiği varsayılmıştır. Aksine, bu alanın uzmanı olan araştırmacılar bu argümanların zayıflığını göstermiştir. Örneğin, baskın liderlere sahip devletlerin tek bir aktörün hedefleri ve görüşleri ile yönetilmekten daha çok çıkarların koalisyonu ve grup dinamikleri tarafından yönetildiği görülürken, yüksek bürokratik yapıya sahip hükümetlerin baskın liderin merkezileşmiş otoritesine sahip olduğu ve bu liderlerin belirli bir ideolojiyi ve amacı zorlama çabası içinde olduğu görülmüştür. Daha birçok çalışmada karar alıcı ile devlet ve hükümetin yapısı üzerine farklı değerlendirmeler bulunmaktadır.

Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, s. 82.

⁶⁴ Saatçi, a.g.e., s.220-221.

Dış politikada karar alma örgütleri çeşitli ülkelerde değişik isimler altında olsalar da genel olarak Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Milli Güvenlik Kurulu, İstihbarat Örgütleri ve konuya göre ilgili bakanlıklardır. Max Weber'e göre bu kurumların varlığı, karar almada etkinliği arttırmakta ve bu kurumlarda değişik insanlara değişik görevler verilerek ve standart uygulama süreçleri öğretilerek ussallık geliştirilmektedir. Hasan Köni'ye göre de bürokratik yapı içinde değişik örgütlere değişik roller verilerek aynı konu üzerinde görev ikilemesinden kaçınıldığı gibi bazı örgütler mevcut yapı içerisinde uzun dönemli ileriye dönük planlar yapma lüksüne bile sahip olabilmektedirler. Bürokratik örgütlerin tümünün karar sistemine katılmaları daha çok politika seçeneklerinin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Köni'ye göre bürokrasiler bir ülkenin beyni ve hafızası biçiminde görevler görek belgeleri biriktirmekte ve benzeri, geçmiş olayları karar vericinin hizmetine sunmaktadırlar.⁶⁵

Dış politika kararını etkileyen son içsel çevre unsuru ise kamuoyudur. Kamuoyu kavramı büyük ölçüde aydınlanma çağının ürünü olup özellikle on yedinci yüzyılın sonları ile on sekizinci yüzyılın başlarında liberal siyaset felsefecilerinin olgunlaştırdığı bir kavramdır. Kamuoyu tanımı üzerinde konsensüs olmamakla birlikte kamuoyu kavramını kısaca, halkın kamusal ilgi konularına ilişkin kanılarının toplamı olarak tanımlamak mümkündür. Kamuoyunun dış politikada etkinliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kimi düşünürler kamuoyunun dış politikada karar alma mekanizmasını doğrudan etkilediğini savunurlarken, kimi düşünürler kamuoyuna dolaylı bir etki atfetmektedir. Bu ikinci kısım düşünürlere göre kamuoyunun teoride karar alıcıları etkilediği düşünülmele beraber pratikte karar alıcıları doğrudan etkilediği düşüncesi biraz abartılıdır. Kamuoyunun devletlerin dış politika çıktılarını nasıl etkilediğine en güzel örneği Amerika Birleşik Devletleri'nin yaşadığı Vietnam sendromu oluşturmaktadır. Vietnam savaşı belki de kamuoyunun aktif olarak ortaya çıktığı ve bir devletin dış politikasını etkilediği en güzel örneği teşkil etmektedir. Vietnam savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler kamuoyunun dış politika ile ilişki kurularak inceleme konusu haline getirildiği birçok çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kamuoyu bu çalışmanın üzerine oturduğu üç sacayağından (ki diğerleri dış politika ve medya) birisi olmaktadır. Dolayısıyla bu

⁶⁵ Saatçi, a.g.e., s. 227.

bölüm içerisinde kamuoyu derinlemesine ele alınmamış, bu ayrıntılı inceleme ikinci bölüme bırakılmıştır.⁶⁶

2.4. Türk Dış Politikası ve Karar Alma Mekanizması

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulmuş bir devlet olmakla beraber, her zaman için altı yüz yıllık bir imparatorluğun bıraktığı mirasın etkisinde tüm tarihi boyunca kalmıştır/kalmaktadır. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu ömrünü tamamlamış olsa da onun bıraktığı tarihsel, jeopolitik, sosyolojik ve etnik mirası Türk Dış Politikasının her daim en önemli gündem maddeleri olmuştur.⁶⁷

Lozan Barış antlaşmasıyla beraber savaş dönemini kapatan ve 1 Kasım 1922'den beri saltanatı kaldırarak yeni bir yönetime geçiş yapan Türkiye, 23 Ekim 1923'te Cumhuriyet yönetimine geçip yepyeni bir devlet olarak uluslararası alandaki yerini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet'in kuruluş vizyonunu da oluşturan modernleşme felsefesi bu dönemin temel referans kaynağı olmuştur.1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olarak kurulması önemli bir özgünlük ve geçmişle kırılma niteliği gösterir. Faroz Ahmad modern Türkiye'nin kuruluşunu şu şekilde dile getirmektedir: "Türkiye, bir "Anka kuşu" gibi Osmanlı İmparatorluğunun küllerinin içinden yükselmemiştir; aksine, eski rejime ve yabancı işgalcilere karşı ulusal mücadeleyi kazanmış Kemalist seçkinlerin zihinlerinde inşa edilmiştir. Bu inşa süreci de hala devam etmektedir" Bunun yanında yeniden bir inşa süreci yaşanmasına rağmen daima altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğunun bıraktığı çok kapsamlı mirasın da etkisi altında kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ömrünü doldurmuş; ama onun bıraktığı tarihsel, jeopolitik, kültürel miras, Türk Dış Politikasının en önemli gündem maddesi olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Modern bir ulus olarak Türkiye hayali Atatürk'ün Cumhuriyet'in kurulmasında en temel noktasıdır. Bu modernleşme toplumsal, siyasal ve iktisadi olarak neredeyse her alanda devrim niteliğinde hissedilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere içeride yapılan reformlar ile tamamen bir batılı olma iddiasında bir devlet kurmak olurken, dış politikada ise Batılı

⁶⁶ Meşkure Y. Börklü, "Lozan Sonrası Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri", Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz 2000, s.34.

⁶⁷ Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası", Derleyen: Cüneyt Yeniğün ve Ertan Efeğil, Nobel Yayınları, Ankara 2010, s. 22.

devletlerin kurdukları pek çok uluslararası örgütlere üye olunmuş ve uluslararası gelişmelerde ise çoğu zaman Batı tarafında olmuş ve Batı ile hareket etmiştir. Atatürk'ün batı ile ilgili: “Medeniyete girmek arzu edipte Garbe Teveccüh etmemiş(yönelmemiş) millet hangisidir?” (Berber, 2008:237)sözü Batı ile ilişkilerin özeti ve gerekçesidir. Kurulusundan itibaren bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konusunda son derece hassas davranan Türkiye'nin, dış politikasına yön veren en önemli faktörlerden biri güvenlik endişesi olmuştur. Milli mücadele döneminde bizzat Atatürk tarafından yönlendirilen kendi toprak bütünlüğünü korumak ve bağımsızlığını kazanmak üzerine kurulmuştur. Hülasan, artık küresel iddialara sahip olma noktasından, mütevazı, sadece amacı ulus devletin sınırlarını koruma, varlığını devam ettirme noktasına gelmiştir.⁶⁸

1950-1960 yılları Türkiye açısından hem iç hem de dış politika alanında büyük değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. İç siyasette 1945 yılında başlayan çok partili hayata geçiş çalışmaları ve 1946 da yapılan iki partili ilk seçimlerin yapılması ile büyük bir aşama geçirmiştir. Bu seçimler ilk olması açısından büyük bir önem arz etse de, gerçek manada serbest seçimlerin yapılması ve çok partili hayata geçiş 1950 yılındaki seçimle gerçekleşmiştir. Demokrat Parti, benzeri görülmemiş bir şekilde halkı peşinden sürüklemiş ve 1950 yılında 27 yıllık tek parti iktidarına seçimle son vermiştir. Aslında bu değişim ve dönüşümün uluslararası siyasi ortam ve konjonktür ile yakından ilişkilidir. II. Dünya Savaşıyla birlikte bütün devletlerin dikta rejimlerinden dili yanmıştı. Dinamik olmadığı için beğenilmeyen demokrasi, savaş sonrası yenedünyanın her savaştan sonra olduğu gibi yine gözdesiydi. Bu, elbette Türkiye için de geçerliydi. Türkiye için artık Milli şef İsmet İnönü rejimini terk edip, çok partili hayata geçmesi elzem bir hale geldi. İsmet İnönü, kurulan yenedünya düzeni tarafından dışlanırsa, iktidarını kaybedeceğinin de bilincindeydi. Bu nedenle İnönü ve yakın çevresi, Kontrol edilebilir muhalefet anlayışıyla çok partili hayata yeşil ışık yakmışlar daha doğrusu bu şekilde karar almak zorunda kalmışlardır.⁶⁹

⁶⁸ Nasuh Uslu, “Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı”, Bilig, Sayı 52, 2010, s. 147.

⁶⁹ Sabri Çiftçi-Fatih Ertugay, “Türkiye'nin Dış Politikası Bağlamında Ortadoğu'ya Yönelik Tutumlar: Üniversite Öğrencilerinin Algıları Hakkında Bir Alan Araştırması”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 7, Sayı 28, 2011, s. 5-6.

Türk Dış Politikasının köktenci bir şekilde değişime ve dönüşüme uğradığı bu dönemde Soğuk Savaş yılları 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren bu kritik dönemde kendini iyiden iyiye göstermeye başlamıştır. Demokrat Parti(DP) iktidarda kaldığı on yıl süresinde belirtildiği üzere Soğuk Savaş ve iki kutuplu dünya düzeninde yürüttüğü dış politika güvenlik eksenli olmuştur.1945 ile birlikte Sovyet yayılma tehdidine karşı Batı Blok'u yanında yer almıştır. Türkiye 1950-1960 yılları arasında yürüttüğü güvenlik eksenli politikasında (Kıbrıs sorunu hariç) NATO'nun "Sovyetleri Çevreleme" siyasetine uygun bir şekilde politika yürütmüştür. Adnan Menderes liderliğindeki DP döneminde dış politika, İnönü döneminden beri Sovyetlerin boğazlarda üs talep etmeleri sebebiyle Batı yanında ittifaklara girmiştir. Menderes döneminde, İnönü döneminde de fazlasıyla istenilen NATO üyeliği politikası devam ettirilmiş ve nihai kertede 1952 yılında NATO üyeliği ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde Batı'nın Yakın ve Ortadoğu'daki çıkarları Menderes hükümetinin güvenlik kaygısı ile özdeş sayılmıştır. Bu algı Menderes ve hükümetinin 27 Mayıs 1960 yılında askeri bir darbe ile iktidardan düşürülmesine kadar geçen süre içerisinde aldığı tüm kararlarda genel olarak geçerli olmuştur.⁷⁰

"1989-1991 yılları arasında ortaya çıkan büyük bir devrim ile Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın siyasal rejimlerinin kökten bir değişikliğe uğraması, çift kutuplu dünyanın iki büyük paktından birisi içinde bulunan Türkiye'yi iç politikada, hem komşularıyla, hem de genel olarak dünya ile ilişkilerinde derinden etkiledi". Bu dönemde kimse tarafından tahmin edilemeyen Sovyetlerin çökmesi ve belirtildiği üzere Dünya Sistemi'nin değişmiş ve Türkiye bu gelişmelere tüm Dünya'nın olduğu gibi hazırlıksız yakalanmıştır. Artık Soğuk Savaş bitmiştir, yeni bir düzen vardır ve dengeler, tehditler ve algılamalar değişikliğe uğramıştır.⁷¹

Esasında her kriz göreceli de olsa bir fırsatlar ortamı yaratır. Bu düzen değişikliği de esaslı olarak uygulayacakları politikalar açısından devletler için büyük fırsatlar yaratmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber Türkiye daha öncesinde kendine yasakladığı bir alan olarak gördüğü Türki Cumhuriyetlerle bir anda karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, Türk Cumhuriyetleri'nin adeta Dünya'ya

⁷⁰ Bilal Yıldırım, "Türk Dış Politikasında Yeni Tarz-ı Siyaset: Ortadoğu'da Çok Boyutlu Politikadan Asabiye Politikasına", Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Mayıs 2014, ss. 59-60.

⁷¹ Ziya Öniş, "Turkey-EU Relations: Beyond the Current Stalemate", Insight Turkey, Cilt 10, Sayı 4, 2008, s. 40.

açılan kapısı konumuna gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası ortamda Türkiye'nin dış politikası NATO merkezli olmaktan uzaklaşmakla beraber, güvenlik ağırlıklı olmaktan uzaklaştırılmamıştır. Türkiye'nin güvenlik eksenli dış politika yürütmesinde en büyük etken jeopolitik konumudur. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1996 yılında İngiliz çağdaş jeopolitik teorisyenlerinden Sir Halford John MacKinder'in 20.yüzyılın başlarında Kara Hâkimiyet Teorisi olarak adlandırdığı teorisinde, merkez alan (heartland) olarak tanımladığı bölgeyi "Çıkar Alanı" olarak tanımlaması ve bölgeye karşı duyduğu hassasiyeti tüm Dünya'ya göstermektedir. Soğuk Savaşın bitmesiyle beraber ilk sıcak çatışma Körfez Savaşı ile ortaya çıkmıştır. Bu olay özellikle, Türkiye bu Yeni Dünya Düzeni'nde stratejik öneminin azaldığını tartışmaları yapılırken, Körfez savaşı Türkiye'nin yardımına yetişti. Böylelikle bu savaşla beraber yeni sistemde Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'ya dair ilgisini görmemize sebep olmakla beraber, Amerika Birleşik Devletleri'nin nezdinde Türkiye'nin hala büyük önem arz ettiğini de görmemize neden olmuştur. Bu savaşla birlikte Amerika Birleşik Devletleri Dünya'ya: Yeni Düzendeki uluslararası alanda tek lider olduğunu göstermiştir. Bu yeni sistem hızla gelişen ve dönüştüren küreselleşme dalgasıyla beraber ekonomik bağımlılığın devletlerarası sorunlarını savaşa başvurmadan çözümünü zorunlu hale getirmiştir. Ülkeler arasındaki artan uluslararası ticaret hacmi, hammadde ve pazar gereksinimleri ve sayıları her geçen gün artan çok uluslu şirketler, uluslar üstü ekonomik-siyasi ve kültürel örgütlerin çoğalması devletlerarası ilişkilerde giderek artan bağımlılık ile beraber ilişkiler ve sorunlar diplomasi yoluyla çözülme elzemliğini arttırmıştır.⁷²

Türkiye açısından bakıldığında zaman oldukça zor bir sürecin de başlaması anlamına gelmektedir. Şöyle ki; Soğuk Savaşın bitmesi ile Dünya çok büyük bir düzen değişikliğine gitmiş, kendi dış politikalarını iki kutuplu sistemde bir bloka bağlayan ülkeler büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Türkiye de bu sarsıntı geçiren ülkelerden biridir. Uluslararası sistemde meydana gelen bu yeni durum ile birlikte değişen dünya sisteminde Soğuk Savaş sona erdiğinde Türkiye bambaşka bir dünya sistemiyle karşılaştı. Artık, Yeni Dünya Düzeninin problem noktaları olarak önalana

⁷² Cenk Aygül, "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politikası", Türkiye'nin Son 10 Yılı, Derleyen: Emre Toros, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2014, s. 55.

çıkan bölgeler Türkiye'nin yanı başındaydı. Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu bölgelerinin önemi bu yeni sistemde daha da fazla artmış ve bu bölgelerde planı olan devletler için Türkiye'siz bir plan düşünülemezdi. Soğuk Savaş sonrası belirleyicilerinin uğraş alanları değişmiştir. Bu uğraş alanlarına göre yeni tehdit algıları da değişmiştir. Kalaycıoğlu'na göre yeni dönemde Temel dış tehlikeler; "Avrupa Birliği'nden dışlanmak, Suriye, Irak ve İran'dan askeri ve irredentist girişimlerle toprak bütünlüğüne yönelik hareketlerin sürmesi, Yunanistan'ın her iki gelişmeden yaralanmak üzere Türkiye'ye karşı güttüğü husumet kampanyasını yeni boyutlara taşıması ve nihayet, Rusya'nın güney komşuları üzerindeki gücünü arttırarak Hazar Havzası petrolünün Türkiye'den geçmesini engelleme çabalarına hız vermesi olarak sıralanabilir. Dış tehdidin coğrafi ağırlığının Kafkaslar'dan Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e kaymış olması Türkiye'nin askeri ve siyasal ittifak arayışlarını da değiştirerek, İsrail ile yakın ilişkiler içine girmesini sağlarken, aynı anda, eski müttefiki olan Yunanistan ve Almanya ile ilişkilerini büyük ölçüde gözden geçirmeye zorlamaktadır".⁷³

Belirtildiği üzere Türkiye'nin yeni dönemde dış politika uğraş alanları yelpazesi bayağı genişlemiştir.

Mart 1999'da yapılan seçimler sonucu Türkiye, DSP-ANAP-MHP'den oluşan üçlü koalisyon hükümeti ile yirmi birinci yüzyıla girmiştir. Koalisyon hükümeti aktörler bakımından da zorlu görüşmeler sonucu kurulmuş ve DSP öncülüğünde hükümet kurulmuştur. Esasında bu koalisyon hükümeti Türkiye'nin daha önceki acı koalisyon tecrübeleri konusunda çokta başarılı olacağı konusunda iyi sinyaller vermemekteydi. Zira bu koalisyon hükümetinin ömrü de 28 ay sürebilmiştir.⁷⁴

Kısa süren koalisyon hükümetinde dış politika konusunda esasında iç politikaya nazaran daha tutarlı işler sürdürülmüştür. İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı görevini sürdürdüğü bu dönemde AB ile ilişkiler hız kesmemiş Türkiye Ulusal Programı'nı 18 Mart 2001'de Bakanlar Kurulu'nda kabul etmiştir. Türkiye AB'ye uyum çalışmalarına 1982 Anayasasınının 34 maddesinde değişiklik yaparak başlamıştır. Bu dönemin dış politika olarak en can alıcı olayı 11 Eylül 2001 tarihinde

⁷³ Evren Altınkaş, "Tarih Boyunca Amerika Birleşik Devletleri-Suriye İlişkileri", Arap Baharı ve Suriye, Derleyen: Barış Adıbelli, IQ Yayıncılık, 2012.

⁷⁴ Altınkaş, a.g.e.

yaşanan terörist saldırıları olmuştur. Bu saldırılar sonucu Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk kez kendi topraklarında ve konvansiyonel araçlarla vurulmasının yarattığı etki, küresel düzeyde terörle mücadelenin liderliğini Amerika Birleşik Devletleri'nin yapmasına izin verdi. Amerika Birleşik Devletleri tüm dünyada İslam ve Müslüman Ülkeleri terörist gibi algı oluşmasını sağladı. Bunun ilk fiili müdahalesini El- Kaide'nin üssü konumundaki Afganistan'a yaptı. Türkiye ilk aşamada bu saldırı da sadece hava sahasını açmakla yetinmiş asker göndermemiştir. Dış politikada bunlar yaşanırken Türkiye iç tarafta ise çok ağır bir ekonomik kriz yaşamakta ve koalisyon hükümeti çatırdamaya başlamıştır. Ve bu atmosferde erken seçim kararı alınmıştır.⁷⁵

nda karar alma mekanizması resmiyette, mevcut 1982 Anayasası dahilinde şekillenmektedir. Bu anayasa ile yasama faaliyetleri TBMM tarafından yerine getirilirken, yürütme faaliyetleri ise Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı tarafından yerine getirilmektedir. 1982 Anayasası madde 7'ye göre "yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez." Madde 8'e göre "Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir." 1982 Anayasası yasama ve yürütme faaliyetlerini yukarıdaki maddelerden de açıkça görüleceği üzere birbirinden ayırt etmiştir. Attila Özer bu durumun mantığını 1961 Anayasası ile karşılaştırarak şöyle açıklamaktadır: "...1961 Anayasası yürütmeyi devletin yönetiminde, bütün faaliyetlerinde yasama kuvvetine bağlı, yasamaya tabi bir kuvvet olarak düzenlenmiş idi. Hâlbuki modern hayatta yürütme kuvveti devletin beyni, hareket gücünün kaynaklandığı motorudur. Bundan dolayıdır ki, 1961 ile 1980 arasındaki devrede karar almak kudretinden yoksun hükümetler görülmüştür. İşte bu duruma son vermek için yürütme yasamaya tabi bir organ olmaktan çıkarılmış, her iki kuvvetin devlet faaliyetlerinin düzenlenmesinde eşitlik ve denklik içinde işbirliği yapmalarını öngören parlamenter hükümet sistemi bütün gerekleriyle uygulanmaya konmuştur. Bu nedenle yürütme, 1961 Anayasasında olduğu gibi bir görev olmaktan çıkartılmış, yürütme gerekli yetkilere sahip ve kanunların kendisine verdiği görevleri yerine getiren bir kuvvet olarak düzenlenmiştir".

⁷⁵ Henri J. Barkey, "Turkish Foreign Policy and the Middle East", CERİ Strategy Papers No:10, 6 Haziran 2011, s. 6.

Görüldüğü gibi mevcut anayasa ile yürütme yetkisi hükümet olan bakanlar kuruluna ve birçok noktada hükümetten zayıf yetkilere sahip olmakla birlikte Cumhurbaşkanına verilmiştir. Bu çerçevede dış politika siyaseti de yürütme yetkisi çerçevesinde başbakan başkanlığında ki bakanlar kurulunca ve bu kurulun bir üyesi olan dışişleri bakanı tarafından bakanlar kurulu adına hükümetin genel siyasetine, anayasa ve yasalara uygun olarak yerine getirilmektedir. Kısaca Türk Dış Politikasının anayasaya, kanunlara ve hükümet programına uygun olarak yürütülmesinden öncelikle Dışişleri Bakanlığı sorumludur. Resmiyette hükümet programıyla ortaya konulan hedefler ışığında, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin ikili ilişkilerini ve uluslararası örgütler nezdindeki temaslarını sürdürmekte, bu temaslar sırasında, savunma amaçlı bir antlaşmanın imzalanması gibi askeri konular gündeme gelirse, kanunların verdiği yetkiler çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığı devreye girmektedir. Genelkurmay Başkanlığı, askeri amaçlı bu temaslar sırasında kendi görüşlerini açıklamaktadır.⁷⁶

Bunun yanında dış politikayı yürütmek amacıyla, bakanlıklar arası bir koordinasyona ihtiyaç duyulması halinde bunu Başbakan adına başbakanlık müsteşarı sağlamaktadır. Müsteşar'a bu görevinde zaman zaman Başbakanlık Dış İlişkiler Başkanlığı ilgili kuruluşlar arasında koordinasyon sağlayarak yardımcı olmaktadır. Fakat dış politika ile ilgili konunun güvenlik boyutunun gündeme gelmesi durumunda ilgili kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla Başbakanlık Güvenlik İşleri Başkanlığı devreye girmektedir. Bu iki Başkanlık gerekli gördükleri takdirde kendi görev alanlarına giren konular hakkında araştırma yaparak, teklifler hazırlayabilmektedirler. Diğer taraftan Bakanlar Kurulu, dış politika olayı ile ilgili olarak, Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarmak isterse, bu durumda devreye Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü girmektedir. Söz konusu bu müdürlük, kanun tasarısını anayasa ve yasalara uygun hale getirme görevi görmektedir. Bu kurullar dış politikaya ilişkin Türkiye'deki bürokratik yapının en önemlileri olmaktadır. Bu kurulların dışında Milli İstihbarat Teşkilatı, Emniyet

⁷⁶ Saatçi, a.g.e., s. 230-231.

Genel Müdürlüğü gibi ülke güvenliği ile ilgili kuruluşların da zaman zaman dış politika sorununun türüne göre işleyişin içine girdikleri görülmektedir.⁷⁷

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabilceği üzere Türk Dış Politikasının sürdürülmesinden ve uygulanmasından genel anlamda sorumlu olan başbakan başkanlığındaki bakanlar kurulu ve dışişleri bakanıdır. Bunla birlikte kanunda belirtilen bazı özel hallerde cumhurbaşkanı ve TBMM'nin de devreye girdiği görülmektedir. Örneğin 1982 Anayasası madde 90'a göre: "Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır." Yani hükümet her ne kadar uluslararası anlaşmalara imza koysa da anlaşmanın hükümlerinin yürürlüğe girmesi için TBMM'nin bir uygun bulma kanunu çıkarması gerekmektedir. Ayrıca 1982 Anayasasının 92. maddesine göre de "Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası nezaket kuralınının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir." Yasa yapıcı söz konusu madde ile dış politika alanının içinde yer alan silahlı kuvvet kullanma, savaş ilan etme ve ülke topraklarında yabancı askerinin bulunmasına izin verme gibi çok önemli konularda yürütme gücünün tek başına yetkili olmasını istememiştir. Bu konularda Meclise ve Cumhurbaşkanına yetkiler verilerek dış politika yapımında söz konusu alanlarla ilgili yetki paylaşımına gidilmiştir.⁷⁸

Anayasada dış politikanın nasıl ve kimler tarafından yürütüleceği açıkça tarif edilmiştir. Anlaşılacağı üzere dış politikanın yürütülmesinde en önemli görev bakanlar kurulu ve dışişleri bakanlığına düşmektedir. Dışişleri Bakanlığı günlük dış politikanın yürütülmesinden anayasaya göre sorumlu devlet organıdır. 1994 yılında

⁷⁷ Ertan Efegil, "Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli", Gündoğan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2002, s. 161

⁷⁸ Attila Özer (der.), "Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası", Kamu-iş Eğitim Yayını, 1996, Ankara, s. 54-56

yapılan son değişiklikleri birlikte 4009 sayılı kanun Dışışleri Bakanlığının kuruluş ve görevlerini düzenlemektedir. Bu kanuna göre dışışleri bakanlığının bahsedilmesi gereken önemli görev ve yetkileri şunlardır:⁷⁹

- Hükümetçe tayin ve tespit edilecek esaslara göre dış politikayı uygulamak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini yürütmek.
- Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının tespiti için hazırlık çalışmaları yapmak ve tekliflerde bulunmak, tespit edilecek dış politikayı yürütmek ve koordine etmek.
- T.C. uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar karşısındaki hak ve menfaatlerini korumak, geliştirmek ve bu alanlarda diplomasi ve konsolosluk himayesini sağlamak.
- Türkiye Cumhuriyeti'nin yabancı devletlerle, bunların temsilcilikleri ve temsilcileri ile milletlerarası teşkilatlarla, ilgili bakanlıklarla işbirliği yapmak suretiyle temas ve müzakerelerini yürütmek, bu temas ve müzakereler sonucu gerekiyorsa milletlerarası anlaşmaları yine diğer bakanlıklarla işbirliği ile yapmak.
- Diğer bakanlık ve kuruluşların dış politikayı etkileyen faaliyet ve temaslarının devletin dış politikasına uygunluğunu sağlamak, bu kuruluşların uluslararası kuruluşlar ve yabancı kamu ve özel kuruluşlarıyla kendi görev alanlarına giren temasların koordinasyonunu sağlamak ve bunlara katılmak.
- Mali, iktisadi ve diğer teknik konularda ilgili kurum ve kuruluşlarca yürütülmesi gereken veya statülerinde, üyelerinin ve ortaklarının belli Bakanlık veya merci vasıtasıyla işlem yapacağı belirtilen milletlerarası kuruluşlarla yürütülecek dış temas ve müzakerelerin dış politikaya uygun olarak yürütölmelerini gözetmek, gerekirse bunlara katılmak.
- Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil yetkisine sahip olarak Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile belli bir geçici görevle görevlendirilen Temsilciler ve Temsil Heyetlerine Türkiye Cumhuriyetini bağlayacak hususlarda

⁷⁹ Özer, a.g.e., s. 164

hükümetin emir ve talimatlarını iletmek, bu Temsilci ve Temsil Heyetlerinin ihtisasa dair hususlarda ihtiyaç duyacakları talimatları ilgili Bakanlıklar ile istişare suretiyle tespit edip onlara iletmek; bu gibi Heyetlerin Başkanları ilgili Bakanlıklardan ise bu Heyetlerde temsilci bulundurmak.

- Yabancı devletler ve milletlerarası kuruluşlar nezdinde temsil işlerini yetkili makam olarak yürütmek.
- Yabancı devletler ve milletlerarası kuruluşlardaki gelişmeleri ve bunlar arasındaki ilişkileri takip etmek.
- Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet ve Dışişleri protokolünü düzenlemek ve yürütmek.
- Yetki belgesi, onaylama belgesi ve milletlerarası hukuk ve tatbikatın gerektirdiği her türlü belgeyi hazırlamak, alıp vermek, örneklerini hazırlamak, Türkiye Cumhuriyeti adına yapılan anlaşmaları usulüne uygun olarak tescil ettirmek, bunların sicillerini tutmak.
- Kanunlarla kendisine verilen diğer görevleri yapmak

Türkiye'de dış politikanın yürütülmesi her ne kadar anayasa da sayılan yürütme organları tarafından yerine getirilse de dış politika sorununun güvenlik boyutu söz konusu olduğunda devreye silahlı kuvvetler girmektedir. Silahlı kuvvetler Milli Güvenlik Kurulu (MGK) sayesinde görüşlerini yürütmeye aktarma fırsatı bulmakta, hatta ülkenin dış siyasetinin oluşmasında pay sahibi olmaktadır. Bülent Tanör'e göre Türkiye'de her ne kadar dış politika tercihlerini belirlemeye yetkili organlar yasama ve yürütme olsa da başka bazı kuruluşların ve hatta fiili grupların da bu konuda söz sahibi oldukları fark edilebilmektedir. Ona göre bunlardan birincisine örnek MGK'dır. MGK'nın anayasal düzeyde olmasa da bir benzeri, "Milli Savunma Yüksek Kurulu" adıyla daha önce 1949'da bir kanunla kurulmuştur. Tanilli'ye göre Amerika Birleşik Devletleri'nde 1947'de oluşturulmuş olan "Milli Güvenlik Konseyi"nden esinlenerek kurulmuş benzeyen Milli Savunma Yüksek Kurulu ile 1961 Anayasası'nın Milli Güvenlik Kurulu arasında kuruluş, yetkiler ve görevler bakımından hayli benzerlikler görülmektedir. Tanilli'nin bahsettiği, 1949 yılından beri Türk devlet örgütü içinde yer alan Milli Savunma Yüksek Kurulu 1961

Anayasası ile bir anayasal organ durumu kazanmış ve Milli Güvenlik Kurulu adını almıştır.⁸⁰

Milli Güvenlik Kurulu'nun resmi internet sitesinde kurulun her ne kadar 1982 Anayasasının 118 nci maddesi gereğince 9.11.1983 tarih ve 2945 sayılı Kanunla kurulduğu hatırlatılsa da Türkiye Cumhuriyeti tarihinde benzer isimler altında aynı görevi yerine getiren çeşitli devlet kurumlarının da oluşturulduğu ifade edilmektedir. Söz konusu kurulların ilki 1933–1949 tarihleri arasında işleyen “Yüksek Müdafaa Meclisi”dir. MGK'nın resmi internet sayfasında da belirtildiğine göre söz konusu kurulun görevi “milli seferberlik bakımından vekillikleri verilecek vazifeleri tespit etmek ve gerekli esasları hazırlamaktır. Yüksek Müdafaa Meclisi bu görevi yerine getirebilmek için senenin muayyen zamanında birbiri ardı sıra toplantılar yapar. Lüzumu halinde olağanüstü de toplanabilir”. Yüksek Müdafaa Meclisi Başbakanın başkanlığında Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu üyelerinden oluşmuş ve dilediği takdirde Cumhurbaşkanı meclise başkanlık etmiştir. Yukarıda sözü edilen Milli Savunma Yüksek Kurulu ise 1949 ile 1962 yılları arasında benzer fonksiyonları yerine getirmiştir. Daha sonra ise bu kurul Milli Güvenlik Kurulu adını almıştır. Bu kurul 1961 Anayasası'nın 111 nci maddesine dayanılarak 11 Aralık 1962 gün ve 129 sayılı Kanunla kurulmuştur. 1980 askeri darbesinden sonra yeni bir anayasa çıkarılmış ve oluşturulan 1982 Anayasası'nın 118. maddesi ile MGK'nın kimlerden oluştuğu, görev ve yetkilerinin neler olduğu tarif edilmiştir. Bu maddeye göre MGK; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşmaktadır. Gündemin özelliğine göre ilgili bakan ve kişilerin çağırılıp görüşleri alınabilmektedir. MGK'nın toplantılara katılan fakat oy hakkı olmayan bir genel sekreteri vardır. Yine aynı maddeye göre “MGK devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği,

⁸⁰ Bülent Tanör, “Türkiye’de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi”; içinde: “Türk Dış Politikasının Analizi”,(der.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 1994, İstanbul, ss.317–332, s. 323

toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir”.⁸¹

Türk siyasal hayatında ordunun yadsınamaz bir rolü vardır. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının asker kökenli olması, tarihten beri süre gelen ‘asker millet’ nitelemesinin toplumsal hayata sinmesi ve çok partili hayatın ilk denemesinin 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile sonuçlanması ve bu tarihten sonra periyodik bir şekilde her on yılda bir gelen askeri müdahaleler ordunun Türk Siyasal ve toplumsal yaşamındaki ağırlığını arttırmıştır. Yaşanılan darbeler sonrası yapılan anayasalar politikacılara güvenilemeyeceği savından hareketle askerin devletin karar alma mekanizmasındaki yerini koruması gerektiği fikrinden hareket etmiştir. Bu mantık askeri MGK gibi kurumlar aracılığıyla bir milli mesele alanı olarak gördüğü dış politika alanında da etkin hale getirmiştir. Gencer Özcan’a göre Türkiye’de iki koşul gelişme dış politika sürecinde belirleyici olmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası alanda her ne kadar eski öneminde olmasa da dış politikanın “milli” olduğu; “milli bir konsensüse” dayandığı ya da “partiler üstü bir mahiyet” arz ettiği şeklindeki söylem Türkiye gündeminde ki önemini korumaktadır. İkinci olarak, Türkiye’de ulusal güvenlik ile ülkeye yönelik askeri tehdidin caydırılması özdeş kavramlar olarak algılanmaktadır. Özcan, bu yüzden ülkeye yönelik tehdidin sadece askeri değil, siyasal, ekonomik, çevresel vb. boyutlarının da bulunacağını gözden kaçırıldığını düşünmektedir. Dolayısıyla dış politika siyaset ötesi bir alan olarak tanılanmakta ya da algılanmakta, dış politikanın kendine özgü siyasal süreçler içinde oluşturulması gereği göz ardı edilmektedir. Bu durum, ulusal savunmadan sorumlu birincil kurum olarak Ordu’nun dış politika yapım sürecini bir “karar alıcı” gibi belirlemesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Sonuçta Türk Dış Politikasının belirlenmesinde ordu önemli bir yeri işgal etmektedir.⁸²

Türkiye’nin dış politikaya ilişkin siyaseti ise anayasa ve yasalar çerçevesinde yetkili kurumlar tarafından idare edilmektedir. Fiili olarak ise son sözü yürütmenin başı yani başbakan söylemekle birlikte ulusal güvenlik, savunma gibi konular sayesinde askerin Türk Dış Politikasının yürütülmesinde önemli ağırlığı vardır.

⁸¹ Rona Aybay, “*Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu*”, A.Ü. SBF Dergisi, CXXXIII, Mart-Haziran 1978, ss.59-82, s.74-75

⁸² Özcan Gencer, “*Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politika 1983–1993*”,; içinde: “*Türk Dış Politikasının Analizi*”, (der.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 1994, İstanbul, ss. 293–315, s.297

Gencer Özcan'da 'nda kararların toplumun değişik kesimlerini temsil eden siyasi partiler ve kurumlarca tartışılarak bir konsensüs içerisinde alındığını söylemenin zor olduğunu düşünmektedir. Ona göre askeri yapının dış politika kararlarının alınmasında ağırlığı vardır ve bu durumun kavramsal ve kuramsal iki nedeni bulunmaktadır. İlk olarak Türkiye'de ulusal güvenlik kavramı özellikle dış politika alanında neredeyse tüm siyasi etkinlikleri içerecek şekilde çok geniş bir alanda kullanılmaktadır. İkinci neden ise darbe ürünü olan 1982 anayasasının askeri yapıya tanıdığı ağırlıkla ilgilidir. Bu konum dış politikanın siyaset dışı süreçler sonucunda oluşmasına yol açtığı gibi alınan ve uygulanan kararların siyasi denetim dışında kalmasına da yol açmaktadır.⁸³

Daha önce de ifade edildiği gibi Türkiye'de ordunun siyasi hayatta belirleyici olması dış politika alanına da yansımıştır. Bunun toplumsal nedenleri yanında siyasi sistemden kaynaklanan sebepleri de vardır. Uzgel ordunun siyasi ve toplumsal yaşamdaki ağırlıklı konumunu "pretoryen" bir nitelik olarak ifade etmektedir. Politika ordu ilişkilerini açıklarken siyasi literatürde çok sık kullanılan bir kavram olan pretoryenizm, ordunun siyasi sistemi müdahale ya da benzeri yöntemlerle gözetim ve denetim altında tutması anlamına gelmektedir. Pretoryenizm bir toplumda siyasi katılma ve siyasi hareketlilik düzeyleri, siyasi kurumlaşma düzeylerini belirgin biçimde aştığı zaman ortaya çıkmaktadır. Uzgel'e göre Türk siyasi yaşamında "korumak ve kollamak" biçiminde ifadesini bulan pretoryen ordu tipinin temel özelliği 'muhafız' ordu niteliğini taşımasıdır ve Türk Silahlı Kuvvetleri bu muhafız olma niteliğini kendisine atfettiği 'rejimi koruma ve kollama' çerçevesinde yerine getirmektedir. Türk ordusunun bu niteliğinin tarihten gelen kökleri vardır. Osmanlı ordusunun fetih geleneği ile sürekli büyümesi ve fetih geleneğini devletin temel düsturu haline getirmesi orduyu Osmanlı Toplumunun merkezi bir ögesi haline getirmiştir.⁸⁴

Türkiye gibi ateş çemberinin ortasında yer alan bir ülkenin dış politikasını belirleyen öncelikler içinde güvenlik konusu ön plana çıkmaktadır. Özellikle

⁸³ Mehmet Gönlübol, "Dış Politika İç Etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi", Ulusal Basımevi, 1969, Ankara, s. 44

⁸⁴ İlhan Uzgel, "Türk Dış Politikasında 'Sivilleşme' Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği", Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 53, (1998), sayı 1, ss. 307-326, s. 309

Türkiye'nin terörizm ile yaptığı mücadele milli güvenliğin önemini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla askerin dış politika alanına müdahalesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Dış politikanın rutin işleyişi her ne kadar dışişleri bakanlığı tarafından yerine getirilse de özellikle kriz durumlarında genelkurmay başkanlığından cumhurbaşkanlığına kadar çeşitli devlet kurumlarının dış politika sorunu üzerine eğildikleri görülmektedir. Ertan Efeğil, kriz durumlarında nın nasıl işlediğini güzel özetlemektedir. Ona göre krizin başlangıç döneminde hükümet ilk olarak olayı yakından takip ettiğini açıklama ihtiyacı hissetmekte fakat kriz konusu olay hakkında nasıl bir tutum takınacağını açıklamaktadır. Aynı esnada Dışişleri Bakanlığı olayın genel akışına; Genelkurmay Başkanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı da krizin askeri ve güvenlik boyutlarına ilişkin bilgiler edinmektedir. Her üç birim de edindikleri bu bilgileri Başbakan'a iletmektedir. Fakat bu üç birimden sadece Dışişleri Bakanlığı, kriz karşısında izlenecek politikanın hazırlıklarını yürütmekte ve tekliflerini hazırlamaktadır. Efeğil'in anlatımıyla aynı günlerde, Başbakanlık Dış İlişkiler ve Güvenlik İşleri Başkanlıkları harekete geçmektedir. Kriz hakkında, kendi sorumlulukları çerçevesinde Devlet Durum Merkezi Başkanlığı bu birimlere istekleri doğrultusunda güvenilir bilgiler aktarırken Devlet Durum Merkezi Başkanlığı'ndan aldıkları bilgiler ve kendi araştırmaları ışığında, bu birimler kendi sorumlulukları çerçevesinde izlenmesi gereken stratejiye ilişkin kendi tekliflerini hazırlamaktadırlar. Hazırlanan teklifler de Başbakan'a sunulmaktadır. Başbakan edindiği bilgiler çerçevesinde krizi Bakanlar Kurulu'nun gündemine almakta Bakanlar Kurulu, kriz karşısında Türkiye'nin izleyeceği politikayı tespit etmektedir. Fakat Bakanlar Kurulu Genelkurmay Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'nın aktardığı bilgilerden ve önerilerden farklı bir politika izleyebilmektedir. Aynı zamanda, Başbakan gelişmeler hakkında Cumhurbaşkanı'na bilgi aktarmakta ve Cumhurbaşkanı gerekli görürse, Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık edebilmektedir. Fakat Cumhurbaşkanı'nın bakanlar kuruluna başkanlık etmesi krizin boyutunu göstermekten öteye gidememektedir. Çünkü anayasaya göre Cumhurbaşkanı'nın bakanlar kurulu üzerinde bir yaptırım yetkisi yoktur. Öte yandan Cumhurbaşkanı'nın bakanlar kuruluna başkanlık etmesi kriz durumunda krizin diğer taraflarını verdiği krizin boyutlarına ilişkin mesajlar ile önem taşımaktadır⁸⁵.

⁸⁵ Ertan Efeğil, "*Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*", Gündoğan Yayınları, 1.

nda kriz durumlarında genel işleyişi bu şekilde tarif etmek mümkündür. Dış politika krizlerinin zaman baskısı altında karar almayı gerektirmesi söz konusu işleyişi zaman zaman aksatmaktadır. Çoğu zaman başbakan, dışişleri bakanı ve cumhurbaşkanından oluşan üçlü ile bunlara krizin niteliğine göre eşlik eden genelkurmay başkanı dış politikada karar almayı gerçekleştirmektedirler. Genel olarak kriz durumlarında Türk Dış Politikasının yapılmasından sorumlu olan makamların işleyişi Efegil'in anlattığı gibi gerçekleşmektedir. Ne var ki dış politikada rutin krizler (hava sahası ihlali, sınır ihlali gibi) dışında ülkenin kaderinin etkileyecek olan olaylarda TBMM'nin önemli bir etken olarak ortaya çıkması söz konusu olmaktadır. Bu gibi durumlar daha geniş zamana yayılan, çok daha karmaşık, birden çok devletin aktör olarak içerisinde yer aldığı olaylardır. Söz konusu geniş bunalım durumlarında yukarıda sayılan karar alıcılar tek başına karar alamamakta, alma kudretleri olsa bile sorumluluğu paylaşma yolunu tercih etmektedirler. Bu sorumluluğun paylaşılmasında en önemli organ olarak TBMM ortaya çıkmaktadır. Çalışma konusu yapılan körfez savaşı krizleri de bu türden krizlere örnektir. Türkiye'nin savaşa bir şekilde müdahil olma durumu ortaya çıktığında hem anayasal olarak hem de sorumluluğu paylaşma gereği olarak dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan kurumların TBMM'yi önemli bir aktör olarak krizin içine müdahil hale getirdikleri görülmüştür.⁸⁶

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1990-1991 KUVEYT KRİZİ VE 2003 IRAK İŞGALİ SÜRECİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

3.1. 1990 -1991 Kuveyt Krizi ve Türkiye

Soğuk Savaş döneminden yeni çıkmış bir dünya ve hemen akabinde meydana gelen körfez savaşı ile birlikte dünyada sular bir türlü durulmamaktadır. Irak'ın Kuveyt'i işgali öncesi ve sonrası şeklinde ayrıntılı olarak bu bölümde ele alınmıştır.

3.1.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali Öncesi Yaşanan Olaylar

Soğuk Savaş'ın bitişi ile ilgili kesin bir tarih vermek gerekirse, bu savaşın sembolü haline gelmiş olan Berlin Duvarı'nın yıkıldığı 9 Kasım 1989 tarihi en uygun tarihtir. Buna göre, 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Krizi ve devamındaki I. Körfez Savaşı, Soğuk Savaş'ın bitiminden dokuz ay sonra başlamış olmaktadır. Bu dönemde henüz Soğuk Savaş sonrası denge arayışları devam etmekte, dünya yeni bir düzene uyum sağlamaya gayret etmektedir. Bu nedenle dünya siyasetinde tüm dikkatler öncelikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından doğan stratejik boşluklara yönelmiştir. Suat İlhan'a göre bu stratejik boşluklar; Orta Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'dır⁸⁷. Bu dönemde dünya Soğuk Savaş sonrası yeni bir siyasi sisteme geçerken Soğuk Savaş paradigmaları geçerliliğini yitirmiş, yeni dönemin paradigmaları ise henüz oluşmamıştır.⁸⁸

Tarih boyunca en ufak bir olağan dışı durum karşısında bile sert tedbirler almayı gelenek haline getirmiş Amerika Birleşik Devletleri'nin, bu durum karşısındaki sakin tavırları akla soru işaretleri getirmiyor değildi.⁸⁹

Öyle ki, ertesi gün CIA'nın yazılı raporunda,“eğer sadece bir rahatsız etme operasyonu söz konusu olsaydı, böylesi muazzam bir lojistik faaliyetinin gerekli

⁸⁷Suat İlhan, “Türkiye'nin Zorlaşan Konumu”, İstanbul, Ötüken Neşriyat,2004,s.133.

⁸⁸Hasan Şimşek, “Paradigmalar Savaşı. Kaostaki Türkiye”, İstanbul, Sistem Yayıncılık, Ağustos 1997.

⁸⁹Pierre Salinger, Eric Laurent, “Körfez Savaşı Gizli Dosya”, İstanbul, Ocak 1991, s.62

olmayacağı” yönündeki değerlendirmeleri, Amerika Birleşik Devletleri yönetimince dikkate bile alınmıyordu.⁹⁰

24 Temmuz’da Hüsnü Mübarek, arabulucu rolüyle Bağdat’a gelmesi esnasında yaşanan olaylar da insanın aklına değişik komplo teorileri getirir nitelikteydi. Saddam, Mübarek’le görüşmesi esnasında, Irak ile Kuveyt arasındaki görüşmeler devam ettiği sürece kuvvet kullanmayacağını, bütün müzakere olanaklarını tüketmeden işe kuvvet karıştırmayacağını söylüyordu. Bu konuşmadan hemen sonra, Kuveyt’ e uçan Mübarek, Emir’e Irak Başkanının sözlerini aktardı. Ama ne yazık ki aktarılan sözler çarpıtılmış ve eksik kalmıştı. Mübarek, Emir’e Saddam Hüseyin’in ağzından, “birlik göndermeyeceğini ve Kuveyt’ e saldırmayı düşünmediğini duyduğuna emin olunuz ekselansları” şeklinde konuşurken “müzakereler devam ettiği sürece” diye eklemeyi unutmuştu, ya da bilerek söylememeyi mi tercih etmişti?⁹¹

Meydana gelen gelişmelerin en önemlilerinden birisi de, işgalden bir hafta önce 25 Temmuz’da, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ile Irak’ın Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi April Glaspie arasında geçen mülakattır. Büyükelçi Glaspie, sınırlar konusuna geçilmeden önce, Saddam’a Amerika Birleşik Devletleri Başkanı’nın, “Irak’la daha iyi ve daha sıkı ilişkiler arzu etmenin ötesinde, Irak’ın Ortadoğu barışına ve refahına katkıda bulunmasını da istediğini” aktarırken, Başkan Bush’un zeki bir insan olduğunu ve Irak’a karşı hiçbir zaman ekonomik savaş açmayacağını⁹² söyleyerek, Saddam’ı rahatlatan bir konuşma yapıyordu.

Bu sözlerden sonra sarf ettiği cümleler ise, belki saf ve kötü niyetli olmayan sözlerdi ama Saddam’ın bu sözleri o şekilde anlaması mümkün değildi. Çünkü Saddam kafasında kurduğu savaş oyununda sadece işine gelenleri, istediği gibi anlayacak bir ruh haline çoktan girmişti. Glaspie, sözlerine şöyle devam ediyordu: “Gerek Kuveyt’le aranızdaki sınır anlaşmazlığı, gerekse Araplar arası çatışmalar konusunda herhangi bir kanaat belirtmiyoruz. 60’lı yılların sonunda Kuveyt’te görevdeydim. O zaman aldığımız talimatlar, Amerika’yı ilgilendirmeyen bu sorun

⁹⁰a.g.e, s.62

⁹¹ a.g.e,s.63

⁹² Salinger- Laurent, a.g.e.,s.57

üzerinde kanaat belirtmemekti. James Baker, resmi sözcümüze bu talimatı sürdürmeyi bildirdi.”⁹³ İşte o an, belki de Saddam’ın kafasında savaşı kazandığı andı.

Kelly, Amerika Birleşik Devletleri’nin Körfez devletleriyle savunma anlaşmasının olmadığını, bölgedeki dost devletlerin bağımsızlığını ve güvenliğini desteklediklerini belirtirken, Truman yönetiminden bu yana bu bölgede deniz gücü bulundurmadıklarını, çünkü bölgenin istikrarı için bütün ayrılıkların barışçı yoldan çözülmesini istediklerini belirtiyor ve Körfez’deki her devletin egemenliğine saygı gösterilmesi gerektiğine inandıklarını söylüyordu.⁹⁴

Bu açıklamanın ardından Hamilton’un, “Nedeni ne olursa olsun, Irak Kuveyt sınırını geçerse, Amerikan güçlerinin kullanılmasıyla ilgili tavrınız ne olacak?” şeklindeki sorusuna Kelly, bu şekildeki varsayımlarla vakit geçirilmemesi yönünde geçiştirir nitelikte bir cevap vermişti. Bu noktada Hamilton’un şu kritik sorusu geliyordu: “Böylesi bir durumda, Amerikan güçlerini işin içine sokmanızı zorunlu kılan bir anlaşmamız, bir yükümlülüğümüz yok demek doğru mudur? İşte tarihi cevap tamda Saddam’ın istediği bir biçimde veriliyordu; “Evet doğrudur.”John Kelly’nin konuşması, BBC’nin “Dünya Servisi” tarafından radyodan yayınladı ve Bağdat tarafından dinlendi. Olayların barışla savaş arasında gidip geldiği bu sonucu belirleyici saatlerde, Kelly, Saddam Hüseyin’e, Birleşik Devletlerin müdahale etmeyeceği yolunda garanti olarak çevrilebilecek bir işaret iletmış oluyordu.⁹⁵

Bir hafta içinde Amerika Birleşik Devletleri yönetiminde söz sahibi kimseler tarafından ardı ardına yapılan bu açıklamaları, Saddam’ın yerinde kim olsa aynı şekilde algılama olasılığı çok yüksekti. Saddam cephesinde hal böyleyken, Araplar arası sorunlara müdahale etme niyeti olmadığını ifade eden Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, işgalin hemen ilk saatlerinden itibaren devreye girerek uluslararası kamuoyunu harekete geçirmek için olanca gücüyle çalışmalara başlayacaktı. Bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri, önce BM Güvenlik Konseyini toplantıya çağırarak işgalin kınanmasını sağlayacak, daha sonra da, Irak’ı

⁹³ a.g.e.,s.58

⁹⁴ Uğur Urhan, “*1 nci Körfez Krizi Ve Türkiye*”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2007, s.46

⁹⁵ Salinger- Laurent, a.g.e.,s.64-65

abluka altına alacak ekonomik, diplomatik, siyasi ve askeri yaptırımları, gerek bireysel gerekse BM nezdinde çok taraflı yöntemlerle uygulama yoluna gidecekti.⁹⁶

Amerika Birleşik Devletleri'nin yeşil ışık yakmasıyla ilgili en somut ve en enteresan kanıtlardan birisi, Araştırmacı Yazar Güneri Cıvaoğlu'nun 13.2.1991 tarihli Sabah'taki yazısında yer almıştır. Burhan Bozgeyik'in Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar adlı kitabında yer verilen bu yazıda, Amerika'nın Riyad'da askerlerini yerleştireceği binaları önceden ihaleye çıkardığını iddia eden Cıvaoğlu şöyle demektedir:

“Suudi Arabistan'da yıllardır iş yapan bir inşaat firması, Amerika Birleşik Devletleri Silahlı Kuvvetleri'nden bir inşaat ihalesi aldı. Amerika Birleşik Devletleri güçlerinin Riyad'da yerleşecekleri tesislerin inşaatını yapacak firmanın Baş mimarı ve arkadaşları, planları incelerken bir gördüler ki, planlardan birinin üzerinde 25 Nisan 1990 tarihi yazılmış. Yani, tesislerin planları, daha Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden tam 3 ay 7 gün önce çizilmiş. Tesislerin yapılacağı yerin çapı, arazi durumu, vs. çıkarılmış... Arazi durumuna göre planlar çizilmiş. Ünlü gazeteci Pierre Sallinger'in Körfez Krizi kitabında, Amerika Birleşik Devletleri'nin bilerek ve yönlendirilerek Irak'ı Kuveyt'e saldırttığı... Bunun Saddam'a kurulmuş bir tuzak olduğu yolundaki komplo teorileri vardır. Ama kitapta, o iddialara kanıt diye gösterilenlerin hiç biri galiba bu kalibrede değil. İhaleyi alan şirketinin baş mimarı, o tek nüsha planı büyük bir ikramiye vurmuş yılbaşı piyango bileti gibi saklıyor. Bu baş mimar ile konuştum... Firması ve kendisi hangi millettendir... Yazmıyorum. Ama Riyad'da Büyükelçilikler mahallesinde, tümü yeni yapı olan büyükelçilikler içinde en kötü mimarisi olanını işte o firma inşa etti. Firmanın sahibi ve Baş mimarı, bana 'Eğer, adımızı yazarsanız, yakarlar bizi. Bütün işlerimiz elimizden alınır, şirketimiz batır' dediler. Zaten bu konuya değinişimin nedeni, Körfez'deki tiyatronun dekorları arasındaki akıl almaz oyunların varlığıdır.

Milliyet gazetesi adına Körfez Krizi'ni bölgede izlemek üzere Bağdat'a giden Bülent Ecevit'in 19 Eylül 1990 günü Saddam Hüseyin'le görüşmesi esnasında

⁹⁶ Ramazan Gözen, “Amerikan Kıskaçında Dış Politika”, Körfez Savaşı -Turgut Özal ve Sonrası, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s.104

aşağıda konuşulanlar gerçekten Saddam'ın da kendisine bir tuzak hazırlandığı yönünde düşünceleri olduğunu kanıtlamaktadır.⁹⁷

“Sizin Kuveyt'i ilhakınızı işgal olarak nitelendirme eğilimi dünyada bir hayli yaygın. Bu konuda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde de şimdiye kadar eşî görülmedik bir görüş ve davranış birliğı oluştu. Bunun üstüne bir de, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliğı arasındaki yakınlaşma eklendi. Ben şuna inanıyorum ki, eğer siz, şahsen haklı bulunduğum şikâyet ve isteklerinize Kuveyt'ten olumlu bazı yanıtlar almış olsaydınız, Kuveyt'i ilhak etmezsiniz. Kuveyt gibi küçük bir ülke çok daha büyük bir ülkeden destek ve teşvik görmese sizin şikâyet ve isteklerinize kulak tıkamanın risklerini göze alamazdı kanısındayım.”⁹⁸

Bu noktada Saddam Hüseyin“ işte şimdi meselenin can alıcı noktasına parmak bastınız” dedi. Onun üzerine Ecevit şunları söyledi:

“Fakat bu teşhisim doğruysa, ister istemez, insanın akılına Amerika Birleşik Devletleri'nin sizi bir tuzaka düşürmek istemiş olabileceğı geliyor. Onun için sanırım şimdi sorun, Irak'ın bu tuzaktan nasıl kurtulacağıdır.”

Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin, Ecevit'in bu sözlerini dinledikten sonra şunları söyledi;

“İzninizle bu konudaki düşüncelerimi açıklamak isterim. Şunu kabul etmek gerekir ki, yanlış yerde tuzak kuranlar bazen kendileri o tuzaka düşebilir. Ben Kuveyt yönetimini Irak'a karşı, görüşmemizin başında anlattığım gibi davranmaya Amerikalıların teşvik ettiklerine ve o şekilde Irak'ı dize getirmeyi amaçladıklarına inanıyorum. Fakat sanırım Amerikalılar, Irak'ı yeterince incelememişler. Biz üzerimize gelenlerin önünde diz çöküp ayaklarını öpecek cinsten bir millet değiliz. Biz barışçı bir milletiz ve barışı çok severiz. Barış uğruna çok özveriye katlanırız ama bizi dize getirmeye kalkışanlar olursa kendimiz yıkılmadan önce onların kafasını koparmayı da biliriz. İşte Kuveyt yöneticilerinin başına gelen budur.”

Irak'ın Kuveyt'i işgalinde Kuveyt'in de çok büyük rolü olmuştu. Kuveyt, işgal öncesinde Irak'ın bütün tehdit ve uyarılarına rağmen, OPEC kararlarını da çiğneyerek kota fazlası üretime devam etmiş, nihayet, Irak, Kuveyt, Katar, BAE ve

⁹⁷ Derya Sazak, “11 Eylül Gölgesine Saddam”, Doğan Yayınları, İstanbul, Aralık 2001, s.92-93

⁹⁸ Sazak, a.g.e.,s.93

Suudi Arabistan'ın petrol bakanları arasında, 11 Temmuz 1990'da, petrol üretimi ve fiyatları konusunda yapılan centilmenlik anlaşmasını sadece iki gün sonra çığneyerek bu anlaşmadan ayrılmıştı.⁹⁹

Aynı şekilde, işgalden hemen önce, 31 Temmuz günü Cidde'de yapılan bakanlar düzeyindeki toplantıda, yapılacak ekonomik yardım ve işbirliği konularında anlaşmaya varılmışken, son anda Kuveyt heyeti tarafından Irak'ı aşağılayıcı bir dille, bu alınan kararın uygulanmasının, sınır sorunlarının Kuveyt lehine çözümlenmesi şartına bağlanması, toplantıları sona erdirmiş ve gerginliği son haddine tırmandırmıştı.¹⁰⁰

Bütün bu olaylar incelendiğinde, küçük bir Arap emirliğinin büyük bir güç olan Irak karşısında bu kadar saldırgan ve kararlı olması acaba nasıl olabiliyordu? İşte bu noktada, BM Güvenlik Konseyine Irak tarafından sunulan gizli bir belge her şeyi açıklamaya yetiyordu. Kuveyt Güvenlik Bölümü ile CIA arasında Kasım 1989'da yapılan bir toplantıda; iki ülke, İran ve Irak'ın silahlanması ve sosyal ve siyasal yapılarına ilişkin istihbarat alışverişinde bulunacak (2. madde), Kuveyt lehine sınırların Irak tarafından tanınması için, bu ülkenin ekonomik yıkımından yararlanılması konusunda ortak çalışma yapılacaktı(5. madde).¹⁰¹

Görüldüğü gibi, ortada aksi ispatlanmamış bir belge bulunmaktadır. Fakat burada akla gelen asıl soru, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu anlaşmayı niçin küçük bir Arap emirliği olan Kuveyt'le yaptığıdır. Belki bu soruyu sormadan önce, "Irak'a niçin yeşil ışık yakıldı?" sorusuna cevap bulursak, bu bizi "niçin Kuveyt"ın cevabına daha kolay götürecektir.

Bilindiği gibi Irak, 1988 yılının sonlarına doğru Ortadoğu'da 1 milyonluk ordusuyla söz sahibi olmaya aday tek ülke konumundaydı. Fakat içinde bulunduğu ekonomik durum Irak'ı her türlü çılgınlığı yapabilecek bir boyuta getirmişti. Irak'ın hemen değilse bile yakın gelecekte daha büyük bir güç olma ihtimali vardı. Bu güçten en çok endişe duyan ülkelerden birisi de İsrail'di. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail lobisi, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti üzerinde

⁹⁹Gözen, a.g.e.,s.104

¹⁰⁰ Salinger- Laurent, a.g.e.,s.70

¹⁰¹ Salinger- Laurent, a.g.e.,s.199-201

büyük bir baskı yapıyor, Irak'a karşı tedbirler alınmasını istiyordu.¹⁰² Amerika Birleşik Devletleri, Irak'ın bu gücünü mutlaka yok etmeliydi, ama bunu ne Irak'dan tatlı dille isteyebilir, ne de durup dururken Irak'ı vurabilirdi.

Geriye tek bir yöntem kalıyordu; Irak'ın kısıkaç altına alınması, köşeye sıkıştırılması ve böylece zor kullanma yöntemiyle silahsızlandırılması. Bunun olabilmesi için de, Irak'ın çok büyük bir hata yapmasını ve uluslararası kamuoyunun açık bir şekilde karşı çıkacağı bir eylemde bulunmasını beklemek gerekiyordu.¹⁰³ Bu konuyla ilgili olarak, Fransa Cumhurbaşkanı Elysee Sarayı'nda geçirdiği 1981-1995 yıllarını "Mitterrand'ın Dünyaları" adıyla kaleme alan dönemin Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri, Hubert Vedrine, Körfez Savaşı'na ilişkin bilinmezleri şöyle yorumluyor:

"Öncelikle Amerikan bilinmezi vardır. 'Amerika Birleşik Devletleri'nin gerçek siyaseti neydi?' sorusu akla gelebilir. Bence yanlış soru. Washington'da elbette Irak birliklerinin Kuveyt hududunda yığılmalarını ve hareketlerini dikkatle izleyen daireler ve servisler bulunuyordu. Ama onlar bu olguları Bağdat ile Kuveyt arasında yürütülmekte olan görüşmelere baskı olarak yorumladılar. Bilinçli bir kışkırtıcı niyetin ve üst düzey Amerikan iktidar basamakları arasında böyle bir riski göze alışın varlığını hesaptan çıkarıyorum. Buna karşın idari servislerin ya da başkalarının, İsrail'in güvenlik çıkarlarıyla, Saddam Hüseyin'i hata işlemeye bırakma amacıyla savunmaya geçirmemeyi ve böylece fazla güçlenmeden onu vurmaya geçerli bir neden elde etmeyi tercih etmiş oldukları varsayımı bir kenara atılamaz."¹⁰⁴

Şimdi ilk sorumuz olan "niçin "Kuveyt'e gelecek olursak; bu sorunun cevabını şöyle verebiliriz: Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'daki çıkarları için işbirliği yapacağı ülke seçimini Kuveyt'ten yana kullanmıştı. Çünkü Kuveyt, Irak'ın takılabileceği oltaya en uygun, tabiri caizse en lezzetli yemdi. Kurulduğu ilk günden beri Irak'ın içine sindiremediği Kuveyt, hem sahip olduğu petrol kaynakları, hem de

¹⁰² Gözen, a.g.e.,s.106

¹⁰³ a.g.e.,s.107

¹⁰⁴ Sazak, a.g.e.,s.66-67

dehşet verici ekonomik durumu bakımından zaten Irak'ın gündeminden düşmezken, bir de Irak'a karşı asi davranışları, Irak'ı çileden çıkarmaya yetecekti.¹⁰⁵

3.1.2. Kuveyt Krizinin Nedenleri ve Uluslararası Tepkiler

Osmanlı Devleti döneminde Kuveyt, Basra Vilayeti'ne bağlıdır. I.Dünya Savaşı ardından Osmanlı Devleti'nin dağılması sonucu Irak, Milletler Cemiyeti kararıyla Birleşik Krallık tarafından manda yönetimi altına alınmıştır. Irak sınırları, 1922 yılında Üker (Ukair) Konferansı esnasında İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Cox tarafından, tamamen kendi inisiyatifi dâhilinde belirlenmiştir.¹⁰⁶

Çizilen sınırlarla Irak, sadece 17-18 km'lik bir sahil şeridiyle, adeta karaya hapsedilmiş (Land-locked) bir ülkedir. Irak'ın Basra Körfezi'ne açılmasını sağlayan iki çıkış noktasından biri İran'la sınır noktası olan Şattül Arap su yolu, diğeri Kuveyt sınırındaki Bubiyan ve Warba adalarını içine alan Umm- Kasr limanıdır. Ayrıca Irak için 1930'ların sonlarında Kuveyt'te petrolün bulunmasıyla, daha önce Basra Vilayeti'ne bağlı olan Rumeyla bölgesi daha bir önem kazanmıştır. Irak Rumeyla bölgesinin, Osmanlı Devleti'nden verasetle kendisine intikal ettiğini sıkça iddia etmiştir. Irak'ın sınır komşuları İran ve Kuveyt'le tarihten gelen çatışmalarının temelinde bu sınır anlaşmazlık yatmaktadır.¹⁰⁷

Bu tarihsel iddiaların 90'lı yıllar başında yeniden güncellenmesinin ardında İran ile savaş sonrası bozulan ekonominin önemli bir payı vardır. Uzun bir savaş döneminden çıkmış, ekonomisi ciddi biçimde sarsılmıştı. Irak, hem savaşın başında umduğu kazançları elde edememiş, hem de ekonomisi 80-100 milyar dolar borç yükü altına girmişti.¹⁰⁸ Irak'ın, Batı dünyasının ortak düşmanı olan, İran'la savaştığı süre içinde, rahatlıkla elde ettiği askeri ve ticari krediler, savaşın bitmesiyle kesilmiştir.

Saddam Hüseyin, Baas perspektifiyle Irak'ı; Arapların düşmanı olan İran'ı, mağlup etmiş lider bir ülke olarak görmektedir.Saddam Hüseyin, tüm Arap dünyasının Irak'a bu açıdan borçlu olduğunu, dolayısıyla Irak'ın zararlarının telafi

¹⁰⁵Urhan, a.g.e.,s.51

¹⁰⁶R. Gözen, "Amerikan Kışkırcısında Dış Politika:Körfez Savaşı", Turgut Özal ve Sonrası, Ankara, 2000, s.90.

¹⁰⁷Murat Hüseyinkahyaoğlu, "Körfez Savaşı Ve Savaş Surecinde Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri (1990-93)", Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.30

¹⁰⁸Tayyar Arı, "2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi", Ankara, 1999, s.224.

edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Aynı doğrultuda Irak Dışişleri Bakanı, 1990 yılında Arap Birliği Genel Sekreterine bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Irak; Arap ve Müslüman dünyasının güvenliği uğruna, İran'a karşı uzun yıllar savaşmış kahraman bir ülke olarak nitelenmiş ve Körfez ülkelerinin, Irak'a bu açıdan borçlu oldukları belirtilmişti.¹⁰⁹

Saddam Hüseyin bu düşünceyle Mayıs 1990'daki Arap Birliği toplantısına temsilcilerini göndererek, Körfez ülkelerinden özellikle Kuveyt'ten petrol arzının düşürülmesini ve mevcut petrol fiyatlarının artırılmasını istemiştir. Saddam Hüseyin böylece, Irak'ın içinde bulunduğu ekonomik krizi atlatacağı kanısındadır. Fakat Kuveyt ekonomisi Irak'tan farklı olarak, daha çok Batı kaynaklı sanayiye yatırım yapmıştır. Ham petrolün fiyatı düşünce bu sanayiler daha yüksek kar elde etmekte, dolayısıyla Kuveyt'in yatırım gelirleri artmaktadır, yani Kuveyt için önemli olan petrolün fiyatının yüksek olması değil, satılan miktarın fazla olmasıdır. Bu amaçla Kuveyt hem OPEC'in belirlediği kotanın üstünde üretim yapmış, hem de fiyatın yükseltilmesine karşı çıkmıştır.¹¹⁰

Ayrıca Kuveyt'li yöneticiler bu toplantıda Kuveyt'in, İran- Irak Savaşı döneminde Irak'a vermiş olduğu borç parayı da geri istemişlerdir. Irak'lı yetkililer ise, Irak'a ait olduğunu iddia ettikleri Rumeyla bölgesi üzerinde Kuveyt'in (haksız şekilde) elde ettiği petrolün karşılığı olarak 2,4 Milyar dolar para talep etmiştir. Bu gelişmeler üzerine Saddam Hüseyin, Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın teşekkür nevinden İran-İrak Savaşı'nın maliyetini paylaşacakları yerde, Irak'a karşı ekonomik bir savaş başlattıkları kanısındadır.

Yine aynı dönemde, Türkiye'nin 1990 başında Atatürk Barajı'nın havzasını doldurmak için Fırat ve Dicle nehirlerinin sularını kısıtlaması ve İsrail'e 'Barış Suyu Projesi' çerçevesinde su satmayı dile getirmesi, Saddam Hüseyin'e Batı ittifakı tarafından kuşatıldığı hissi uyandırmıştır.¹¹¹ Özal, Irak ve Suriye yönetimlerine bu nehirlerin akışının geçici süre için kısıtlanacağını önceden bildirmiş ve yetkililerini

¹⁰⁹Gözen, a.g.k.,s.64.

¹¹⁰ L. Çolakoğlu, "İkinci Körfez Savaşı: Kuveyt Krizi'nin Başlıca Siyasi ve Hukuki Boyutları", İstanbul: Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, 1997, s.35.

¹¹¹Y. G. Yıldız, "Global Stratejide Ortadoğu", İstanbul, 2000, s.214.

endişelerini gidermek adına, Türkiye'nin suları kendilerine karşı bir baskı veya tehdit aracı olarak kullanmayacağını ifade etmiştir.¹¹²

Türkiye Irak ve Suriye yetkilileri, su sorununa çözüm bulmak üzere 1990 yılının Mart ve Haziran aylarında Ankara'da toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılarda Türkiye, sorunun teknik bir konu olduğunu ileri sürmüş, bu yüzden teknokratlar yardımıyla, işbirliğine dayalı ve zamana yayılmış çözümler ortaya koymuş, Irak ve Suriye ise soruna siyasal açıdan yaklaşmış, dolayısıyla daha hızlı bir çözüm yolu, örneğin Türkiye'den saniyede 700 m³ su bırakılmasını garanti altına alacak bir antlaşmanın yeterli olacağı görüşünü savunmuşlar, bu görüşler ışığında taraflar bir anlaşmaya varamamış ve müzakere tıkanmıştır.¹¹³

Saddam Hüseyin bütün bu gelişmeleri, Arap dünyası liderliğinin önünün kesilmesi ve Batı ittifakı tarafından kuşatılmışlık biçiminde algılamış, bu olguların etkisiyle Kuveyt'i 2 Ağustos 1990 günü, işgal, 8 Ağustos'ta ilhak etmiş, 28 Ağustos'ta da 19. ili olduğunu açıklamıştı.¹¹⁴

İşgalden bir hafta önce Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak Büyükelçisi April Glaspie, Saddam Hüseyin'le görüşmüş ve aralarında "Irak'ın Kuveyt'le olan sınır anlaşmazlığı bizi ilgilendirmez"¹¹⁵ şeklinde bir konuşma geçmiş, bu konuşmadan bir hafta sonra Amerika Birleşik Devletleri diplomatı tatile çıkmıştır.¹¹⁶ Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, 15 gün önceden, Irak'ın Kuveyt sınırına asker yığdığını uydu fotoğraflarıyla tespit etmiş buna rağmen, bu ülkeye diplomatik açıdan bir uyarıda bulunmamıştır.¹¹⁷ Yine bu süreçte BM Genel Sekreteri, Güvenlik Konseyine önleyici tedbirler aldırtmak üzere herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Oysa Irak'ın 1939 ve 61 yıllarında Kuveyt sınırına asker yığması karşısında, İngiltere ve Arap Birliği ülkeleri, ivedi diplomatik ve askeri önlemler alarak, bu girişimin önünü almışlardır. Saddam Hüseyin, Amerika Birleşik Devletleri ve BM'in bu ihtiyatlı tavırları karşısında, bu girişime kayıtsız kalınacağı düşüncesine kapılmıştır.

¹¹²M. Barlas, "Turgut Özal'ın Anıları", İstanbul, 1996, s.125.

¹¹³Gözen, a.g.k.,s.73.

¹¹⁴B.Oran, "Kalkık Horoz", Ankara, 1998, s.44.

¹¹⁵D. Sazak, "11 Eylül Gölgesinde Saddam", İstanbul, 2001, s.12.

¹¹⁶Arı, a.g.k.,s.228.

¹¹⁷N. Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'm Politikaları", A.Ü.S.B.F Dergisi, 54(3), Ankara, Temmuz-Eylül 1999, s.175.

Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği 2 Ağustos günü, BM Güvenlik Konseyi (BMGK) Amerika Birleşik Devletleri ve Kuveyt'in girişimiyle toplanarak, oy birliğiyle işgali kınayan 660 sayılı kararı almıştır. BM Güvenlik Konseyi yıllarca süren Soğuk Savaş çekişmesinin etkisinden kurtulup, ilk kez süratli ve müşterek bir tavır sergilemişti.

Bu gelişmeler üzerine Arap Birliği, 5 Ağustos günü Irak Kuveyt sorununu masaya yatırmak amacıyla acilen toplanma kararı almış, fakat Amerika Birleşik Devletleri'nin yoğun diplomatik girişimleri sonucu bu toplantı gerçekleşmemiştir. Saddam Hüseyin bu girişimi; "...5 Ağustos günü Arap zirvesi yapacaktık, belki Kuveyt konusunda bir çözüm yolu bulunabilirdi, ama öğrendik ki Suudi Arabistan ve Mısır toplantıya katılmama kararı almışlar anlaşılana yalnızca Türkiye değil diğerleri de Amerika Birleşik Devletleri'nin tavsiyelerine uymuşlardı. 1976 yılında Suriye Lübnan 'a girmişti, o zaman askeri bir çözüm arayışına gidilmemiş, birkaç Arap ülkesi arabuluculuk sıfatıyla görevlendirilmişti..."¹¹⁸ şeklinde dile getirmişti. Amerika Birleşik Devletleri, kendisi için büyük önemi olan bu anlaşmazlığa, bölgesel ve basit ölçekte çözüm bulunmasının önüne geçmişti. 6 Ağustos günü ise BM Güvenlik Konseyi 661 sayılı kararı alarak Irak'a karşı ekonomik ambargo başlatmıştı.¹¹⁹

Bu gelişmelerden en çok rahatsız olan ülkelerden biri de kuşkusuz İsrail'dir. Dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Moshe Arens Amerika Birleşik Devletleri yetkililerine, duruma derhal müdahale edilmemesi halinde 1930'lu yıllarda Avrupa'da yaşananların tekrarının olabileceği uyarısında bulunmuştu. Amerika Birleşik Devletleri yönetimine göre ise Saddam Hüseyin böyle bir açıklamayla diğer Arap ülkelerinin desteğini almak, karşısındaki uluslararası koalisyonu parçalamak istiyordu, fakat Yemen ve FKÖ dışındaki ülkelerden destek bulamamıştır, hatta Libya lideri Muammer Kaddafi bile Saddam Hüseyin'in bu amacını sezmiş ve Irak'a destek vermemiştir.¹²⁰

Çeşitli ülkeler arasında destek arayışına giren Bağdat yönetimi, Eylül ayında bu yönde bir takım girişimlerde bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Tarık Aziz, 6 Eylül günü Sovyet lider Gorbaçov'la görüşmüştür. Soğuk Savaş dengelerini gözetken Aziz,

¹¹⁸Sazak, D.,a.g.k.,s..97.

¹¹⁹ Pazarcı, H., "*Türk Dış Politikasının Yönlendirilmesinde Uluslararası Hukuk Etenki*", Türk Dış Politikasının Analizi, (Der. F. Sönmezoğlu),İstanbul, 1998, s.699.

¹²⁰ B. Rubin, "*Fiyaskoların Alası 1991,Avrasya Dosyası*", (Der. Ü.Özdağ), Ankara, Sonbahar 2000, s.164.,

bu görüşmede Irak'ın Moskova ile hala dost olduğunu belirtmiş, fakat Sovyet liderinden umduğu desteği bulamamıştır.¹²¹ Daha sonra İran yetkilileriyle görüşen Aziz, Saddam Hüseyin'in 1975 Cezayir Anlaşmasını kabul ettiğini ve Irak askerlerinin İran sınırından en kısa zamanda çekileceği mesajını iletmiştir.¹²²

9 Eylül 1990 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bush ve Sovyet Lider Gorbaçov, Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de bir araya gelmiştir. 7 saat süren zirve sonunda İki lider yayınladıkları ortak bildiriye; Irak'ın saldırganlığına müsamaha gösterilemeyeceği, Kuveyt'ten kayıtsız şartsız çekilmesi ve Güvenlik Konseyi kararlarının tam olarak uygulanmasından başka hiçbir çözümün kabul edilemeyeceğini açıklamışlardır. Mutabakat şeklindeki bu bildiri aslında iki kutuplu siyasal sistemin, Amerika Birleşik Devletleri lehine dönüşümünün işaretçisidir. Ayrıca bu görüşmede, (Türkiye ve İsrail gibi ülkelerinde katkıda bulunacağı) Ortadoğu'da barışı sağlayacak bir kurumun tesisi yönünde karar alınmıştır.¹²³

Kasım ayına kadar Konseyden Irak'ı kınayan ve Kuveyt'ten çekilmesini öngören 9 karar daha çıkarılmıştır. Bu kararlarda deniz ve hava ablukaları alınmış böylece Irak'a yönelik taşımacılık ve ticaret durdurulmuştur.¹²⁴ Bu yaptırımların denetlenmesi içinde Basra Körfezi'nde, Deniz Denetleme Gücü (Maritime Interception Force) adında bir kuvvet konuşlandırılmıştır.¹²⁵ Tüm bu yaptırımlara karşın barış yönünde bir ilerleme kaydedilmemesi üzerine, 29 Kasım günü BM Güvenlik Konseyi Yemen ve Küba'nın olumsuz, Çin'in çekimser oyuna karşılık 12 olumlu oyla, Irak'a karşı güç kullanımını öngören 678 sayılı kararı çıkarmış ve Irak'a geri çekilmesi için 15 Ocak tarihine kadar süre verilmiştir.

1991 yılına barış umutlarıyla giren Fransa ve Sovyetler Birliği, BM'e krizin sona ermesi için Arap-İsrail sorununu da kapsayan bir öneri sunmalarına, yine Arap ülkeleri sorunu kendi aralarında çözmek istediklerini belirtmelerine rağmen, Amerika Birleşik Devletleri kendisinin merkezinde yer almadığı diplomatik çözümlere kapalı

¹²¹ Sabah, "Gorbaçov-Aziz Görüşmesinden Bir Sonuç Çıkmadı", 7 Eylül 1990.

¹²² Sabah, "Saddam'dan İran'a Mesaj", 7 Eylül 1990.

¹²³ Sabah, "Liderler Mutabakatı", 10 Eylül 1990, s.21.

¹²⁴ BMGK'nin bu kararları dâhilinde Irak'a karşı uygulanan hava ambargosunun sivil uçuşları kapsamadığını, ayrıca kara yâda deniz taşımacılığına getirilen sınırlamaların hukuk dışı olduğunu belirten görüşler için, bkz. T. Ataöv, "Gene Irak'a Müdahale mi?", NPQ Türkiye, Cilt 4, Sayı 1, 2002, s.42.

¹²⁵ T. Özkan, "Bush ve Saddam'ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı", İstanbul, 2003, s.546.

kalmıştır.¹²⁶ Saddam Hüseyin ise bu girişimlerin Irak lehine sonuçlanacağı öngörüsüyle, sadece Kuveyt'i korumak değil, Golan Tepeleri'ni de İsrail'den kurtarmayı amaçladıklarını belirterek "...zaferle randevumuz yakındır." demiştir.¹²⁷

9 Ocak günü ise Cenevre'de Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı James Baker, Tarık Aziz'le görüşmüştür. Bu görüşmede Amerika Birleşik Devletleri'nin katı ve uzlaşmaz tutumu dikkat çekmiş, örneğin Baker Irak'lı meslektaşına yönelik koşulsuz çekilmedikleri taktirde Irak'ı sanayi öncesi çağa gönderecek kadar bombalayacaklarını söylemiştir.¹²⁸ Yine bu görüşme esnasında Baker Tarık Aziz'e, Saddam Hüseyin'e iletmek üzere bir mektup sunmuş, ancak Aziz bu mektubu üslubu devlet başkanları arasındaki yazışmalara uymadığı gerekçesiyle almamıştır.¹²⁹ Amerika Birleşik Devletleri tarafının, Irak'ın Kuveyt'ten koşulsuz çekilmesi dışında herhangi bir konu üzerinde durmamış olması ve müzakere usulündeki sertlik, çözüm yolunun tıkanmasında başlı başına bir rol oynamıştır.¹³⁰ Görüşme sonunda iki bakanın basına ayrı ayrı demeç vermesi mutabakata varılmadığının göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bu görüşmeden barış mesajları çıkmadığını kaydeden Baker "...bir başka görüşme için zaman kalmadı." derken, Tarık Aziz "...saldırıya karşı başından beri hazırız biz cesur bir milletiz kendimizi savunacağız." ¹³¹ diyerek ipleri koparmıştı.

Son bir barış umuduyla BM Genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar 12 Ocak 91 tarihinde Bağdat'a gitmiştir. Perez de Cuellar, Saddam Hüseyin'le yaptığı görüşme sonrasında; "...Bağdat'ta hiçbir ilerleme kaydedemedik."¹³² diyerek barışın tesisi yönünde atılan son adımında sonuçsuz kaldığını bildirmiştir. Bunun üzerine AT Dışişleri Bakanları sözcüsü, Irak'a bir temsilci göndermenin artık gereksiz olduğunu bildirmişti.

Bugünden bakıldığında Saddam Hüseyin'in yanlış bir siyasal analiz sonucunda hareket ettiğini söylemek mümkün. Saddam'a göre şayet Amerika Birleşik Devletleri, Kuveyt'in işgalinin ardından, tıpkı İran-Irak Savaşı'nda olduğu

¹²⁶ N. Chomsky, "Yeni Dünya Düzeni", (Çev. Kadir Çağlayan), İstanbul, 1992, s.29.

¹²⁷ Milliyet, "Zaferle Randevumuz Yakındır", 7 Ocak 1991, s.2.

¹²⁸ Özdağ, Ü., "Türkiye Kuzey Irak ve PKK", Ankara, 1999, s.62.

¹²⁹ Milliyet, "Baker-Aziz Görüşmesi", 10 Ocak 1991.

¹³⁰ Uslu, a.g.k., s.176.

¹³¹ Milliyet, "Baker-Aziz Görüşmesi", 10 Ocak 1991.

¹³² Milliyet, "Perez de Cuellar; Bağdat'ta Bir İlerleme Kaydedemedik", 15 Ocak 1991.

gibi tarafsız bir tutum sergilerse veya Sovyetler Birliği Amerika Birleşik Devletleri'ye güç kullanma konusunda engel olursa, işgal sonrası Irak'ın petrol rezervleri Suudi Arabistan'ın rezervlerine eşitlemiş olacaktı. Saddam'a göre bu durumda Irak Ortadoğu'da güç dengesini ele geçirmiş olacaktı. Oysa gelişmeler Saddam Hüseyin'in doğru bir analiz yapmadığını, Soğuk Savaş sonrası bütün uluslararası aktörlerin yeni döneme uyumlaştırmaya çalıştıkları farklı politikaların gündeme geldiğini göz ardı ettiğini göstermektedir.¹³³

3.1.3. Kuveyt Krizine Dair BM'nin Kararları ve TBMM'nin Aldığı Kararlar

6 Ağustos 1990 günü BM Güvenlik Konseyi, 661 sayılı Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini ve Irak'a ambargo konulmasını isteyen kararını çıkartmış ve tüm ülkeleri bu karara uymaya çağırmıştır. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin bu karara uyduğunu ve petrol boru hattını kapattığını, kararın ertesi günü dünyaya açıklamıştır. Türkiye'nin aldığı bu karar, Irak'a karşı uygulanacak olan ilk ambargo kararı olması yönünden önem taşımaktadır. Bu kararın ardından Türkiye'nin petrol boru hattını kapatmasıyla Irak'ın günde 1.5 milyon varillik petrol ihracı engelleniyordu. Bununla birlikte. Irak'la yapılan dış ticaret ile üçüncü ülkelerin, Türkiye üzerinden Irak'a yaptıkları ticarete sona erdirilmişti¹³⁴. Türkiye'nin Kuveyt Krizi politikalarında ön plana çıkan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, aktif bir dış politika izlemek istemektedir, Bu nedenle Türkiye'nin ambargoyu uygulamasını istemiş ve hükümete bile danışmadan açıklamıştır. Gelişmeler üzerine olağanüstü toplanan TBMM. 12 Ağustos 1990 tarihinde Anayasanın 92. maddesi uyarınca hükümete yurt dışına asker gönderilmesine dair.

“107 sayılı” meclis kararını (EK-A) çıkararak Türk askerinin “Yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye de bulunmasına dair izin yetkisini” hükümete devretmiştir.

Eylül 1990'da TBMM, yeni bir karar çıkartarak hükümete verilen yetkiyi genişletmiştir. Türkiye'nin Irak'a uyguladığı ambargo, deniz ve hava ambargolarını içeren İİM Güvenlik Konseyi'nin 667 ve 670 sayılı kararları ile daha da

¹³³Hüseyinkahyaoğlu, a.g.e.,s.36

¹³⁴ Oran Baskın, “*Türk Dış Politikası*”, Cilt-II, İletişim yay., İstanbul, 2001, s.42.

genişlemektedir. Bu arada Kuveyt'in Irak işgalinden kurtarılması konusunda başı çeken ve Türkiye 'den istediği desteğin fazlasını alan Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, 3 yeni istekte bulunmuştur: "Birinci işlek, Türkiye'deki üslerin Irak a yönelik Hava Harekatı sırasında kullanılması; İkincisi, Saddam Hüseyin in Kuveyt cephesindeki askerlerini azaltması için, Türkiye'nin Irak sınırına asker kaydırması; üçüncüsü ise, Suudi Arabistan da üslenen çokuluslu güce Türkiye'nin de kuvvet göndermesiydi. Türkiye, bu isteklerden ilk ikisini kabul ederekuygulamış ancak üçüncüsünü kabul etmemiştir.¹³⁵

3.1.4. ABD Liderliğideki Koalisyonun Kuveyt Operasyonu ve Türkiye

Türkiye, bu istekler doğrultusunda Kara Kuvvetlerine bağlı, yaklaşık 180 bin askerini Irak sınırına kaydırmış ve Irak'ın kuzeyde 8 tümenlik bir güç tutmasını sağlamıştır. Türkiye'nin isteği üzerine 6-10 Ocak 1991 tarihleri arasında henüz savaş başlamadan önce NATO Çevik Kuvveti'ne bağlı 42 savaş uçağı ve500 kadar personeli Malatya Erhaç Hava Üssüne konuşlandırılmıştır.¹³⁶

29 Kasım 1990 tarihinde BM Güvenlik Konseyinin 678 (HK.-B) sayılı kararıyla. Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için, 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanınmıştı. Irak'ın Kuveyt'i boşaltmaması neticesinde, 17 Ocak tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ve beraberindeki 28 ülkenin askerinden oluşan Müttefik Kuvvetlere bağlı uçaklar, Irak'a karşı hava harekâtına başlamışlardır. Bu hava harekâtlarına Malatya'ya gelen uçaklar ile İncirlik'te bulunan uçaklar katılmışlardır. Ayrıca Türk hava sahası yabancı uçaklarca kullanılmış ve güney istikametinden gelen uçaklarİncirlik Üssü'nde ikmal yaptıktan sonra ülkelerine dönmüşlerdir.¹³⁷

18 Ocak tarihinde ise olası Irak misillemesine karşı tedbir almak için toplanan NATO Konseyi, Türkiye'ye yapılacak bir saldırıyı savaş nedeni sayacağını açıklamıştır. Ayrıca savaş başladıktan bir hafta sonra İncirlik Üssü'nün kullanıldığı anlaşılmış ve dünyaya resmen açıklanmıştır. Bu gelişme üzerine Irak hükümeti. Türkiye'ye çok sert bir nota göndererek İncirlik Üssü'nün kullanılmasını, protesto etmiştir.

¹³⁵ Baskın,s.256

¹³⁶ Mustafa Kayar, "Türk Amerikan ilişkilerinde Irak Sorunu", İstanbul, 2003, s. 188

¹³⁷ Çağrı Demiröz, "Körfez Savaşlarının Küresel Yansımaları Ve Türkiye Etkileri, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü", Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2013, s.53

Körfez Savaşı'nın başlaması ile birlikte aynı gün toplanan TBMM. 17 Ocak 1991 tarihli 126 sayılı "Körfez Kriz"i nedeniyle, "TSK'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konusunda hükümete izin verilmesi" kararını almıştır.¹³⁸

3.1.5. Kuveyt Operasyonunun Aşamaları

Irak'ın Kuveyt'ten çekilme yönünde herhangi bir teşebbüste bulunmaması üzerine, Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde büyük bir askeri güç Suudi Arabistan'a konuşlandırılmıştır. Yapılan bütün uyarılar ve alınan kararlara rağmen Irak'ın geri adım atmaması üzerine 16 Ocak 1991 tarihinde savaş başlamıştır. O dönemde "Körfez Savaşı" veya "Çöl Fırtınası Harekatı" olarak adlandırılan bu savaş sırasında, Amerika Birleşik Devletleri önderliğindeki kuvvetler, Irak güçlerini Kuveyt'ten çıkarmak için üstün teknolojiye sahip bütün modern silahları, akıllı bombaları ve radara yakalanmayan uçakları ile Bağdat'ı vurmaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiliz uçak gemilerinden atışlanan füzelerin ardından Suudi Arabistan'dan ve diğer bölgelerden kalkan uçaklar ve helikopterler Irak'a ait bütün mevzileri vurmaya başlamıştır. 678 sayılı Güvenlik Konseyi kararı uyarınca başlayan hava saldırıları 25 Şubat'ta kara harekâtına dönüşmüştür. Savaşın devam ettiği günlerde Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin "kesin zaferin kendilerinden yana olacağım" iddia ederek, "bütün Arap ve Müslümanların Amerika'ya karşı mücadele içine girmeleri" yönünde çağrılarda bulunmuştur.¹³⁹

Bunun yanında Arap ve İslâm dünyasında mevcut olan İsrail aleyhtarı havayı kendi tarafına kazanmak amacı ile İsrail'e yönelik olarak. Irak tarafından füze saldırılarında bulunulmuştur. Yaptığı teşebbüslere rağmen Irak başarılı olamamıştır. Bunun sonucunda 27 Şubat tarihinde Irak kuvvetleri geri çekilmeye başlamış ve I. Körfez Savaşı sona ermiştir. 40 gün süren savaş sırasında, dönemin en önemli silahlarından olan Cruise füzelerinden 350 tanesi Amerika Birleşik Devletleri kuvvetleri tarafından kullanılmıştır. Irak toprakları üzerine uygulanan ağır bombardıman sonucunda yüz bine yakın sivil ve asker hayatını kaybetmiştir. Savaş sırasında Türkiye içerisinde de büyük bir hareketlilik meydana gelmiştir. Savaş sırasındaki gelişmeleri yakından takip eden ve TBMM'den savaşa girme yetkisi alan

¹³⁸ A.g.e.,s.53

¹³⁹ Demiröz, a.g.e.,s.54

Özal, İncirlik üssünden kalkan uçakların Irak'ı bombalamasına izin vermiştir. Bu süreç içerisinde Türkiye'nin savaşa girme ihtimali nedeniyle Irak sınırındaki kentlerden yüz binlerce kişi Türkiye'nin batısına göç etmiştir.¹⁴⁰

3.1.6. Kuveyt Krizinde Türkiye'nin Rolü ve İç Politika

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Ortadoğu bilhassa Arap ülkelerinin iç işlerine karışma politikasından uzak ve tarafsızlık ilkesine dayanarak dış politikasını çizen ve bütün komşu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye, ortaya çıkan söz konusu krize karşı nasıl bir politika izlemesi gerektiği gerçekten çok zor olmuştur. Çünkü Türkiye bir yandan NATO üyesi Amerika Birleşik Devletleri müttefiki, diğer yandan ise Irak ile ilişkilerine önem vermiştir. Dolayısıyla krize karşı attığı her adım ciddî bir şekilde göz önünde tutmaya çalışmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye'nin izlediği politika ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüş ve farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Kimine göre Türkiye'nin politikası bir dış politika icabı olarak olmuş, kimisine göre de Türkiye Batı politikasından yana bir politika uygulamaya çalışmıştır.

Türkiye, Körfez Koalisyonun bir üyesi olarak Birleşmiş Milletler tarafından Irak'a karşı uygulanan kararların önce kendisi uygulamış, daha sonra da diğer ülkelerin uygulaması için çaba sarf etmiştir. Türkiye, Körfez Krizinin başlangıcından sonuna kadar olayların gelişimini, seyrini yakından takip ederek uygun bir şekilde karar almaya gayret etmiştir. Bu çerçevede Türkiye, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi ve Birleşmiş Milletlerin kararlarını şartsız ve hemen kabul etmesi için çağrıda bulunmuştur. Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kararlıkla takip edilen politikaya uygun olarak. Irak'a yönelik tutumunu, krizin yoğun olarak sürdüğü 1990'nın Eylül ayında Birleşik Milletler Güvenlik Konseyi'nin 667 ve 670 sayılı kararlarını kabul edip Irak ile Kuveyt'e karşı deniz ve hava ablukası uygulaması kararına katılarak sürdürmüştür.

Türkiye aktif olarak katılmadığı söz konusu Körfez savaşı, dolaylı olarak da olsa bölgede savaşın sıcaklığını en fazla yaşayan ülke olmuştur. Türkiye'nin Körfez krizi ne ilişkin dış politika sürecini belirleyen şu iki faktör etkin olmuştur:

¹⁴⁰Demiröz, a.g.e.,s.55

Bunlardan birincisi Sivil ve askeri bürokraside temkinle hareket edilmesi ve ikincisi ise ortaya çıkabilecek risklerin iyice hesaplanmasıdır.¹⁴¹

O dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, farklı bir görüş anlayışı içerisinde olmuş ve daha aktif bir politika izlenmesini ve bölgede oluşan kriz sonrasında Türkiye'nin oynayacağı role uygun düşecek bir ağırlık elde etmesini istemiştir. Özal, Türkiye'nin bu olayların içinde yer alması ve aktif rol oynaması gerekli görülmüştür. 17 Ocak 1991 tarihinde sabah saatlerinde Irak'a karşı başlatılan askeri operasyonlar sırasında Amerika Birleşik Devletleri başkanı George Bush, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile bir telefon görüşmesi yapmış ve askerî operasyonların başladığını haberi vermiştir. Bununla birlikte o dönemdeki Türkiye Başbakanı Yıldırım Akbulut. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Komşumuz Irak, uluslararası yasaları çiğneyerek düşmanca bir tavır almış bulunmaktadır. Biz Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak Irak'ın bu düşmanca tavrını kabul etmeye hazır değiliz" şeklinde bir açıklamada bulunmuş ve şunu da eklemiştir "Bu gelişmelerden dolayı Türkiye, 18 Ocak 1991 tarihinden itibaren Irak'a karşı açılan savaşta Amerika Birleşik Devletleri uçaklarının İncirlik üslerinin kullanılmasına müsaade etmiş bulunmaktadır"¹⁴². Türkiye hükümetinin Irak'a karşı açılan savaştan yana bir tutum bulunmuş olmasından dolayı başta Türkiye kamuoyunu olmak üzere Türkiye'deki siyasi partiler tarafından da şiddetle kınanmıştır. Hatta Türkiye'de bir ilk olarak sağ, sol, İslâmî ve Komünist partileri arasında bu savaşa karşı bir ittifak yaşanmıştır. Bu bağlamda Türkiye Demokratik Sol Parti Genel Başkanı Bülent Ecevit "Özal'ın zannettiği gibi Türkiye halkı Amerika Birleşik Devletleri'ne kiracılık ve uşaklık yapacak değildir." Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel de şu açıklamada bulunmuştur: "Savaşa katılmak ve zararları telafi etmek için Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'nden alacağı maddi tazminatlar Türkiye nin onuru aşağılayan bir durumdur. Çünkü bu durum kamuoyuna Türkiye para karşılığında silahlı kuvvetlerini satıyor imasında bulunmaktadır"¹⁴³.

¹⁴¹ Demiröz, s.54-55

¹⁴²Ali Karaosmanoğlu, "Amerika Birleşik Devletleri ve AB Bağlamında Türkiye'nin Güvenlik Politikası", 2001, s. 181.

¹⁴³ İbrahim Halil Ahmet, "Türkiye ve Harb El Haliç", Dirasat Türkiye Dergisi, Musul Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay.,S.4, 1993, s. 17

Şuna da işaret etmekte fayda vardır. Körfez Savaşı sırasında Türkiye tarihinde bir ilk daha yaşanmıştır. Özal'ın isteğine karşı çıkan o dönemdeki Türkiye Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay, "Ben George Bush'tan emir almam" diyerek istilasını vermiştir. Bununla birlikte o dönemde Türkiye'de iki savunma bakanı (Safa Giray 30/03/1989 -19/10/1990 tarihleri arası ve Hüsnü Doğan 28/10/1990-22/02/1991 tarihli arası) peş peşe istifalarını vermişlerdir¹⁴⁴.

Özal, bu dönemde Saddam'ın devrileceğini, Irak'ın parçalanacağını ve Ortadoğu'nun haritasının yeniden çizileceğini umarak, Türkiye'nin aktif bir politika izlemesini ve hakkı olan payı almasının gerektiğini belirtmektedir. Irak'ın Türkiye'ye saldırması ya da İran veya Suriye'den birinin Irak'a girmesi durumunda Türk ordusunun da Irak'a gireceğini belirtmesi ve TSK'nin hazırlanması konusunda hükümeti atlayarak talimatlar vermesi ve bazı uluslararası konularda hükümetten bağımsız hareket etmesi iç siyasette Dışişleri Bakanının ve Milli Savunma Bakanının istifalarına neden olmuştu. Ancak, yinede Kuzey Irak'la ilgilidüşüncelerinden vazgeçmeyen Özal'ı, Genel Kurmay Sakanı Orgeneral NecipTorumtay in istifası durdurmuş, geri adım atmasını sağlamıştır.

Çöl Fırtınası Harekatı: 17 Ocak'ta başlayan Çöl Fırtınası harekatı, ilk üç safhası Hava Harekatı, dördüncü safhası Kara Harekatı olmak üzere dört safhada planlanmıştı.

Hava Harekatı (17 Ocak - 24 Şubat 1991) : Hava kuvvetleri ile icra edilen ilk üç safha harekatı 17 Ocak'tan 24 Şubat'a kadar 39 gün sürmüştür. Harekate 1376 Amerikan, 175 S.Arabistan, 69 İngiliz, 42 Fransız uçağı olmak üzere toplam 1820 muharip uçak katılmıştır. Harekatta49.345'i muharebe görevi olmak üzere 110.000 sorti yapılmış, 88.500 ton bomba atılmıştır. ¹⁴⁵Bu harekat, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan en büyük Hava Harekatı idi. Günde ortalama 800 sorti yapılmıştır.

Hava Harekatı sonunda Irak'ın komuta-kontrol tesisleri, hava savunma sistemleri, ülkenin elektrik, su, petrol üretim ve dağıtım tesisleri, köprüler, kara ve demiryolları tahrip edilmiş, Irak Silahlı Kuvvetleri'ne büyük zayıat verdirilmiştir. Bu

¹⁴⁴ Ahmet,a.g.e,s.15

¹⁴⁵Hasan Köni, "Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu" Avrasya Dosyası, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, s.127-140.

harekatta Irak'ın 649 savaş uçağı koalisyon uçaklarına karşı koyamamıştır. 141 Irak uçağı sığınaklarında imha edilmiş, 122 Irakuçağı da İran'a kaçımıştır.¹⁴⁶

Kara Harekatı (24 Şubat - 3 Mart 1991): Irak ordusunun durumu ve savunma planı Irak ordusu o zamanın silah piyasasında mevcut en modern silahlarla donatılmış, savaş tecrübesi olan bir ordu idi.¹⁴⁷

Irak, koalisyon kuvvetlerinin Kuveyt üzerinden bir cephe taarruzu yapacakları faraziyesine göre kuvvet çoğunluğu ile Kuveyt'te tertiplenmişti. Saddam Hüseyin'in stratejisi savaşı mümkün olduğu kadar uzatmaya(yıpratma savaşına döndürmeye) dayanıyordu. Ona göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin en zayıf tarafı zayıf vermeye tahammülü olmayışı idi. Vietnam Savaşı'nda bu görülmüştü. O halde savaşı ne kadar uzatır ve Amerika Birleşik Devletleri'ye ne kadar çok zayıf verdirirse, savaşı kendi isteğine göre sonlandırabilir yani Kuveyt'e sahip olur ve iktidarını koruyabilirdi.

Amerikan Ordusunun Durumu ve Taarruz Planı: Koalisyon taarruz planı, Irak birliklerini deniz piyade birlikleri ile cepheden yapılacak tali taarruzlarla Kuveyt harekât alanı içerisinde tespit ederken, batıdan S.Arabistan üzerinden çok geniş bir çevirme manevrasının yapılmasını öngörüyordu.

Kara Harekâtının Cereyan Tarzı: 24 Şubat'ta başlayan harekât planlandığı şekilde icra edildi ve süratle gelişti. Deniz piyade birlikleri Kuveyt'e cephe taarruzu yaparlarken çevirme kolundaki 18. ve 7. kolordular çevirme manevrasını başarıyla icra ettiler. Harekâtın üçüncü gününde (26 Şubat) Kuveyt şehri tamamen kuşatılırken çevirme birlikleri Fırat nehrine çok yaklaştılar. Lojistik hatları kesilen ve hava taarruzlarından etkilenen Irak askerleri kitleler halinde teslim oldular.

Harekâtın dördüncü gününde geçirilen esir sayısı 60.000'e ulaştı. Irak BMGK kararlarına uyacağını açıkladı. Saddam Hüseyin birliklerine Kuveyt'ten çekilme emri verdi. Kuveyt şehriden Basra'ya giden dört şeritli otoyol koalisyon kuvvetlerince kesilmedi fakat bu yoldan çekilen Irak birlikleriKoalisyon uçakları tarafından imha edildi. Bu otoyola "ölüm otoyolu"(highwayof death) denildi.

¹⁴⁶HakanTunç, "Amerika'nınIrakSavaşı", İstanbul, HarmoniYayınevi, 2004, s.35

¹⁴⁷IrakOrdusunda Sovyet T-72 tankları,Çin ve Sovyet yapımı çok namlulu roketatarlar, Çin'in Silkwarm, Fransa'nınExojetfüzeleri, Sovyet MİG-29 uçakları, Fransız Mirage av bombardıman uçakları gibi modern silahlar bulunmakta idi. Irak ordusunun savaştan önceki kuvveti ve teçhizatı

Dördüncü gün sonunda Irak birlikleri Kuveyt'ten çıkartılmış ve bundan sonra komşularını tehdit edemeyecek şekilde zayıflatılmıştı. BMGK kararlarına uygun olarak Başkan tarafından verilen görev yerine getirilmişti. Bundan sonra çevirme koluiçinde kalan Irak birliklerini tamamen imha etmek katliamdan başka bir şey olmazdı.

3.1.7. Bölge Ülkelerinin Kuveyt Krizine Yaklaşımı

Arap dünyası, kriz boyunca üç temel kampa ayrılmıştı. Bu kamplardan birinci grup, uluslararası ittifakın yanında dış politika izleyen ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kontrolünde olan Mısır ve Suudi Arabistan, ikinci grup, Irak yanlısı dış politika izleyen FKÖ ve üçüncü grup olarak bağımsız politika izleyen İran, Yemen ve Ürdün'dür.¹⁴⁸

Özellikle Ürdün Kralı Hüseyin¹⁴⁹ ve FKÖ Lideri Arafat, işgal sonrası meydana gelen olumsuz tablonun hızlı bir şekilde ve Batılı ülkeleri karıştırmadan Araplar arasında halledilmesi konusunda büyük gayret sarf etmişlerdir. Nitekim işgalin hemen ertesinde Kral Hüseyin, arabuluculuk çalışmaları yapmak için Arap Birliği'nden süre istemiş, fakat verilen süre içerisinde somut bir adım atamamıştı. Bunun üzerine Arap ülkeleri ilk tepkisini göstererek, Kahire'de, Dışişleri Bakanlarının katılımıyla, Irak'ı mahkûm eden ve silahlı kuvvetlerinin koşulsuz olarak kendi sınırlarına geri çekilmesini talep eden bir karar aldılar. Yirmibir üyenin yedisi bu kararın altına imza koymayı reddetti. Bunlar, Irak dışında Ürdün, Libya, Yemen, Sudan, Cibuti ve FKÖ idi. Libya Dışişleri Bakanı, oylamadan hemen önce salondan kaybolmuştu.¹⁵⁰

Kabul edilen bu kararda Mısır'ın diğer ülkeler üzerinde büyük bir baskısı olmuştu. Delegeler, Hüsnü Mübarek üzerinde, John Kelly'nin mesajındaki¹⁵¹ güçlü

¹⁴⁸ Ertan Efeğil, "Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli", Gündoğan Yayınları, Ankara, Ekim 2002, s.88

¹⁴⁹ Ürdün bağımsızlar grubunda sayılmakla beraber, özellikle işgalin ilk günlerinde yoğun arabulucuk faaliyetine girişmiştir. İlk günlerde Irak yanlısı bir politika benimseyen Ürdün, özellikle 10 Ağustos Kahire zirvesinden sonra boşa kürek çektiğini anlamış ve çoğunluğun sesine kulak vermeye başlamıştır. Ürdün Kralı Hüseyin'in yoğun arabulucuk faaliyetlerini ayrıntılı incelemek için bkz. Salinger- Laurent, Körfez Savaşı Gizli Dosya, özellikle Bölüm VI ve VII

¹⁵⁰ Salinger- Laurent, Körfez Savaşı, s.106

¹⁵¹ İşgalin ilk anlarında Mısır'dan beklediği sert tepkiyi bulamayan Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, Kahire'ye sert bir mesaj göndermişti. Bu mesajda Mısır'ın derhal sert tavır alması, yoksa Amerika Birleşik Devletleri'nin güveninin kaybedileceği belirtilmekteydi.

Amerikan baskısının etkin olduğunu biliyorlardı.¹⁵²Bu baskının en büyük sebebi ise herkesin bildiği bir konuydu. Mısır, İsrail’le birlikte, yılda iki milyar dolarla Amerikan mali yardımından en büyük payı alan ülkeydi.¹⁵³

10 Ağustos günü Kahire’de toplanan Arap Birliği Konferansı, Arap ülkeleri arasındaki görüş ayrılığının doruğa ulaştığı nokta olmuştu. Ürdün Kralı Hüseyin ve Yaser Arafat’ın umutsuz çabaları sonucu gerçekleşen bu konferansta Kral Fahd ve Hüsnü Mübarek, açık açık Saddam Hüseyin’i eleştiriyorlardı. 1979 yılında Mısır’ın Arap Birliği’nden ihraç edilmesi dahil, tüm tarih boyunca, görünüşte de olsa belirli bir beraberliği gösteren Arap Birliği parçalanıyordu. Hüsnü Mübarek’in sunduğu karar tasarısında, Irak’ın Kuveyt’i işgali kınanıyor ve bu ilhak kararının tanınmadığı bildiriliyordu. Karar aynı zamanda tehdit altındaki Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerine asker göndermeyi öngörüyordu.¹⁵⁴Arap Birliği’nin yirmibir üyesinden geriye kalanlardan Cezayir ve Yemen çekimsiz oy kullanıyor; Ürdün oylamaya bile katılmıyordu. Kral Hüseyin, donmuş bir halde, koltuğunda kalkmamıştı. Askeri birliklere başvurulması, bir Arap barış gücünün oluşturulması, acı ve karışıklık içinde gerçekleşiyordu. Koridorlarda, oylamadan hemen sonra, Yaser Arafat bağıyordu: “Bu bir hata, korkunç bir hatadır. Eğer bir delegasyon Bağdat’a gidebilseydi, Körfez Krizi’ni ortadan kaldıracak bir çözüme ulaşabilirdi.”¹⁵⁵

Kahire’deki Arap Birliği zirvesinde alınan bu karar, Irak’ın umutlarının büyük ölçüde söndüğü son girişim olmaktadır. Bu toplantıda kaybeden Irak, İsrail kartı ve Filistin davası ile zihinleri bulandırmaya çalışacak, fakat bunda da başarısız olacaktır.

Bölge ülkelerinin genel görüşleri yukarıda kısaca özetlenmekle beraber, bu bölümde, sözünü ettiğimiz üç gruba dahil ülkelerin kriz öncesi ve kriz süresince izledikleri dış politika anlayışlarından kısaca bahsedilecektir.

Suudi Arabistan, Amerikan askerlerinin bölgeye gelmesi ve kendi topraklarına girmesi konusunda önemli iç politik sorunlar yaşamıştır. Öncelikle

¹⁵² Salinger- Laurent, a.g.e.,s.106

¹⁵³ Haluk Gerger, “Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu Türkiye”, Ceylan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Kasım 2006, s.415

¹⁵⁴ AlainGresh, DominiqueVidal, “Ortadoğu Mezopotamya’dan Körfez Savaşı’na”, (Çev: Hamdi Türel), Alan Yayınları, İstanbul 1991, s. 135

¹⁵⁵Salinger- Laurent, Körfez Savaşı, s.153

teolojik açıdan genel bir rahatsızlık duyulmuştu.¹⁵⁶Buna karşılık dünyanın birinci petrol üreticisi durumundaki Suudi Arabistan kendi güvenliğini sağlamaktan acizdi. Bu saptama da Suudların en kısa zamanda ordusunun kapasitesini arttırma ve daha çok silah alma sonucuna itiyordu. Ocak ayında kendisine tanınan sürenin dolmasına oniki gün kalmasına rağmen, aynı tarihte Suudi Arabistan sınırındaki Irak askerlerinin sayısı 750 bine ve Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde konuşlandırılan askerlerin sayısının ise 480 bine ulaştığı bildiriliyordu. Bununla birlikte Suudi Arabistan kriz süresince Irak'ın güçsüz kalması ile bölgede güç dengesinin, İran lehine gelişmelerinden rahatsızlık duymuştur.¹⁵⁷

Fahd yönetimi, krizden Irak'ın başarılı çıkmasını kesinlikle istemiyordu. Eğer Saddam krizden başarıyla çıkarsa, ordularını, Suudi Arabistan veya başka bir bölge devletine göndermesi ve bölgedeki liderliğini pekiştirmesi muhtemel olacak, bu da Suudi Arabistan'ın Irak'ın liderliğine razı gelmesi anlamına gelecekti. Aynı zamanda Irak'ın başarısı, bölgedeki silahlanma yarışını arttıracak, bu durumda Suudi Arabistan, Kral Fahd'ın deyimiyle tepeden tırnağa silahlanmak zorunda kalacaktı ki bu gelişme Kral Fahd'ın hiç arzu etmediği bir gelişmeydi.¹⁵⁸

Diğer yandan, Suudi Arabistan Yönetimi, İran ile yaptığı savaşta Irak yönetimini, hem maddi hem de diplomatik olarak desteklemiş, fakat Irak bu iyiliğe karşı nankörlük etmişti. Bu tutum, Suudilerin Irak'a karşı dış bilemesine sebep olmuştu.¹⁵⁹

Suudi Arabistan bölgede herhangi bir savaş çıkmaması ve Batılı ülkelerin işin içine girmemesi konusunda ilk başlarda çok çaba gösterse de, sonununda Amerika Birleşik Devletleri'nin baskısına karşı koyamamıştır. Başkan Bush, Kral Fahd'ı hemen hemen hergün arayarak üs kullanımını konusunda baskı yapmıştır. Bir keresinde Bush, Kral Fahd'ı tekrar telefonla aramış ve elde ettiği bilgilere göre, Saddam Hüseyin'in Suudi Arabistan üzerine yürüyeceğini ikna etmeye çalışmıştı. Kral Fahd, işin içinden sıyrılmak için ona "Kral Hüseyin'in görüşmeler yoluyla bir

¹⁵⁶ Ümit Ayşe Atak, "Körfez Krizinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997, s.20

¹⁵⁷ Cumhuriyet, 3 Ocak 1991

¹⁵⁸ Yevgeni Primakov, "Bu Savaş Olmayabilirdi- Bir Gizli Pazarlığın Öyküsü" , (Çev. Lizi Behmoaras), Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 1991, s.85-86

¹⁵⁹ Efgil, a.g.e.,s.88

çözümüne varmak ve Irak Başkanı'nın Kuveyt'ten çekilmesini sağlamak için harcadığı çabalara hala inandığı" biçimde cevap verdi. Ertesi gün, ayın 4'ü Pazar günü (4 Ağustos 1990), Arap Mini Zirvesi'nin toplanacağından söz etti. Bush, Fahd'ın dikkatini çekmek için tehditkâr bir üsluba bürünüyor ve şöyle diyordu: "Peki, işler daha kötü olursa Majesteleri, o zaman bir Amerikan askeri yardımını kabul edecek misiniz ?" Hükümdar hattın öbür ucunda o kadar uzun süre sessiz kaldı ki, hattaki herhangi bir sorun nedeniyle Suudi Kralı'nın söylediklerini duymadığına kanaat getiren Bush, sorusunu yinelemek zorunda kalmıştı.¹⁶⁰

Başkan Bush, bu konuşmalarla da yetinmeyerek Kral Fahd'a, Irak işgali tehlikesini kanıtlayan bir tomar istihbarat servisi raporunu ve Suudi Arabistan toprakları üzerinde bir Amerikan askeri müdahalesi olanaklarını ortaya koyan kesin planlarını, Richard Cheney ile birlikte gönderecek ve Kral Fahd'ı ikna edecekti.¹⁶¹Bazı kaynaklar gönderilen bu servis raporunda çekilen uydu fotoğraflarının sahte olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddiaya göre, uydudan çekildiği belirtilen bu fotoğraflarda Irak birlikleri, Suudi Arabistan sınırına yığılmış halde gösteriliyordu. Oysaki bu fotoğraflar, gerçekte bilgisayar oyunu ile elde edilmiş ve birlikler, kat be kat fazlalaştırılmıştı.¹⁶²

Suudi Arabistan'ın başından beri temkinli politika izlemek istemesinin bir sebebi de, İsrail meselesi olmuştur. Suudi Arabistan, İsrail'in bir şekilde, Amerika Birleşik Devletleri ile ittifak halinde olacağını bildiği için, bu ülkeyle aynı safta görünmek istememekteydi. Ayrıca kutsal toprakların bekçisi konumunda olan Suudi Arabistan topraklarına yabancı askerlerin girmesi, İslam dünyasındaki hassasiyeti de arttıracaktı. Fakat sonuçta Suudi Arabistan, Amerika Birleşik Devletleri baskılarına daha fazla dayanamamış ve Amerikan askerlerini ülkesine davet etmek zorunda kalmıştır.¹⁶³

Arap cephesinde Irak'a karşı en sert politika izleyen ülke, Mısır olmuştur. Krizin başında, Arap dünyası adına insiyatifi ele alan Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararların en önemli uygulayıcısı olmuş,

¹⁶⁰ Salinger- Laurent, "Körfez Savaşı",s.101-102

¹⁶¹ a.g.e.,s.115

¹⁶² Burhan Bozgeyik, "Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar-Körfez Savaşının Perde Arkası", Yeni Asya Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1991, s.153

¹⁶³ Efeğil, a.g.e.,s.89

bunun yanı sıra askeri müdahale konusunda Amerikan yönetimine tam destek vermiştir.¹⁶⁴Mısır, Körfez Krizi ile aldığı tavrın semeresini görmekte geçikmedi; Amerika Birleşik Devletleri, 7 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilen askeri borcunu silmişti. Amerika bu parayı verirken her zaman olduğu gibi kendini hiç sıkıntıya sokmuyordu. Çünkü bu para Körfez'e asker göndermeyen, fakat koalisyonu parasal yönden desteklemek zorunda kalan Japonya ve Almanya tarafından karşılanacaktı.¹⁶⁵ Amerikan ve İngiliz askerlerinden sonra bölgede en kalabalık askeri bulunduran Mısır (35000 asker), bu çabasının karşılığını, Suudi Arabistan'ın verdiği maddi yardımla görüyordu.¹⁶⁶Mısır, ayrıca nükleer silahlı gemilerin Süveyş Kanalı'ndan geçme yasağını kaldırırken, Amerika Birleşik Devletleri nakliye uçaklarına iniş izni vermekte ve geçmiş yıllarda Irak ile füzeler konusunda yaptığı işbirliğinden elde ettiği bilgileri Amerika Birleşik Devletleri'ne aktarmaktaydı.¹⁶⁷

Amerika Birleşik Devletleri'nin Körfez Krizinin başlangıcından itibaren Mısır'dan çok fazla beklentileri olmuştur. Hatta işgalin ilk anlarında Mısır'dan beklediği tepkiyi bulamayan Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, Kahire'ye sert bir mesaj göndermişti. Bu mesajın ana teması şöyleydi: “Batı görevini yapmıştır ama Arap ulusları hiçbir şey yapmıyorlar. Amerika Birleşik Devletleri, Arap ülkelerine, özellikle de Mısır'a çok silah satmıştır. Eğer bu ülkeler harekete geçmezlerse, Kuveyt olayında sert bir tavır almazlarsa, gelecekte artık Amerika'ya güvenemeyeceklerini bilmelidirler.”¹⁶⁸

Bu mesajın gerçek olup olmadığıyla ilgili net bir delil olmamakla beraber, Laurent ve Kissinger bu olayı şöyle değerlendirmektedirler: “Dışişleri Bakanlığı o gün Kahire'ye bir mesaj gönderildiğini ya da bir telefon çağrısı yapıldığını reddetmektedir. Ancak yüksek düzeyli bir Mısırlı kaynak, tümüyle güvenebilir bir kişinet konuşuyor: Bu hanım mesajı kendi gözleriyle görmüş.”¹⁶⁹

¹⁶⁴ a.g.e.,s.90

¹⁶⁵ Muhammed Heykel, “3.Petrol Savaşı”, (Çev: AhmedAsrar), Pınar Yayınları, İstanbul 1993, s.31

¹⁶⁶ Atak, a.g.e.,s.65

¹⁶⁷ İsmet Giritli, “Körfez Bunalımının Boyutları”, İstanbul Mayıs 1991, s.33

¹⁶⁸ Salinger-Laurent, “Körfez Savaşı”, s.102-103

¹⁶⁹ a.g.e.,s.102-103

Bu sert uyarı Mısır'ın zaten belli olan tavrını daha da kuvvetlendirecek ve artık Mısır, Amerika Birleşik Devletleri'nin bir elçisiymiş gibi Arap ülkeleri arasında yapılan tartışmalarda, Irak'a karşı sert tepki gösterecekti.

Suriye'nin de politikası, kriz başlangıcından itibaren Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı müttefiklerinin politikalarına paralel olmuştur. Kriz sırasında Suriye, Amerika Birleşik Devletleri'nin ya tam karşısında ya da tamamıyla yanında olabilirdi. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki varlığı ve etkinliği göz önüne alınırsa Suriye için olası tehlikeleri azaltmaktan başka çaresi zaten yoktu. Hafız El Esad bu durumdan yararlanmasını bilmiştir. Mısır ile ilişkilerini sağlamlaştırırken, Suudi Arabistan'dan maddi yardım almayı başararak, kendisine silah temin eden Sovyetler Birliği ile aynı tarafta kalmayı başarmıştır. Diğer yandan daha bir yıl önce kendisini terörist olarak ilan etmesine karşın, Amerika ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.¹⁷⁰ Hatta Kasım 1990 da Cenevre'de Başkan Bush ile bir araya gelen Hafız Esad, Irak karşıtı koalisyonla asker göndereceğini açıklamış ve Bush'a askeri seçenek konusunda tam destek vermiştir.

Suriye bir yandan uluslararası ittifaka tam destek verirken, diğer yandan sorunun siyasal yollardan ve Arap dünyası içinde çözülmesi gerekliliğini de savunmuştur. Suriye'nin dış politika anlayışında ağırlık verdiği bir konu de eski müttefiki Sovyetler'in çözüm çabalarına dahil olması yönündeki tutumu olmuştur.¹⁷¹ Bu davranışının altında belkide, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile yaşanmış olan yoğun ilişkilerdi. Soğuk Savaş döneminde Suriye, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki üssü konumundaydı. Suriye ordusu, Sovyet silah sanayi sayesinde modern hale getirilmiş ve Suriye ekonomisi, Sovyetler'in yardımlarıyla ayakta kalmayı başarmıştı.¹⁷²

Suriye kriz sayesinde diğer Emirliklerle de ilişkilerini düzeltti. Diğer bir deyişle yardım ve kredi yollarını açtı. Şam'ın İran-Irak Savaşı sırasında Tahran'ı desteklemesi, diğer Arap ülkeleri ile arasının bozulmasına yol açmış, Körfez'den gelen yardımlar kesilmiş ya da çok azalmıştı. Suriye ile Suudi Arabistan, Arap dünyasında yaklaşık 20 yıl karşı kutuplarda yer almışlardı. Körfez Krizi bu tabloyu

¹⁷⁰ Gresh- Vidal, a.g.e.,s.49

¹⁷¹ Primakov, a.g.e., s. 72

¹⁷² Efeğil, a.g.e.,s.92

tamamen değiştirdi. Suriye askerleri, çölde Suudi askerlerinin yanı başında yer alıyordu. Riyad hükümeti bu tutumuna karşılık Şam'a verdiği 1 milyar dolarlık yardımın yanı sıra düzenli yardım yapmayı taahhüt ediyordu.¹⁷³

Suriye'nin bu krizden sağladığı faydaların en önemlilerinden birisi de, General Aoun komutasındaki Lübnan Hristiyan Ordusu garnizonunun ele geçirilmesi olmuştur. Üst düzey bir Suriye yetkilisinin belirttiğine göre, 13 Ağustos günü ceryan eden bu olaydan 48 saat önce Suriye Lideri Hafız Esad, birliklerini harekete geçirmeden Amerika Birleşik Devletleri'ne haber vermiş ve Beyaz Saray'dan yeşil ışık almıştı. Tabii ki bu olay Suriye'nin krizde Amerika Birleşik Devletleri tarafında yer almanın ganimeti olarak Suriye'nin kâr hanesine yazılıyordu.¹⁷⁴

Belli bir mantığa uyarak, Saddam Hüseyin'i açıkça destekleme konusunda en ateşli davranan tek Arap örgütü FKÖ ve lideri Yaser Arafat olmuştur. Filistinlilere göre Irak'ın meydan okuyuşu, Arap dünyasında durumu değiştirecek ve Filistin sorununun çözümüne daha duyarlı kılacaktı.¹⁷⁵ Yıllardır İsrail'e karşı gerek askeri gerekse diplomatik sahalarda mücadele veren FKÖ, yaşadığı sorunların ancak uluslararası bir toplantıda masaya yatırılarak çözüme kavuşacağına inanıyordu. Saddam Hüseyin'in Filistin meselesi ile Kuveyt'in işgalini ilişkilendirmesi en çok Filistinliler'in işine gelmekteydi.¹⁷⁶

Uluslararası koalisyonun kararlılığı karşısında, FKÖ'nün ılımlı liderlerinin de etkisiyle örgütün Kuveyt krizinde aldığı tavır yavaş yavaş değişikliğe uğradı. FKÖ yöneticileri ya da en azından aralarından bazıları, arabuluculuk rollerinden bir politik çıkar umuyorlardı. Fakat kısa bir sürede bunun bir hayal olduğu anlaşılmış, Filistinli liderler, olayları kızıştırmaya çalışmamışlardır. Hatta kamuoyuna yaptıkları deklâasyonlarda Saddam Hüseyin'e tam destek vermekten vazgeçmemekle birlikte Irak'ı biraz yumuşatmaya bile çalışmışlardır.¹⁷⁷

Ürdün, kriz içinde cezalandırılan ülkelerden biri olmuştur. Ürdün kriz başlangıcında uzlaşmanın sağlanması üzerinde durmuştur. Arabuluculuk çabalarının

¹⁷³ Ergun Balcı, "*Körfez Krizinde Kazananlar*", Cumhuriyet, 5 Ocak 1991

¹⁷⁴ Eric Laurent, "*Çöl Fırtınası*", (Çev: Erden Akbulut-Ahmet Şensılay), E Yayınları, İstanbul, Kasım 1991, s.65

¹⁷⁵ Primakov, a.g.e., s. 35

¹⁷⁶ Efeğil, a.g.e., s.92

¹⁷⁷ Primakov, a.g.e., s. 36

sonuçsuz kalması ve Amerika'nın ödün vermez tutumu kraliyet ailesinin politikasını değiştirmesini gerektirmiştir. Ancak Ürdün halkının Irak'ın Suudi Arabistan ve İsrail'e yönelttiği saldırıları desteklemesi sürerken diğer yandan Kral Hüseyin, ne Amerika Birleşik Devletleri'ni ne de Irak'ı incitmeyecek "tedbirli" adımlar atmaya çalışmıştır.¹⁷⁸

Ürdün Kralı Hüseyin, kriz esnasında SSCB ile de görüşmelerde bulunmuş, bu görüşmeler esnasında kaygılarını dile getirmiştir. Kral Hüseyin'e göre, Kuveyt krizi bir savaşa dönüşebilir, böylesi bir gelişmenin "en olumsuz sonucu", eğer İsrail savaşa karışır, Irak'a Ürdün'ün hava ve toprak sahasını ihlal ederek saldırmak zorunda kalacak ve böylece Ürdün de savaşa girmiş olacaktır. Sonra, İntifadayı Batı Şeria ve Gazze bölgelerindeki ayaklanma şiddetlenecek, bu durumda İsrail hükümetinde en aşırı çevreler baskın çıkacak ve Arap topraklarında yaşayan nüfusun önemli bir kesimini Ürdün'e yollama politikalarını yürürlüğe koyabileceklerdi. Kral Hüseyin her an gelebilecek bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. İsrail hükümetinin hatırı sayılır bir bölümü, Ürdün'ü Filistin devletine "dönüştürme" ve Filistin sorununun böylece Haşimi sülalesinin sırtına yıkıp Batı Şeria'yı ve Gazze Şeridi'ni de İsrail topraklarına katarak "çözme" projesine şu ya da bu ölçüde bel bağlamıştır. Kral, İsrail'in ve Ürdün'ün savaşa sürüklenmesinin, bu planlarının gerçekleşmesine uygun bir durum yaratacağına inanıyordu. Kuveyt krizi yüzünden Kral kaçınılmaz olarak iki arada kalmıştı. Bunun için de, Irak'lı liderlerin tavrını az da olsa esnekletmek için elinden gelen her şeyi yapmaya hazırdı."¹⁷⁹

İran, özellikle 1979 devriminden sonra Amerika Birleşik Devletleri'ni "büyük şeytan" olarak nitelendirmekle beraber, bu ülkeye karşı devamlı savaş halinde olunması gerektiğine inanmaktaydı.¹⁸⁰Tahran, 1979 devriminden sonra toplamaya başladığı antipatiyi, Körfez Krizi esnasında Irak'a karşı Körfez ülkelerinin haklarının savunuculuğunu yaparak azaltmaya çalışmış ve bu ülkelerle olan ilişkilerini düzeltmiştir. Körfez ülkelerinin en korkulu düşmanı olan İran, şimdi bölgede hem

¹⁷⁸ Efegil, a.g.e.,s.92

¹⁷⁹ Primakov, a.g.e., s. 33

¹⁸⁰ Efegil, a.g.e.,s.94

Irak'a karşı bir denge unsuru olarak görülüyor hem de Irak'ın tüm askeri gücünü kaybetmesiyle bölgedeki dengenin lehine değişmesinden çekiniyordu.¹⁸¹

Kriz süresince, Irak'ın Kuveyt'ten derhal geri çekilmesini isteyen İran, ekonomik ambargoyu titizlikle uygulayarak, BM Güvenlik Konseyi kararlarına eksiksiz uymaya çalışmış, bu davranışı da İran'ı sanki Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği içerisindeymiş gibi göstermiştir. Oysa İran'ın değerlendirmesi tamamıyla farklıydı. İran'a göre, Irak'ın Kuveyt'te kalması durumunda, "yabancı güçlerin eline bölgede sürekli kalabilmek için bir gerekçe" geçmiş olacaktı.¹⁸²

Bunun yanı sıra Körfez savaşının sona erdirilmesine yönelik olarak İran bir barış planı önerisinde bulunmuştur. İran Meclis Başkanı Mehdi Kerrubi'nin açıkladığı 5 maddelik barış planı şu şekilde idi;

- Ateşkes
- Irak, Kuveyt'ten; yabancı güçler de bölgeden çekilecek. Bunların yerine Kuveyt ve Suudi Arabistan'a müslüman ülkelerden askerler yerleştirilecek.
- Irak'a karşı uygulanan uluslararası ambargoya son verilecek.
- Kuveyt ve Irak arasındaki sorunlar İslam ülkelerinin oluşturacağı bir komite aracılığı ile çözüme kavuşturulacak.
- İsrail'e Yahudi göçüne son verilecek ve Filistin halkının haklarını savunmak için İslam ülkeleri tarafından ikinci bir komite kurulacak.¹⁸³ Ancak bu plan krizin çözümlenmesine yönelik olarak dikkate alınmamıştır.

Arap dünyasındaki karmaşa, durumun değerlendirilmesi konusunda çok tuhaf gelişmelere sahne olmuştur. Öyle ki, Libya Lideri Kaddafi, Bağdat ile Washington'un gizli bir ittifak içinde oldukları iddiasını ileri sürmüştü, bütün bu yaşananların komplo olduğunu belirtmişti. Kaddafi'ye göre, Amerika Birleşik Devletleri her zaman Ortadoğu'da bir üs aramaktaydı ve İran devriminden sonra, Körfez'deki petrol alanları tehlikeye girmişti. Ona göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin, Arapların itirazı üzerine Çevik Kuvvet'i yerleştirmeye ilgili asıl

¹⁸¹ Atak, Körfez a.g.e.,s.59

¹⁸² Efeğil, a.g.e.,s.94

¹⁸³ Cumhuriyet, 28 Ocak 1991

planları suya düşmüş ve Amerikalılar, denetlemeleri gereken bölgeye 12.000 km uzaklıkta Florida eyaletinde CENTCOM adıyla bir karargâh kurmak zorunda kalmıştı. Kaddafi, bütün bu yaşananların bir oyun olduğunu, bu planın Bush'la Saddam'ın ortak ürünü olduğunu söylüyor, böylece Amerika'nın, herkesin izniyle Ortadoğu'ya kuvvetlerini yerleştireceğini iddia ediyordu.¹⁸⁴

Cezayir, Yemen ve Sudan kriz süresince ve savaş sırasında Irak'ı desteklemişlerdir. Cezayir'de eleştiriler özellikle Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterrand'a yöneltilirken, Yemen ve Sudan'da Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail kınamıştır. Bunun yanında Ürdün, Fas, Cezayir ve Libya'dan, Türkiye'nin Körfez savaşında öne çıkışına ve İncirlik üssünün Amerika Birleşik Devletleri'nin kullanımına açılmasına yönelik sert eleştiriler gelmiştir. Bu tepki resmi kanallar yoluyla Türkiye'ye iletilmiştir.

Kısaca, Körfez bunalımı, Arap dünyasında derin görüş ve yaklaşım ayrılıklarına yol açmış; Arap Ligi'nin konuya ilişkin kararları "konsensus" ile değil, muhafazakâr ve radikal gruplar arasındaki bölünmeye yansıtan bir oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Mısır, Fas, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin dahil oldukları kesim Irak'a karşı tutum alırken, Yemen, Libya, Sudan, Tunus, FKÖ, Moritanya ve Ürdün, Irak'ı destekleyen ya da kollamaya özen gösteren tutumlar benimsemişlerdir.

3.1.8. Türkiye'nin Krize Yaklaşımı

Türkiye bu ikilem karşısında, tercihlerinden ikincisini seçip, 1960'ların başından itibaren dikkatle sürdürdüğü "tarafsızlık" politikasını terk ederek, Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde oluşan Birleşmiş Milletler "müşterek güvenlik" sistemi çerçevesinde bölgedeki en önemli ekonomik partneri olan Irak'la ilişkilerini koparmıştı.¹⁸⁵Böylelikle Ortadoğu'daki çatışmalardan uzak duran ve taraf olmamaya çalışan Türkiye, bu defa kendisini krizin tam ortasında bulmuş ve Irak'a karşı diğer Arap ülkelerinin de katıldığı Batılı ülkelerin oluşturdukları koalisyona destek vermiştir.

Krizin ilk günlerinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 660 sayılı kararı çerçevesinde genel ifadeler kullanarak krizi değerlendiren Bakanlar Kurulu, krizin

¹⁸⁴ Heykel, a.g.e.,s.35

¹⁸⁵ Gözen, a.g.e.,s.24

başında genel tutumunu net olarak ortaya koymak yerine, BM ile uluslararası kurumların tutumlarını izlemeyi tercih ediyordu. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın değerlendirmeleri daha sertti. 18 Ağustos'da basın mensuplarına açıklama yapan Özal, krizin tüm dünya ülkeleri için çok tehlikeli bir gelişme olduğunu belirterek, açıkça uluslararası hukukun ihlal edildiğini vurguluyor, Saddam Hüseyin'in, bölgedeki petrolün büyük bir kısmını elinde tutmak ve petrol fiyatlarını kontrol etmek için Kuveyt'e girdiğini belirtiyordu. Özal, daha sonraki açıklamalarında, Türkiye'nin rolünü "en kârlı iş" olarak nitelemiş ve "bir koyup üç alacağız" açıklamalarında bulunmuştu.¹⁸⁶

Türkiye, işgalin ilk başlarında olayları gözlemleyerek dış politikasına şekil vermeye çalışmakla beraber, ilerleyen zamanlarda BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda, Irak'a karşı koalisyon ülkeleri safında yer almıştı. Ayrıca Türkiye, sadece tarafını göstermekle kalmıyor, bunun yanı sıra çok sıkı ekonomik ambargo uyguluyor, petrol boru hatlarını kapatıyor, sosyal bağlantılarını koparıyor ve siyasi-diplomatik temaslar durma noktasına geliyordu.¹⁸⁷

Irak yönetimi, özellikle diplomatik bağıni koparmak istemediğinden, işgalden üç gün sonra Devlet Başkan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan'ı Ankara'ya göndermişti. Ankara'daki temasları sırasında, Ramazan, Türkiye'nin kriz sırasında tarafsız kalmasını ve Irak'la ticaretini sürdürmesini talep etmişti. Bu talep karşısında gerek Özal, gerekse Akbulut hükümeti, Türkiye'nin tutumunun BM kararlarına uymak olacağını aktarmışlar ve Irak'ın da bu kararlara uymasını tavsiye etmişlerdir.¹⁸⁸ Böylece Ramazan, Türkiye'den hiçbir şey kopartmadan eli boş ülkesine geri dönmüştü.

Ancak bu tür bir mantığın geçerli olması mümkün değildir. Açıkça söyleyelim, Kuveyt'e oranla Irak, Türkiye'ye daha yakın ve ortak çıkarları daha fazla olan bir devlettir. Ancak bu yakınlık gerçekleri görmemize engel olamaz. Amerika ve Sovyetler Birliği gibi süper devletlerin güçlerini kontrol etmek durumunda oldukları bir dünyada, Irak'ın petrol üretimini artırıp fiyatı düşürüyor gerekçesiyle Kuveyt'i işgali nasıl kabul edilir? (...) Uluslararası anlaşmazlıklar ve özellikle

¹⁸⁶ M. Hulki Cevizoğlu, "Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi", Fora Yayınları, İstanbul 1991, s. 148

¹⁸⁷ Gözen, a.g.e.,s.24-25

¹⁸⁸ Efeğil, a.g.e.,s.178

ekonomik sorunlar, görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulur. Eğer bunun aksi geçerli olsaydı, 1930'lar Avrupasının en güçlü ülkesi olan Almanya'nın hayat alanı arıyorum gerekçesiyle Polanya'yı işgaline göz yumulurdu.”

Görüldüğü gibi, Irak'ın Kuveyt'i işgali, hem hükümet hem muhalefet ve hem de basın tarafından sert tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye'nin Körfez Krizi'ne dahil olmak istemesinin tabii ki kendine göre haklı nedenleri vardır. Her şeyden önce Türkiye, bir Avrupa ülkesi olduğu kadar yüzyıllardır Arap topraklarında hüküm sürmüş bir ülke olarak Ortadoğu ile de çok sıkı bağları vardır. Türkiye'nin Avrupa ve Ortadoğu arasında ticari bir geçit noktası olması, petrol boru hatları, Dicle ve Fırat nehirlerinin kaynaklanan sorunlar ve tabii ki petrol, Türkiye'yi Ortadoğu olaylarına karşı hassas hale getirmektedir.¹⁸⁹Son yıllarda Türkiye'nin hassasiyetini artıran bir konu da PKK ve Kürt sorunu olmuştur. Bu meselelerin hepsi üzerinde Türkiye, yönetimiyle olsun, muhalefetiyle olsun aynı görüşe sahiptir. Üzerinde mutabakat sağlanamayan konu ise, Türkiye'nin kriz boyunca izlediği dış politika uygulamaları olmuştur. Sonraki bölümlerde göreceğimiz üzere, Özal'ın kriz boyunca “tek adam” rolünü üslenme çabaları hem hükümet içinde hem de hükümet dışında sert tepkilere yol açmıştır.

3.2. BM'nin Kararları ve Irak'ın Silahsızlandırma Süreci

BM örgütü 1945 yılında ki kuruluşundan itibaren uluslararası ortamda barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla ülkeler arasında meydana gelen uyuşmazlık ve anlaşmazlıklarda hakem rolünü üstlenmiş önemli bir kuruluştur.

Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle meydana gelen Birinci Körfez savaşı sırasında BM ve özellikle GK (Güvenlik Konseyi) uluslararası bir sorun olan bu savaşa yönelik 1945 yılında ki kuruluşundan bu zamana kadar ki en önemli çalışmalarını yürütmüştür. Zira uzun bir süre herhangi bir çalışma yapmayan GK bu savaştan sonra inanılmaz bir çaba sarf etmiştir. Irak'ın savunmasız bir devlet olan Kuveyt'i 7 saat gibi kısa bir sürede işgal ettiği 30 Kasım 1990 tarihine kadar GK tarafından 15 adet karar alınmıştır.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Doğu Ergil, *Körfez Bunalımı*, s.59-60

¹⁹⁰ AL-AUDAT Tofik Faris, *“Irak’ Uluslararası Hukuk Cezası”*, Uluslararası Eğitim Merkez Yayını, Bağdat Üniversitesi, 2005, s. 223.

Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra BMGK tarafından kuvvet kullanılmasına yetki verilen 678 sayılı karar alınmıştır. Bu karar "Çöl Fırtınası Operasyonu" olarak isimlendirilmiştir.

Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararında öngörüldüğü gibi, 15 Ocak 1991 gece yarısına kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesi nedeniyle, 17 Ocak 1991 sabahı (Bağdat saatiyle 02.30) Suudi Arabistan'dan kalkan yüzlerce Amerikan ve İngiliz uçaklarının Irak'taki askeri hedefleri bombalamaya başlamışlardır. Başlıca hedefler olarak ise; radar tesisleri ve erken uyarı sistemleri, hava alanları, füze üsleri ve Kuveyt'te toplanmış bulunan 42 tümenlik Irak kuvvetlerinin ikmal (lojistik) yollarının kesilmesi olarak belirlenmiştir.¹⁹¹

678 sayılı kararın amacı uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesis etmektir. Bu amaçla Konseyin Körfez bölgesinde barış ve güvendiğin devamını güvence altına almak için her tedbire başvurabileceği kabul edildi. Kararda kuvvet kullanma yetkisi, VII. Bölüme uygun şekilde yapılacak zorlayıcı hareketlerin 2/7. maddesinin değindiği bir devletin milli yetkisiyle çatışmaya konu olmayacağına ilişkindir.¹⁹²

Irak devletinin 660 sayılı kararda öngörüldüğü üzere Kuveyt'ten çekilme ve savaşın sona ermesi şartını çeşitli koşullarla yerine getireceğini bildirmesi üzerine Kuveyt'in tekrar özgürleştirilmesi ve Irak devletinin herhangi bir talepte bulunmadan çeşitli yaptırımlarla savaşın sona ermesi adına 687 sayılı karar alınmıştır.

Ancak BMGK kararları ve diğer ülkelerin bu konudaki tutumuna ve günümüzde Ortadoğu'da meydana gelen olaylar incelendiğinde BM üyesi ülkelerin savaş ile bu kadar ilgili olması ve özellikle ABD olmak üzere diğer ülkelerin tutumları bölgedeki petrolün varlığındandır. Zira dönemin ABD Dış İşleri Bakanı Baker'de konuyu bunu benzer bir açıklama ile kanıtlamıştır.

Irak Harekâtı'nın 28 Şubat 1991'de sona ermesinin ardından. GK 3 Nisan 1991'de 687 sayılı kararla ateşkes şartlarını belirlemiş ve Irak'ı Kuveyt'e karşı gerçekleştirdiği eylemlerden kaynaklanan bütün zararlardan sorumlu tutmuştur. Bu kararla birlikte Irak'a yerine getirmesi için onlarca yükümlülük getirilmiştir. Bunlar arasında Irak-Kuweyt sınırının yeniden çizilmesi, Kuveyt'in işgali ve Körfez Harekâtı

¹⁹¹ Faris, s.223

¹⁹² Özcan Mesut, "*Sorunlu Miras Irak*", Küre yayınları, 3 Baskı, Aksaray İstanbul, 2003,s72

nedeniyle ortaya çıkan zararların tazmini, ekonomik yaptırımlar ve Irak'ın silahsızlandırılması gibi başlıklar öne çıkmıştır.¹⁹³

Irak'ın Silahsızlandırılması

Birinci Körfez savaşının sona ermesiyle BMGK tarafından alınan 687 sayılı kararın koşullarından birisi olan Irak'ın silahsızlandırılması ile ilgili yetki BM Özel Komisyonu (UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) kurumlarına verilmiştir. Silahsızlandırma hususu balistik füzeler da dahil olmak üzere kitle imha silahlarının denetim ve imhasını öngörmektedir.

UNSCOM ve IAEA Kitle İmha Silahları denetim alanını genişletmek istemiş ama Irak Hükümeti buna izin vermemiş ondan dolayı BMGK'nin daimi üyeleri, 11 Ekim'de aldığı 715 (1991) sayılı kararla, Irak'ın sahip olduğu kitle imha silahlarını araştıran BM heyetlerinin yetkilerinin kapsamının genişletmesini ve Irak'ın bu konuda yaptığı engellemelerin kınanmasını ve gerektiğinde güç kullanılmasını öngörmekteydi. Bununla beraber, ABD daha işin başından itibaren BM'nin Irak'a yönelik aldığı kararların takibinden kendisini sorumlu görmüş ve bu doğrultuda zaman zaman Irak'a yönelik tehditlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Bush, Saddam'ın, nükleer, biyolojik, kimyasal ve diğer silahların bulunduğu alanları uluslararası denetime açmadığı takdirde ya da BM'nin ateşkes koşullarına uymaması durumunda Irak'a yeni bir saldırının kaçınılmaz olacağını açıklamıştır.¹⁹⁴

3.3. Irak'a Uygulanacak Ekonomik Yaptırımlar ve Gıda Karşılığı Petrol Programı

Irak Kuveyt'i işgal etikten sonra GK 661 sayılı kararında Irak'a ekonomik ve siyasi ambargo getirilen tedbirleri ithal, ihraç tüm devletler tarafından uygulanmasıydı. Ancak bu tür durumlarda sadece BM'de üye olan devletler 661 karara uymaları gerekiyordu. 661 sayılı kararda belirtildiği gibi aynı zamanda GK'nın 687 sayılı kararında da aynen muhafaza edilmiştir. Irak'ın petrol satışından elde ettiği maliyetle sadece, tamamen tıbbi kullanım amaçlı malzemeler ve insani açıdan gerekli görülen yiyecek maddelerde kullanılabilir. Ancak, GK'nın ambargonun

¹⁹³ Özcan, s.72

¹⁹⁴ M.Emin Çağırın, "2003 Savaşı Öncesi Irak'ın Uluslararası Statüsü II. Körfez Savaşı", Platin Yayınları, Ankara 2006, s. 17.

uygulanmasını denetlemek için kurduğu yaptırımlar komitesi başlangıçta tıbbi malzemelere kimyasal silah imalatında kullanılabilir gerekçesiyle izin vermezken, yiyecek maddeleri konusunda da oldukça katı davranmıştır. Buda ABD politika gereği olduğunu çok açıktır. Ambargo dışı kalan ürünlerle ilgili olarak komitenin katı uygulamaları gerek komitede gerekse de uluslararası toplumda eleştirilmiştir. Bu yüzden GK 666 sayılı kararı alarak, ilaç ve belirli yiyecek maddelerinin insani amaçla çalışılan uluslararası kuruluşlar tarafından Irak'ta dağıtılması şartıyla ithal edilmesine izin vermiştir.¹⁹⁵

Dolayısıyla, Irak'ın zorunlu alımlarını karşılamak için yapacağı petrol dış satımlarına BM karar verecek, aynı zamanda ABD dünya pazarında petrol fiyatını belirleyecek 1991'dan 1998 kadar bir veril petrolün fiyatı en az 10 dolara düşmüştür. Bununla beraber bir kısmı Irak'ta görev yapan BM görevlilerinin harcamaları, Bir kısmı ise Irak'ın ödemesi gereken savaş tazminatının karşılanması için, son kısımda Irak halkına ilaç ve gıda alımı için ayrılacaktı.¹⁹⁶

Irak'ı Kuveyt'ten geri çekildikten sonrası ve bütün BM kararı kabul ederek, 687 sayılı kararla iktisadi kısıtlamalar devam etmekle birlikte yaptırımlar Komitesi'nin çalışma usulü değiştirilmiştir. Irak'a insani amaçlı mal girişleri ve bunların dağıtımını hızlandırılmıştır. Ayrıca Irak'ın izin verilen ürünleri alabilmesi için komiteye petrol ve diğer ihraç ürünlerini satma izni verilmiştir. Bu durumda Irak halkı hem kendi hükümetinin hem de GK'nın uygulamalarından zarar görmüştür. (Arı, 2004:452)

3.4. 11 Eylül 2001 Sonrası ABD'nin Değişen Dış Politikası

11 Eylül 2001'de ABD'de dünyaca ünlü ticaret merkezine 2 uçak tarafından intihar saldırısı olarak gerçekleştirilen saldırı sonucunda tüm dünyada dengeleri değiştirecek bir olay meydana gelmiştir. Bu tarihten sonra ABD'nin dış politikasında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Günümüzde halen tartışılan adımların atıldığı bu tarihten sonra Müslüman bir terör örgütü olarak lanse edilen El-Kaide'nin üstlendiği saldırının sonuçları özellikle Ortadoğu ülkeleri açısından vahim sonuçlar meydana getirmiştir.

¹⁹⁵ Tayyar Arı, "Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya", 1.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2004,s.452

¹⁹⁶ Arı,s.452

ABD'nin 11 Eylül terör saldırısından sonra, Bush Doktrini olarak uygulamaya koyduğu dış politikasında Irak, Kuzey Kore ve İran "haydut devletler" ya da "şer ekseni" olarak tanımlanmıştı. Bu devletlerden gelebilecek tehdidin ABD için oluşturduğu korkuyu güçlendirmiştir. Amerikan yönetimine göre; "haydut devletlerin" nükleer silah geliştirme kapasitelerini arttırma çabaları uluslararası terörizmle birleştiğinde, Kitle İmha Silahlarının (KİS) terörizmin bir aracı olarak kullanılması ABD için büyük bir risk oluşturmuştur. Bu durumda ortaya çıkan tehdidin oluşturduğu risk ne kadar büyükse, eylemsiz kalma riski de o kadar büyüktür. Bu nedenle ABD, söz konusu rejimlere ve terör örgütlerine karşı ilk vuruş stratejisinin uygulanacağını "Yeni Ulusal Güvenlik Strateji" (UGS) belgesinde ifade etmiştir. Bu belgede ABD; 1950'li yıllardan beri izlediği caydırıcılık politikasını terk ettiğinin mesajını da vermiştir.¹⁹⁷

Irak'ın kitle imha silahlarından arındırılması için 2002 tarihinde 1441 sayılı karar çıkmış- tır. Dolayısıyla Irak tam olarak karara uyması halinde ABD, askeri harekâtı dayandıracığı en temel yasal dayanaktan mahrum kalmıştır. Nitekim ABD, Irak'ın, 1441 sayılı karar doğrultusunda, Kitle İmha Silah programları hakkında BMGK'ye 8 Aralık 2002'de sunduğu raporda ABD'ini tatmin etmemiş dolayısıyla yanlış ve eksiklikler bulunduğunu açıklamıştır. Dışişleri Bakanı Powell, 19 Aralık 2002'te yaptığı konuşmada, Irak'ın kendisine tanınan son fırsat da harcadığını ve Bağdat'ın 1441 sayılı kararın maddi ihlali içinde olduğunu söylemiş; bu açıklamayı müteakiben ABD, BM Güvenlik Konseyi üyeleri nezdinde yoğun bir diplomasi atağı başlamıştır. Dolayısıyla çalışmamızın amacı, II. Bush yönetiminin 20 Mart 2003'te Irak'a başlattığı saldırının ardından gündeme gelen en önemli tartışmalardan biri ABD hangi hukuksal nedenlere dayanarak Irak'ı işgal etmiştir ve bu sürecin uluslararası hukuk bakımından nasıl değerlendirileceğidir. BM Antlaşmasının kuvvet kullanma ve silahlı zorlama yollarının gerekli mekanizmaları çalıştırılmadan ve dünya kamuoyunun yoğun muhalefetine rağmen gerçekleşen bu savaş, Soğuk Savaş sonrası ABD hegemonyasının uluslararası hukuka çelişen ciddi adımlarından biridir. İşgal öncesi BM antlaşmasının "kuvvet kullanma yasağı" çerçevesinde yoğunlaşan

¹⁹⁷ Enver Bozkurt, "Uluslararası Sisteminde Hukukta Kuvvet Kullanımı, Körfez Krizi Örneği Ve Irak'ın Durumu ABD'ye 11 Eylül 2001 Terörist Saldırı", s. 44.

tartışmalar bugün ABD'nin Irak'ta izlediği politikalar ve işkence iddiaları nedeniyle savaş hukuku ve insan hakları ekseninde genişlemektedir.¹⁹⁸

3.5. 2003 Irak İşgali ve Tezkere Krizi

ABD'nin Irak'a bulunduğu suçlamalarda gerek KİS'ler konusunda gerekse terör bağlantısı konusundaki iddialarının boş çıkmasıyla geriye sadece Saddam yönetiminin insan hakları uygulamaları gerekçe göstermekle kalmıştı ve dolayısıyla II Bush doktrini gereği Irak'ın özgürleştirilmesi gerektiği kalmıştır. Oysa insan hakları ihlalleri ve demokratikleşme kriteri esas alınmış olsaydı bu müdahalenin Irak'tan önce bir yığın başka ülkede de söz konusu olması gerekirdi. Kaldı ki gerek operasyon esnasında gerekse operasyonda Irak'ta 250,000 dolayında Iraklı yaşamını yitirmiştir ve yitirmeye de devam etmektedir. Ebu Grureyb hapisanesi dünya kamuoyuna yansıyanlar ve ABD'nin Irak'ta girişmiş olduğu diğer politikalar, bu devletin asıl amacı konusundaki kuşklar tamamen haklı çıkarmıştır.¹⁹⁹

ABD Başkanı George Bush Ocak 2002'de Kongre konuşmasında; KİS iliş- kin bazı ülkeleri şer eksenini olarak nitelendirmiş ve bunların Irak, İran, Suriye ve Kuzey Kore sahip olduklarını belirterek, artık Amerikan yönetiminin terör örgütlerinden ziyade bunlarla bağlantıları olan hükümetleri hedef alacağını ilan etmiştir. Aynı yılın 25 Ekim'inde, artık harekete geçme vaktinin geldiği belirtiliyordu.²⁰⁰

Keza ABD, teröre yataklık ettiği veya edeceği ve silahsızlanma konusundaki yükümlülüklerini ihlal ettiği ve elindeki KİS'i sorumsuzca kullanacağı gerekçeleri ile BM Güvenlik Konseyi izni olmaksızın oluşturulacak bir komisyon ile Irak'a karşı kuvvet kullanabileceğini resmen açıklamıştır. Ayrıca Bush yönetimi Irak'a savaş açma konusunu müzakere ederken, gruptaki en milliyetçi kişiler de Ortadoğu için, Saddam Hüseyin'in alaşağı edilmesini (ki bu bölgenin geçireceği dönüşümdeki ilk adım olacak) öngören temizlik planlarını savunuyor.²⁰¹

Sonuç olarak ABD'nin Irak'ı özgürleştirme operasyonu adıyla işgali etmiş ama ABD'nin niyeti Irak halkının yaşamını daha iyiye götürmek ve demokratik bir yönetim kurmak değildi. Aslında Irak, ekonomisi ve toplumsal yapısı ile neoliberal

¹⁹⁸ Bozkurt,S.44

¹⁹⁹ Arı,s.58

²⁰⁰ Arı,s.58

²⁰¹ Arı,s.59

projenin muazzam ölçekte bir saldırısına uğratılmış durumdadır. Irak'ın işgalinin ardında yatan ana nedenin “petrol rezervlerinin ele geçirilmesi” olduğu sıkça dile getirilse de, işgal sonrasında Irak'ın ekonomik yapısının top yükün yeniden düzenlenmesine ilişkin tasarımlar ve bir oldubittiye getirilen “şok uygulamalar”, neoliberal projenin aslında bölgeye yönelik çok daha geniş kapsamlı bir planı olduğunu ortaya koymaktadır.²⁰²

Irak'ın işgal edilmesine yönelik ABD hükümeti tarafından müttefik olarak kabul edilen Türkiye'den destek beklenmektedir. Bu destekler başta İncirlik Üssü'nün kullanımı ve Kuzey Irak'a Türk askerinin gönderilmesi adı altında 1 Mart 2003'te meclise sunulmuştur. Ancak mecliste yapılan oylama sonucunda bu tezkere kabul edilmemiştir. Aşağıda 1 Mart 2003 tarihli meclis kararı bulunmaktadır.

“Irak konusundaki endişe verici gelişmeler çok hızlı bir seyir izlemekte ve kriz ortamı giderek ağırlaşmaktadır. Sorunun barışçı yollarla çözümü yönündeki çabalar bugüne kadar ümit edilen sonuçları vermemiştir.

58 inci Cumhuriyet Hükümeti, gelişmeleri başından beri yakından ve hassasiyetle izlemiş, barışçı çözüme katkıda bulunmak amacıyla yoğun çaba harcamıştır. Bu amaçla, başta bölge ülkeleri olmak üzere, ilgili tüm ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla temas ve istişarelerde bulunmuştur.

Irak'a ilişkin gelişmeler 6 Şubat 2003 tarihli kapalı oturumda Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından değerlendirilmiş ve her ihtimale karşı gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması ve hazırlıkların yapılması amacıyla hükümete yetki verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu çerçevede, Türkiye'deki askerî üs ve tesisler ile limanlarda gerekli yenileştirme, geliştirme, inşaat ve tevsi çalışmaları ile altyapı faaliyetlerinde bulunmak amacıyla Amerika Birleşik Devletlerine mensup teknik ve askerî personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına, bununla ilgili düzenlemelerin hükümet tarafından yapılmasına Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesini kararlaştırmıştır.

Hükümet, gerekli hazırlıkları buna uygun olarak sürdürmüş ve bu faaliyetlerin hukukî ve teknik çerçevesini belirleyen mutabakat muhtırası Amerika Birleşik

²⁰² Arı,s.59

Devletleri ile 8 Şubat 2003 tarihinde sonuçlandırılarak altyapı çalışmaları başlatılmıştır.

Öte yandan, Türkiye için güvenlik riski oluşturan olumsuz gelişmelerin yoğunluk kazanması üzerine, NATO Antlaşmasının 4 üncü maddesi çerçevesinde gerekli istişareler başlatılmış ve NATO Savunma Planlama Komitesi, 19 Şubat 2003 tarihinde, Türkiye'ye NATO desteği verilmesini kararlaştırmıştır.

Bu kapsamda, Türk hava sahasının bütünlüğünün korunması ve gözetimi için, savunma amaçlı olarak, NATO havadan erken ihbar uçakları ile NATO harekât alanı füze savunma sistemlerinin Türkiye'de konuşlandırılması ve kimyasal ve biyolojik silahlara karşı koruma desteği sağlanması kararlaştırılmıştır.

Bugün gelinen noktada, bölgede hüküm süren krizin bir çatışmaya dönüşmesi ihtimali giderek güçlenmektedir. Ağırlaşan ortam ve şartlar karşısında Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehdit ve risklerin ciddî boyutlar kazandığı bir sürece girilmektedir.

Türkiye'nin millî birliğini ve toprak bütünlüğünü hedef alan terör unsurlarının bölgede yuvalanmaları, Irak'taki durumun Türkiye için teşkil ettiği güvenlik tehdidinin çok önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Aynı şekilde, Irak'ta, etnik, din ve mezhep temelinde bir parçalanmaya yol açabilecek gelişmeler de çok ciddî bir endişe kaynağıdır.

Bunun yanı sıra, geçmişte yaşanan müessif tecrübeler, Kuzey Irak'tan ülkemize toplu göç hareketi ihtimaline karşı da hassas ve hazırlıklı olunmasını gerekli kılmaktadır. Bu amaçla, sınır bölgelerimizde muhtemel yığılmaları önlemek ve insanî mülahazaları da dikkate alarak, bu göçün, sınırlarımızın mümkün olduğunca ilerisinde uygun bir bölgede durdurulmasını sağlamak için gereken tedbirlerin alınması kaçınılmaz olacaktır. Bu konuda başlatılan hazırlıklar sürdürülmektedir.

Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün ve millî birliğinin korunmasına ve sorunun barışçı yollarla çözüme kavuşturulmasına büyük önem vermektedir. Kuvvet kullanımı son çare olarak görülmelidir. Giderek tırmanan krizin bir savaşa dönüşmeden çözümünü için zaman giderek azalmaktadır. Savaşın önlenmesi için Irak yönetiminin tam ve etkin silahsızlanma konusunda Birleşmiş Milletler Güvenlik

Konseyi kararlarında yer alan yükümlülüklerini tüm icaplarıyla yerine getirmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Irak'ın, durumun vahametini idrak etmesi ve sorunun barış ortamı korunarak çözümünün önünü açması için, uluslararası toplumun kararlı tutumunu sürdürmesi büyük önem taşımaktadır.

Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile aday ülkelerin 17-18 Şubat 2003 tarihlerinde Brüksel'de yaptığı ve Türkiye'nin de katıldığı zirve toplantısı ortak bildirisinde de vurgulandığı üzere, bu konuda sergilenecek kararlılık ve dayanışmanın yanı sıra somut ve fiilî askerî caydırıcılık tedbirlerinin alınması, Irak'ın bu konuda ikna edilebilmesinde çok etkili bir vasıta olacaktır.

58 inci Cumhuriyet Hükümeti, bu olumsuz gelişmelerin karşımıza çıkarabileceği bütün risklere ve ihtimallere karşı Türkiye'nin temel hak ve menfaatlarını korumak amacıyla, gereken bütün güvenlik tedbirlerini almakta ve uygulamaya koymaktadır.

Irak'a karşı askerî caydırıcılık tedbirleri kapsamında yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Türkiye'de geçici olarak konuşlandırılması için Türkiye Büyük Millet Meclisinin izin ve yetki vermesi, bugünkü kriz ortamında munzam bir baskı unsuru olarak çok önemli ve etkili bir fonksiyon icra edecektir.

Aynı şekilde, Türkiye Cumhuriyetinin, en kötü ihtimale karşı hazırlıklı olarak zamanında ve süratle hareket etmesini ve gerekli tedbirleri almasını sağlamak bakımından Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin izninin alınması, hükümetin etkili bir siyaset izlemesini sağlamak açısından büyük önem taşıyacaktır.

Bu kuvvetlerin, gelişmelerin seyrine göre gerektiğinde kullanılmaları, hükümetin belirleyeceği esaslara ve bu konuda yapılacak düzenlemelere bağlı olacaktır.

Bu mülahazalarla; gereği, kapsamı, sınırı ve zamanı hükümetçe belirlenecek şekilde,

1- Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına,

2- Uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde, en fazla 62 000 askerî personelin ve hava unsurları olarak 255 uçak ve 65 helikopteri aşmamak kaydıyla

yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının, hükümetin tespit edeceği mücavir bölgelerde geçici olarak konuşlandırılmak üzere 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına; bu amaçla Türkiye'ye gelecek yabancı kara kuvvetlerinden destek unsurları dışındaki muharip unsurların geçici olarak konuşlandırıldıkları bölgelerden Türkiye dışına intikallerinin en kısa sürede tamamlanması ve yabancı hava ve deniz kuvvetleri ile özel kuvvetler unsurlarının muhtemel bir harekâta kullanılmalarını sağlayacak şekilde konuşlanmaları ve yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını üst uçuş amacıyla kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına; bu yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'ye gelişiyile ilgili hazırlıkların yürütülmesine, Türkiye ülkesinde tabi olacakları statü ve Türk Silahlı Kuvvetleriyle işbirliği esas ve usullerine ilişkin düzenlemelerin hükümetin belirleyeceği esaslar çerçevesinde yapılmasına,

Anayasanın 92 nci maddesi uyarınca izin verilmesini arz ederim.

Amerika Birleşik Devletleri

Abdullah Gül

Başbakan"²⁰³ şeklinde sunulur. Meclis başkanının oylamaya sunması ile birlikte 533 milletvekili oylamaya katılır. 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oy kullanılmıştır. Bu sonuca göre anayasanın 92. maddesi uyarınca salt çoğunluk sağlanamadığından kabul edilmemiştir. Bu durum Türk basınında geniş yer bulmuştur.²⁰⁴

3.6. Tezkerenin Geçmemesinin Türkiye ve Dünya Basınında ki Yansıması

1 Mart Tezkeresi Irak Savaşı açısından önemli bir dönün noktasıdır. Zira İncirlik üssünün ABD kullanımına açılmasını sağlayacak tezkere ile ABD lojistik açıdan önemli bir noktada yardım alacak ve süreci yönetmekte son derece kolaylık sağlanacaktı. Ancak tezkere meclisten geçmeyerek ABD'nin büyük bir hayal kırıklığına uğramasına sebep olmuştur. Tezkerenin geçmemesiyle birlikte Türk hava

²⁰³ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm>

²⁰⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm>

sahası ile liman ve toprakları kullanamayan ABD savaş sonrasında büyük bir başarısızlığa uğrayarak ekonomik ve sosyal yönden büyük bir fatura ödemiştir.²⁰⁵

Tezkerenin geçmemesi Türk basınında geniş yer bulmuştur. Güvenoyunu yeni almış bir hükümetin başbakanı olan Abdullah Gül konu ile ilgili çeşitli açıklamalar yapmıştır. Bunun yanında muhalefet partisi olan CHP tezkerenin geçmesini kesinlikle istemediklerine dair açıklamalar yapmıştır. Tezkerenin geçmemesine ilişkin ana neden olarak da ABD'nin süreç konusunda ki belirsiz tutumu ve Türk ordusunun tezkere sonrası bölgede bulunan PKK unsurlarına müdahale etme gibi bir yetkisinin olmayacağı olarak görülmektedir.²⁰⁶

Rusya ve Çin basınında tezkerenin geçmemesi olumlu bir gelişme olarak yer bulmuştur. Türk halkının doğru bir karar verdiğine dair açıklamalar yapan Rus yetkililer Irak'ın kaderinin belirlenmesi açısından tezkerenin geçmemesi son derece önemli bir adım olarak yorumlanmıştır. Bunun yanında Çin basınında ise Türk halkının bölgede ki savaşın sonucuna ilişkin müthiş bir hamle yaptığı konuşulmuştur. ABD basınında ise kendilerini her seferinde müttefik olarak açıklayan Türk hükümetinin böyle bir tezkerenin geçmesine izin vermemesini büyük bir hayal kırıklığı olarak lanse etmiştir.²⁰⁷

²⁰⁵ Hasan Mor, “*ABD'nin Irak Savaşı ve BM'nin Rolü*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2005,s.70-80

²⁰⁶ Mor,s.70-80

²⁰⁷ Mor,s.70-80

Kaynak:<http://www.yenisafak.com/arsiv/2003/mart/02/index.html>
E.t.15.02.2017

Tezkerenin meclisten geçmemiş olması Türk basınında da geniş yankı uyandırmıştır. Dönemin önemli köşe yazarlarından Fehmi Kuru'nun "Sonraki Kareye Bakalım" isimli yazısı şu şekildedir;

" Sonraki kareye bakalım

TBMM, tarihî bir oturumda, hükümetin sunduğu tezkereyi geri çevirdi.

Yukarıdaki cümle, yalnız başına fazla bir anlam taşıyor. Oysa, kararının doğuracağı sonuçlar itibariyle, TBMM, belki de Cumhuriyet'in kuruluşundan buyana karşılaştığı en ciddi tehditlerden birini, ülkenin (ve muhtemelen dünyanın) başından savmış oldu. Bu karardan sonra akla gelen ilk tepki şu: ABD, Türkiye'de, halkın temsilcisi olan parlamentonun aldığı bu kararın anlamı üzerinde düşünmeli...

Türkiye ABD'nin 'stratejik ortağı'. İktidardaki Ak Parti, bugüne kadar izlediği politikalarla, bu ortaklığa verdiği önemi fazlasıyla ispatlamış

oldu. Kendi tabanının neredeyse bütünüünün karşı olduğu, halkın yüzde 90'ından fazlasının istemediği bir savaşa taraf olmayı düşünecek kadar hem de... Ak Parti lideri Tayyip Erdoğan, dün, oylama öncesinde, muhalif oy kullanacağı tahmin edilen milletvekillerini teker teker kabul ederek dirençleri kırmaya çabaladı. Abdullah Gül'ün de, Grup'ta yaptığı konuşmada, "Başbakanınız olarak tezkereye olumlu oy vermenizi istiyorum" diye bastırıldığı biliniyor...

Ak Parti'nin rahatsızlık duymasını gerektiren bir yön yok bu gelişmede. Hükümet tezkeresinin reddinin evrensel barışa katkısı olabilir; iç siyasette ise, bu gelişme, 'dünyanın sonu' anlamına gelmiyor. Meclis'te üçte iki çoğunluğa sahip bir partinin hükümetinin, tezkeresi reddedildi diye, karalar bağlaması gerekmiyor. Hükümet, 'stratejik ortağı' uğruna elinden geleni yaptığı halde, Meclis'ten döndürülen tezkerenin bir 'savaş' kararı olduğunu hatırlayıp rahatlamalı...

Hükümetten gelen ilk tepki, belki de ilk tepki olduğu için, hiç mâkul değil: Yeni bir tezkere hazırlayıp Meclis'ten geçirmeye çalışmanın fiilî olarak bir sonuç alması mümkün görünmüyor. Mümkün görünmemesinin sebebi, reddedilen tezkerenin Bakanlar Kurulu'ndan rahat geçmemesi... Tezkereden duydukları rahatsızlığı altına imza koydukları andan itibaren dışa vuran bakanlara yenisini imzalatmak kolay mı sanıyorsunuz?

Böyle bir davranış ayrıca demokratik de olmaz. ABD, son pazarlıklar sırasında da yaşandığı gibi, ikinci ülkelere vaatte bulunurken, 'kuvvetler ayrılığı' ilkesini hatırlatıp "Kongre'den geçtiği taktirde" şartını ileri sürer... Türkiye de ABD gibi 'demokratik' bir ülke ve TBMM, 'kuvvetler ayrılığı' ilkesine saygısını tezkere oylamasıyla ispat etmiş bulunuyor. Başbakan Abdullah Gül'ün yapması gereken, ABD başkanı George W. Bush'a, bu gerçeği iletmekten ibarettir...

Günlerden beri "Türkiye'nin kararı" üzerinde yapılan spekülasyonları sona erdiren tarihî kararın, son yıllarda ülkemizde görülen en kalabalık 'savaş karşıtı' gösterilerin yapıldığı güne denk düşmesi ilginçtir. Anlamsız savaş rahatsızlığı, insanları susturulmuş bizim ülkemizi de sonunda ayağa kaldırmayı başardı. Geçen hafta sonu bazı Körfez ülkeleri ile Mısır'da meydanları dolduran onbinler, her hafta sonlarını "Savaşa hayır" mitinglerine hasreden Batı'daki mukabilleriyle el ele tutuşmayı başardılar. "Daha az aş olsa bile savaşı bir dünya" özlemini dile getiriyor dünyanın her tarafındaki kitleler; TBMM'nin anladığı bu mesajı, hükümet ve Ak Parti de iyi değerlendirmeli...

Milletin temsilcilerinin engellediği tezkerenin bir an önce çıkmasını askerlerini savaşa göndermek için bekleyen Washington'un da, 'stratejik ortağı' Türkiye'den aldığı bu tepki üzerinde iyice düşünmesi gerekiyor. TBMM'den yükselen "Hayır" cevabını, hiç kuşumuz olmasın, BM Güvenlik Konseyi üyesi ülkeler de tekrarlayacak ve anlamsız savaş bütününe desteksiz kalacaktır...

İleride bugünleri yazacak olanlar, TBMM'nin uğursuz bir gidişi durduran cesur üyelerini de mutlaka kayda geçirecekler...

Artık bir sonraki kareye bakabiliriz.”²⁰⁸

²⁰⁸ Yeni şafak Gazetesi 05.03.2003 Tarihli Baskı, s.12

Çuval Olayı

Kaynak: Vatan Gazetesi 06.07.2003 tarihli manşeti

1 Mart 2003 Tezkeresinin geçmemesinden sonra aynı yılın Temmuz ayında Kuzey Irak'ın Süleymaniye kentinde karargâh kuran Türk Silahlı Kuvvetleri mensubu 11 askerin ve Türkmen meslektaşlarının Amerikan askerleri tarafından peşmergelerin de bulunduğu bir ortamda baskın yapılarak, başlarına çuval geçirilmesi suretiyle 60 saat boyunca göz altında bulundurulmuştur. 3 Temmuzda meydana gelen hadise ve ABD'nin kurtuluş günü olan 4 Temmuzun gecesinde meydana gelmiş olması ve bu günün Cuma gününe denk gelmiş olması politik bir mesaj olarak tanımlanmaktadır. Zira 1 Mart Tezkeresinin meclisten geçmemiş olması Türk askerinin onur kırıcı bir olaya maruz bırakılması gibi iğrenç bir sonuç doğurmuştur.²⁰⁹ Çuval olayının yaşandığı döneme ait bir gazete manşeti durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır.

²⁰⁹ Mor,s.70-80

SONUÇ

Türkiye, Körfez savaşlarında ortaya çıkan yoğun güç mücadelesi arasında siyasi alanda prestij kazanmakta iken ekonomik açıdan ciddi zararlar görmüştür. Zira dünyada meydana gelen güç mücadelesinin ekonomik gelişmişlik ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Ancak toplum olarak askere ve askeri güce verilen değer sayesinde Türkiye klasik güç kavramından uzaklaşmamıştır. Bunun sonucunda Türkiye ekonomik açıdan önemli ölçüde kayıplar yaşamıştır.

Türkiye'nin 1990'lı yıllarda ki mevcut askeri ve ekonomik durumu birden fazla bölgede başarılı olabilecek kadar üst düzeyde değildi. Ancak 1990'lı yıllarda başlayan teknolojik gelişmelerin takibi ve silah alımları sayesinde önemli ölçüde gelişmeler görülmüştür. Elde edilen bu güç birikimi Körfez savaşları sırasında ki dış politikaya yansımakta ve ülkede dış politikayı yönetenlerin karar almasında önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

1991 senesinden sonra Irak'ta meydana gelen otorite bozulması sonucunda Kuzey Irak bölgesine Kürtler egemen olmuş ve Türkiye için Irak devletinin bütünlüğünün korunması açısından politika üretmesi gerektiği haiz olmuştur. Zira o bölgede oluşacak bir kürt devleti gelecekte Türkiye için olumsuz koşullar doğurabilecektir.

Irak'ta meydana gelen otorite bozulmasının en büyük sonuçlarından birisi de Kürt ayaklanmaları oldu. Körfez savaşını kaybetmiş olan Irak hükümeti birçok bölgede meydana gelen ayaklanmalarla ciddi sarsıntılar yaşamaya başladı. Irak'ın kuzeyinde bulunan Irak askerlerinin ayaklanmaları bastırmak amacıyla güneye doğru kaydırılması ile Kuzey Irak'ta bulunan Kürtler için ayaklanma fırsatı doğdu. Bu ayaklanmalar sonucunda bölgede az sayıda bulunan Irak güçleri çatışmadan Kürt ayaklanmacı ve destekçilerine teslim oldu. Bu ayaklanmalar sonucunda Kuzey Irak'ın büyük çoğunluğunda otoritesini kaybeden Saddam Hüseyin çeşitli önerilerle bütünlüğü sağlamaya çalışsa da muhalifler tarafından kabul görmedi.

Ayaklanmaları bastıramayacağını anlayan Irak hükümeti askeri düzeyde toparlandıktan sonra ağır silahlar ve helikopterlerle bölgeye taarruz başlatmıştır. Bu taarruz sonucunda Şii ve Kürt ayaklanmaları büyük oranda bastırıldı. Fakat bu süreçten sonra Kürt halkı için büyük bir güvenlik açığı meydana çıkmıştır. Yaklaşık

2 milyon Kürt vatandaşın göç dalgasıyla karşı karşıya kalan İran ve Türkiye bu konuda bir takım diplomatik temaslar kurmaya başladı. Turgut Özal, ABD Başkanı Bush ile yaptığı temaslar sonucunda BMGK tarafından 688 sayılı karar alınmıştır. Bu karar ile Kuzey Irak bölgesinde Kürt halkının güvenli bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri için uçuşa yasak bölge oluşturularak Irak Hükümetine ait uçakların bu bölgede uçması yasaklanmıştır. Ayrıca bu bölgede güvenliğin sağlanması adına askeri birlik kurulmasına karar verilmiştir.

ABD, Fransa ve İngiltere BM'nin bölgede kalan birliğinin güvenliği sağlayamayacağını düşündüğünden Türkiye topraklarında küçük birlikler kurulması konusunda Türk hükümeti ile diplomatik temaslar kurmuş ve olumlu sonuç alınarak "Huzur Harekâtı 2" adıyla operasyon başlatılmıştır. Bu operasyon sonucunda Kuzey Irak'ta uçuşlar devam edecek, Silopi ve Zaho'da askeri timler kurulacaktır. 74 Türk askerinin katılımıyla kurulan "Çekiç Güç", operasyona katılan "Poised Hammer" isimli uçağın adından gelmektedir. Kalkık horoz anlamına gelen bu terim Türkiye'de "Çekiç Güç" adıyla çevrilmiştir. Operasyona katılan ve hazır kıta bekleyen timlere bu isim verilmiştir. Çekiç güç harekâtı ABD'nin bu sayede PKK'ya yardım götürdüğü söylentileri üzerine Türk hükümetini son derece sarsmıştır. Ancak 1992'de yapılan meclis oylamasıyla çekiç güç harekâtı bir defa daha uzatılmış ve bölgede kurulacak Özerk Kürt Yönetimi'nin temelleri atılmıştır. Sonuç olarak, çekiç güç harekâtı bölgede kurulan Kürt Devleti'ne istemeden de olsa katkı sağlamıştır.

Körfez savaşından sonra başlayan ve Türkiye'nin güçlenme dönemi, ülkede güçlenmeye dair olumlu şeylerin göz önüne alınması sonucunda 1999'un sonlarına doğru büyük bir ekonomik kriz ile kendisini göstermiştir. Bu süreçte Türkiye'nin dışarıya dönük yatırım ve politikaları ekonomik güçsüzlük nedeniyle önemli ölçüde zarar görmüştür. Bu döneme dair Türkiye'nin kayıplarının kazançlarından daha fazla olduğu söylenebilir.

2003 yılında meydana gelen ABD'nin Irak'ı işgali Türkiye'nin bölgedeki konumu bakımından son derece önemli bir konudur. Zira bölgede meydana gelecek en küçük değişiklik ilk olarak Türkiye'yi etkilemektedir. ABD'nin Irak'ı işgali ve İncirlik üssü ile limanların kullanımını öngörün tezkerenin meclisten geçmemesi ABD ile olan ilişkileri son derece etkilemiştir. Zira sonucu çuval olayına bağlanan ve

Türkiye açısından küçük düşürücü olarak kabul edilen olay ile ABD'nin bölgede neredeyse bütün oyunları sergilediği görüşü hakim olmuştur. Zira Irak'ın işgaline sebep olarak gösterilen KİS'lerle ilgili yıllar sonra yapılan açıklamalarda bölgede kimyasal silah çalışmalarının askıya alındığını ve mevcutta yürütülen böyle çalışmalarının olmadığı ABD'nin bölgeyi işgal etme amacıyla bahane olarak öne sürdüğü bir durum olarak gösterilmektedir.

Günümüz teknoloji sistemlerinin son derece geliştiği ve dünya politikalarının sınırların değiştirilemeyeceği ilkesi doğrultusunda yönlendirildiği göz önünde bulundurularak, cephe savaşlarına ayrılacak büyük bütçelerden önemli ekonomik faaliyetlerin yürütülerek ekonomik güç elde edilmesi sağlanmalıdır. Zira günümüzde savaş yerine barış öncelik edinilir ve ekonomiye yön verilir ise güç kelimesi her anlamda kendiliğinden oluşacaktır.

Türkiye'nin en yakın komşuları olan Irak ve İran arasında meydana gelen savaş, İran'ın tüm İslam ülkelerine egemenlik kurma amaçlı gövde gösterisine dönüşmüştür. Bu savaşın sonrasında Türkiye'nin de desteklediği yönde Irak savaşı kaybetmiş ancak, sonrasında Irak'ın Kuveyt'i işgali baş göstermiştir. Bu işgalden sonra Irak işgale dair açıklama yaparak, Kuveyt'i ilhak ettiğini bildirmiştir. Bu işgali ilk kınayan ülkelerden birisi olan Türkiye, Irak devletinin Türkiye'nin tarafsızlığı yönündeki beklentisini boşa çıkarmıştır. Körfez krizi sonrası Türkiye açısından önem arz eden PKK sorunu tırmanmış, Kuzey Irak'ta Kürtlerin parlamanto kurmaları ve o bölgede yaşayan Türkmenlerin sorunları gibi etkenler nedeniyle 1990'lı yıllardan sonra Türkiye açısından en önemli dış politika konuları bu yönde şekillenmiştir.

KAYNAKÇA

- AHMET**,İbrahim Halil, "Türkiye ve Harb El Haliç", Dirasat Türkiye Dergisi, Musul Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay.,S.4, 1993
- ALAIN**,Gresh, DominiqueVidal, "Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na", (Çev: Hamdi Türel), Alan Yayınları, İstanbul 1991
- AL-AUDAT** Tofik Faris, "Irak Uluslararası Hukuk Cezası", Uluslararası Eğitim Merkez Yayını, Bağdat Üniversitesi, 2005
- ALTINKAŞ**,Evren, "Tarih Boyunca Amerika Birleşik Devletleri-Suriye İlişkileri", Arap Baharı ve Suriye, Derleyen: Barış Adıbelli, IQ Yayıncılık, 2012.
- ARI** Tayyar, "Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya", 1.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2004
- ARI**,T., 2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, Ankara, 1999
- ATAK**, "Körfez Krizi'nin Üzerindeki Etkileri"
- ATAK**,Ümit Ayşe, "Körfez Krizinin Üzerindeki Etkileri", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997
- AYBAY**,Rona, "Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu", A.Ü. SBF Dergisi, CXXXIII, Mart-Haziran 1978
- BALCI**,Ergun "Körfez Krizinde Kazananlar", Cumhuriyet, 5 Ocak 1991
- BALLI**,Rafet, "Kürt Dosyası", Cem Yayınları, s. 432-433, İstanbul, 1992
- BARLAS**,M., "Turgut Özal'ın Anıları", İstanbul, 1996
- BİLGİN**,Nuri, "Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar Yaklaşımlar", Birinci Basım,Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003
- BOZGEYİK**, "Burhan,Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar-Körfez Savaşının Perde Arkası", Yeni Asya Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1991
- BOZKURT** Enver, "Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak İle İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi", Stradigma Dergisi,Sayı:11,2003

- CENK**,Aygül, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Dış Politikası”, Türkiye’nin Son 10 Yılı”,
Derleyen: Emre Toros, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara 2014
- CEVİZOĞLU**,M.Hulki, “Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi”, Fora Yayınları, İstanbul
1991
- CHARLESS** Todd Kent, “Politically Rational Foreign Policy Decision-Making, A
Dissertation Texas A&M University”, August 2005
- CHOMSKY**,N., “Yeni Dünya Düzeni”, (Çev. Kadir Çağlayan), İstanbul, 1992
- Chomsky: Türkiye bölgesinde bağımsız bir güç olabilir”,
http://www.sabah.com.tr/Gundem/2009/11/02/chomsky_turkiye_bolgesinde_bagimsiz_bir_gu
- CHRİSTOPHER** Pierson, “Modern Devlet”, (çev.) Dilek Hattatoğlu, 1. Baskı, Çivi
Yazıları Yayınevi, İstanbul, 2000
- ÇAĞIRAN** Mehmet Emin, “2003 Savaşı Öncesi Irak’ın Uluslararası Statüsü II. Körfez
Savaşı”, Platin Yayınları, Ankara 2006
- ÇAĞRI** Demiröz, “Körfez Savaşlarının Küresel Yansımaları Ve Türkiye Etkileri”,
Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep,
2013
- ÇİFTÇİ**-Sabri ve Ertüga, Fatih, “Türkiye’nin Dış Politikası Bağlamında Ortadoğu’ya
Yönelik Tutumlar: Üniversite Öğrencilerinin Algıları Hakkında Bir Alan
Araştırması”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 7, Sayı 28, 2011
- ÇOLAKOĞLU**,L., “İkinci Körfez Savaşı: Kuveyt Krizi’nin Başlıca Siyasi ve Hukuki
Boyutları”, İstanbul: Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, 1997
- DEDEOĞLU**,Beril, “Türkiye’de 90’ların Sonunda Dış Politika Davranışları ve Bu
Davranışları Etkileyen Temel Faktörler”, İktisat Dergisi, Sayı:386, Ocak 1999, s.5
- DEMİRAG**,Yelda, “Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri”.
Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2005
- DERİNGİL**, Selim, “Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası”,
İstanbul,

- EFEGİL**, Ertan, “Körfez Krizi ve Karar Verme Modeli, Gündoğan Yayınları”, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2002
- EMEKLİER**, Bilgehan, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
- ERALP**, Atilla “Uluslararası İlişiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”; içinde: Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Der. Atila Eralp, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997
- FEROZ** T., ve Bedia Turgay Ahmad, “Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1945-1971”, İstanbul, 1976, s. 132. ve ondan naklen Faruk Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul, 1998
- GERGER**, Haluk, “Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu Türkiye”, Ceylan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Kasım 2006
- GİRİTLİ**, İsmail, “Körfez Bunalımının Boyutları”, İstanbul Mayıs 1991
- GÖNLÜBOL** Mehmet, ve Kürkçüoğlu, Ömer “Olaylarla (1919-1915)”, Siyasal Kitabevi Yayınları, s. 300, İstanbul, 1995
- GÖNLÜBOL**, Mehmet, “Dış Politika İç Etkenler Açısından Bir Dış Politika İncelemesi”, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969
- GÖZEN**, Ramazan, “Amerikan Kışkıncında Dış Politika”, Körfez Savaşı -Turgut Özal ve Sonrası, Liberte Yayınları, Ankara, 2000
- GÖZEN**, Ramazan, “Türkiye’nin Değişen Dış Politikası”, Derleyen: Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Nobel Yayınları, Ankara 2010
- GRAHAM** T. Allison ve Philip Zelikow, “Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis”, 2nd ed. New York: Longman, 1999
- GÜRKAYNAK**, Muharrem, Yalçiner, Serhan, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler Dergisi
- GÜVENÇ**, Serhat, “NATO’nun evrimi ve Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 12 (45), 2015

- HENRİ J. Barkey**, “Turkish Foreign Policy and the Middle East”, CERİ Strategy Papers No:10, 6 Haziran 2011, s. 6.
- HEYKEL**, Muhammed “3. Petrol Savaşı, (Çev: AhmedAsrar)”, Pınar Yayınları, İstanbul 1993, s.31
- HÜSEYİNKAHYAOĞLU**, Murat, “Körfez Savaşı Ve Savaş Surecinde Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri (1990-93)”, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008
- İLHAN**, Suat, “Türkiye’nin Zorlaşan Konumu”, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2004
- JOSHUA S.** “Goldstein, International Relations, Brief Edition, Longman Publishers”, 2002
- KARAOŞMANOĞLU**, Ali, “Amerika Birleşik Devletleri ve AB Bağlamında Türkiye’nin Güvenlik Politikası”, 2001
- KESKİL**, Gül, Gülsev Pakkan, “SSCB’nin Çöküşü”, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000
- KOÇSOY**, Şevket, “Irak Türkleri”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991
- KÖNİ**, Hasan, "Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Ortadoğu" Avrasya Dosyası, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996
- KÖNİ**, Hasan, “Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri”, ASAM Yayınları, Ankara, 2001
- KÖŞKER**, Nilüfer, “Beşeri Coğrafya ve Mekânsal Bilginin Endoktrinasyonu”, 2015
- LARRABEE**, Stephen, “Turkey Rediscovered the Middle East,” Foreign Affairs, cilt 86, no.4 (Ağustos), 2007
- LAURENT**, Eric “Çöl Fırtınası”, (Çev: Erden Akbulut-Ahmet Şensılay), E Yayınları, İstanbul,
- MARGARET G. Hermann**, “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework Leaders, Groups, and Coalitions: Understanding the People and Processes in Foreign Policy Making”, International Studies Review, Vol.3, No.2, 2001
- MARUFOĞLU**, Sinan “Irak Türkleri”, Türkler Cilt 20, Ankara 2002

- MAZİN**, Hasan,“Irak’ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler”, Stratejik Analiz Dergisi, Nisan 2003
- MİLLİYET**, “Baker-Aziz Görüşmesi”,10 Ocak 1991
- MİLLİYET**, “Perez de Cuellar; Bağdat’ta Bir İlerleme Kaydedemedik”, 15 Ocak 1991
- MİLLİYET**, “Zaferle Randevumuz Yakındır”, 7 Ocak 1991
- MONA** “Amerika Birleşik Devletleri ul Fadl, Analyzing Foreign Policy a Scholar Digest”, The Anglo-Egyptian Bookshop,1983
- MOR** Hasan, “ABD’nin Irak Savaşı ve BM’nin Rolü”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2005
- MUSTAFA** Kayar, “Türk Amerikan ilişkilerinde Irak Sorunu”, İstanbul, 2003
- NURLADIN** Aram Wrya, “ABD’nin Irak Savaşı ve Birleşmiş Milletlerin Rolü”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya,2015
- ORAN**, Baskın,cilt2, İstanbul,İletişim Yayınları,Canbolat S. İbrahim,“Yeni Dünya Düzeni’nde Ortadoğu ve Türkiye Gerçeği”,2001
- ÖNiŞ**,Ziya, “Turkey-EU Relations: Beyond the Current Stalemate”, Insight Turkey, Cilt 10, Sayı 4, 2008
- ÖZBAY**, Fatih, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri (1992-2010)”, 2012
- ÖZCAN**,Gencer, “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politika 1983–1993”.; içinde: Türk Dış
- ÖZCAN** Mesut, “Sorunlu Miras Irak”, Küre yayınları, 3 Baskı, Aksaray İstanbul, 2003.
- ÖZDAĞ**, Ü., “Türkiye Kuzey Irak ve PKK”, Ankara, 1999
- ÖZER**, Atilla,(der.), “Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası”, Kamu- iş Eğitim Yayını,Ankara,1996
- ÖZKAN**, T.,”Bush ve Saddam’ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı”, İstanbul, 2003
- ÖZPEK** B, Demirağ Y. ;”Turkish Foreign Policy After the Arab Spring: From Agenda Setter State to Agenda Entrepreneur State”. Israel Affairs, 2014
- PAZARCI**, H.,“Türk Dış Politikasının Yönlendirilmesinde Uluslararası Hukuk Etkeni”, Türk Dış Politikasının Analizi, (Der. F. Sönmezoğlu),İstanbul, 1998

- PIERRE** Salinger, Eric Laurent, “KörfezSavaşı Gizli Dosya”, İstanbul, Ocak 1991
- Politikasının Analizi, (der.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1994
- RABİA** Kocaman Aydın, “İrakilı Türklerin Sosyal Hayatı”, Türkler, Cilt: 20, Ankara, 2002
- RUBİN, B.**, “Fiyaskoların Alası 1991”, Avrasya Dosyası, (Der. Ü.Özdağ), Ankara, Sonbahar 2000
- SAATÇI**, Suphi Irak'ta Türk Varlığı, Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyonlar Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996
- SABAH**, “Liderler Mutabakatı”, 10 Eylül 1990
- SABAH**, “Gorbaçov-Aziz Görüşmesinden Bir Sonuç Çıkmadı”, 7 Eylül 1990
- SABAH**, “Saddam'dan İran'a Mesaj”, 7 Eylül 1990
- SAZAK**, Derya, “11 Eylül Gölgesine Saddam”, Doğan Yayınları, İstanbul, Aralık 2001
- SİDNEY** Verba, “Assumptions of Rationality and Non-Rationality in Models of the International System”; içinde: International Politics and Foreign Policy, a reader in research and theory, (edt.) James N. Rosenau, New York: The Free Press, 1969
- SÖNMEZOĞLU**, Faruk, “Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi”, 3. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2000
- ŞİMŞEK**, Hasan, “Paradigmalar Savaşı. Kaostaki Türkiye”, İstanbul, Sistem Yayıncılık, Ağustos 1997
- TANÖR**, Bülent, “Türkiye'de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi”; içinde: Türk Dış Politikasının Analizi, (der.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1994 Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994
- URAL** Kenan, “İstatistik ve Karar Alma”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1973
- URHAN**, Uğur, “1 nci Körfez Krizi Ve Türkiye”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2007
- USLU**, N., “Körfez Savaşı ve Amerika'm Politikaları”, A.Ü.S.B.F Dergisi, 54(3), Ankara, Temmuz- Eylül 1999
- USLU**, Nasuh “Türkiye'nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı”, Bilig, Sayı 52, 2010

UZGEL, İlhan, “Sivilleşme, Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 53, 1998

VESNA Danilovic, “The Rational – Cognitive Debate and Poliheuristic Theory”; içinde: Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making, (edt.) Alex Mintz, 2003

XİNSHENG Liu, “The Poliheuristic Theory of Decision and the Cybernetic Theory of Decision: A Comparative Examination”; içinde: Integrating Cognitive and Rational Theories of Foreign Policy Decision Making, (edt.) Alex Mintz, 2003

YENİ ŞAFAK Gazetesi 05.03.2003 Tarihli Baskı

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal “The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East 1950-1959”, Routledge, London-New York, 2005

YEVGENİ Primakov, “Bu Savaş Olmayabilirdi- Bir Gizli Pazarlığın Öyküsü” , (Çev. Lizi Behmoaras), Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 1991

YILDIRIM, Bilal, “Yeni Tarz-1 Siyaset: Ortadoğu’da Çok Boyutlu Politikadan Asabiye Politikasına”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Mayıs 2014

YILDIZ, Y.G., “Global Stratejide Ortadoğu”, İstanbul, 2000

İnternet Kaynakları

BÖRKLÜ, Y., Meşkure “Lozan Sonrası Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri”, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz 2000

c_olabilir, Erişim Tarihi: 05.05.2016

MENEKŞE, Talip, “Türkiye, Suriye, Irak İlişkilerinde ‘Su Sorunu’na Genel Bir Bakış” Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4034>

SARINAY Yusuf; <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme>, Erişim Tarihi: 20.05.2016

KAYNAK: BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN RESMİ SİTESİNDEN (<http://www.un.org>)

Körfez Savaşları Sırasında Alınan Kararların Tam Metinleri

UN Doc SC Res 660, S/RES/660, 1990

UN Doc SC Res 661, S/RES/661, 1990
UN Doc SC Res 662, S/RES/662, 1990
UN Doc SC Res 664, S/RES/664, 1990 143
UN Doc SC Res 665, S/RES/665, 1990
UN Doc SC Res 678, S/RES/678, 1990.
UN Doc SC Res 686, S/RES/686, 1991.
UN Doc SC Res 687, S/RES/687, 1991.
UN Doc SC Res 688, S/RES/688, 1991.
UN Doc SC Res 699, S/RES/699, 1991.
UN Doc SC Res 670, S/RES/670, 1991.
UN Doc SC Res 706 S/RES/706, 1991.
UN Doc SC Res 715, S/RES/715, 1991.
UN Doc SC Res 692, S/RES/692, 1991.
UN Doc SC Res 949, S/RES/949, 1994.
UN Doc SC Res 986, S/RES/986, 1995.
UN Doc SC Res 1111, S/RES/1111, 1997.
UN Doc SC Res 1060, S/RES/1060, 1996.
UN Doc SC Res 1051, S/RES/1051, 1996.
UN Doc SC Res 1115, S/RES/1115, 1997.
UN Doc SC Res 1134, S/RES/1134, 1997.
UN Doc SC Res 1137, S/RES/1137, 1997
UN Doc SC Res 1143, S/RES/1143, 1997.
UN Doc SC Res 1153, S/RES/1153, 1998
UN Doc SC Res 1154, S/RES/1154, 1998
UN Doc SC Res 1149, S/RES/1149, 1998

UN Doc SC Res 1205, S/RES/1134, 1998

UN Doc SC Res 1210, S/RES/1210, 1998

UN Doc SC Res 1284, S/RES/1284, 1999

UN Doc SC Res 1441, S/RES/1441, 2002

UN Doc SC Res 1483, S/RES/1483, 2003